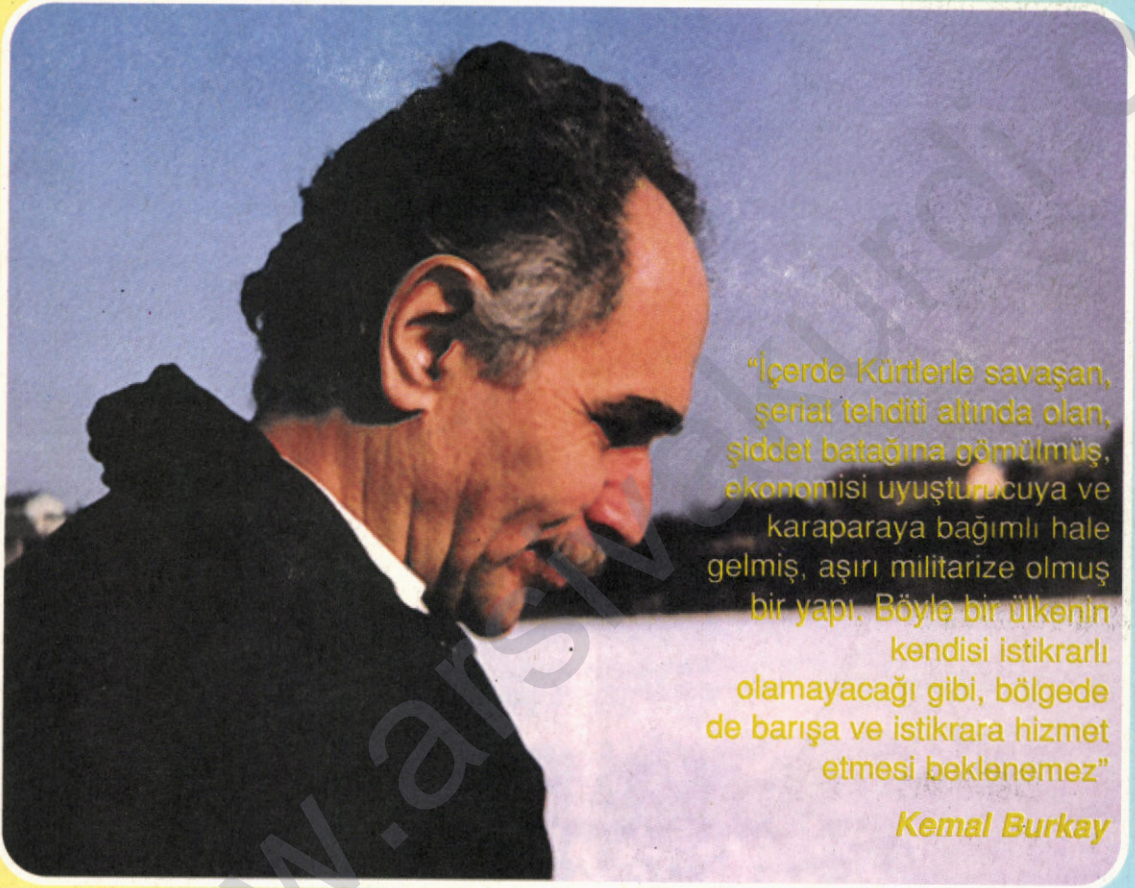

DIEN G

AYLIK SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

"İçerde Kürtlerle savaşıyor, şeriat tehdidi altında olan, şiddet batağına gömülmüş, ekonomisi uyuşturucuya ve karaparaya bağımlı hale gelmiş, aşırı militarize olmuş bir yapı. Böyle bir ülkenin kendisi istikrarlı olamayacağı gibi, bölgede de barışa ve istikrara hizmet etmesi beklenemez"

Kemal Burak

○ PSK Merkez Komitesi Bildirisi:
"Bu Kriz Ancak Değişimle Aşılır"

○ Celal Özgür:

Bu krizin sonu nereye varır?

○ Kemal Burak

Özgürlük Yolu ve Roja Welat

○ Roni Alasor:

Türkiye Cumhuriyeti'nin 70 yıllık basın ve ifade özgürlüğü düşmanlığının eshab-ı mucibesi

○ A. Haydar Avcı

Bir sosyal isyancı: Eşkiya Çöllo
Yaşamı ve Destanı

○ Tori

Kürtler'in Dini İnançlarının Tarihi Kökeni-1

○ Mehmet Bayrak

Tâcül-Arifin Ebu'l-Vefa-yı Kürdî ve
Menâkıbnâmesi

○ Alya Krup

Abu'l Wefa Tacü'l-Arifin Menâkıbnâmesi

Yıl: 8 Sayı: 42 Temmuz-Ağustos 1997 Fiyatı: 130.000.-TL (KDV Dahil)

EVİN TURİZM İNŞAAT ve YAYINCILIK

**Ticaret Limited Şirketi Adına Sahibi
Mücait Aytaş**

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Cem Bozarslan

HUKUK MÜŞAVİRİ

Av. Aşşen Terkan

YAZIŞMA ADRESİ

Tarlabaşı Cad. Kalyoncu Kulluğu Mah.
No: 232 Daire: 4
Tel: 0 (212) 235 53 82
Beyoğlu - İstanbul

TEMSİLCİLİKLER

DİYARBAKIR

Kurt İsmail Paşa 3. sok. Aydınlar Apt
A Girişi Zemin Kat No: 1
Tel-Fax: (0 412) 221 99 93
Ofis - DİYARBAKIR

ANKARA

Atatürk Bulvarı 105 / 701
Tel-Fax: (0 312) 417 10 22
Kızılay -ANKARA

ALMANYA

Postfach: 131831, 42045
Wuppertal/ALMANYA
Tel: 0 (202) 305 338
Fax: 0 (202) 306 917

ABONE KOŞULLARI

Altı Aylık: 300.000 TL Yıllık: 600.000 TL
Avrupa: 60 DM ABD: 40 \$
Avusturalya: 45 Avusturalya Doları

İLAN TARİFESİ

Arka Kapak: 40.000.000.-TL
İç Kapak: 30.000.000.-TL
İç Sayfalar: 20.000.000.-TL
Yarım Sayfa: 10.000.000.-TL
1/4 Sayfa: 5.000.000.TL

Baskı: Serler Matbaası
Tel: 0 (212) 880 40 75
Gürpınar / İSTANBUL

İçindekiler

DENG'den Sunu..... 1

OLAYLAR ve GÖRÜŞLER

Türkiye siyasal sisteminde kriz ve
demokratikleşme önündeki engeller

Kemal BURKAY..... 2-6

PSK Merkez Komitesi Bildirisi:

"Bu Kriz Ancak Değişimle Aşılır".....7-10

Bu Krizin sonu nereye varır?

Celal Özgür..... 11-17

Özgürlük Yolu ve Roja Welat

Kemal BURKAY.....18-28

Türkiye Cumhuriyeti'nin 70 yıllık basın ve ifade
özgürlüğü düşmanlığının eshab-ı mucibesi

Roni Alasor..... 29-32

ARAŞTIRMA-İNCELEME-BELGE

Bir Sosyal İsyancı: Eşkiya Çöllo
Yaşamı ve Destanı

A. Haydar Avcı..... 33-38

Kürtler'in Dini İnançlarının Tarihi Kökeni-1

Tori..... 39-47

Tâcü'l-Arifin Ebu'l-Vefa-yı Kürdî ve
Menâkıbnâmesi

Mehmet Bayrak/Alya Krup..... 48-64

DENG'den Sunu

Dergimizin yeni sayısının yayınlandığı şu sıcak yaz günlerinde, ülkenin gündemi de aynı sıcaklıkta sürüyor.

Ordu, planladıklarını adım adım uyguladı. Erbakan-Çiller ikilisinin ortaklığındaki hükümet istifa etti. Yeni hükümet, "durumdan vazife çıkaran" Ordu'nun talebine uygun olarak, Demirel tarafından Yılmaz'a kurduruldu. Yaşanan transfer operasyonlarından sonra da, 55. hükümetin "pürüzsüz" güvenoyu alması bekleniyor.

Son gelişmeler, diğer bir deyimle yaşanan sıcaklık, aslında çok ilginç değil. Bu ülkede yaşayan muhalifler, demokratlar, ilericiler, sosyalistler, ülkenin dünden bu yana nasıl yönetildiğini iyi biliyorlar. Yani Ordu'nun sistem üzerindeki vesayeti, ortaya yeni çıkmış birşey değil. Kendini herşeyin üzerinde gören Ordu, ülkenin tek sahibiymiş gibi tüm yaşamın her alanına müdahale ediyordu. Son günlerdeki tek fark, bu kez askeri bir darbeye gereksinim duyulmadan, müdahalenin yaşama geçirilmesidir; ya da bu durum, çivileri sökülen sistemin çivilerini yeniden yerine koymak için yapılan yeni bir operasyondur.

Bu operasyonun "mağdurlarını" iyi tespit etmekte yarar var: Bu mağdurlar, hiç de Erbakan ve Çiller değil. Onlar hiç şüphesiz, sistemin kalkanlarıydılar ve şimdiye kadar da sistem tarafından beslenmişlerdir. Son kurdukları ortak hükümet de bunun göstergesidir. Ancak bu ikili, kendi hırslarının kurbanı oldular; kişisel ve partisel çıkarlarını daha fazla ön plana çıkardılar. Bu durum, tam da çivileri yerinden çıkan sistem için bir kurtarıcı işlevi gördü. Özellikle Ordu, Erbakan ve Çiller'in bu durumunu kullanarak tekrar "durumdan vazife çıkardı" ve yeni bir "savunma konsepti" ile yeni "düşmanlar" belirledi. Yani Ordu, bir taşla birden fazla kuş vurdu. O, gelinen durumda hem yeni düşmanlar yaratarak sistemin sürdürülmesi için suni gündemler ve dolayısıyla krizler yaratıyor, hem de gelişen devrimci muhalefeti bastırmak için kendine gerekçeler oluşturuyor...

Tüm yaşananları yukarıdaki gibi özetlemek mümkündür. Yaşananlarla ilgili ayrıntıları iç sayfalarımızda da okuyacağınız için gereksiz tekrarlara girmek istemiyoruz. Ancak şu da bir gerçek: Egemenler sürekli "durumdan vazife çıkarmışlardır." Ne yazık ki, muhalifler, devrimciler, demokratlar, Kürtler bu ustalığı göstermekten hâlâ yoksunlar. Hatta bir kısım "solcu" baylarımız, kendilerini "şeriatçı tehlikeye" karşı kalkan yapar hale de geçmişler.

Egemenler, dinci kesimi sol muhalif kesimlere karşı iyi kullandılar. Şimdi bu beslemelerine karşı da, sol muhalif kesimleri kullanmak istiyor. Oysa bu ülkede asıl tehlike bizzat egemenlerin kendisidir. Bu baylara dur demenin yolu da, "Barış ve Demokrasi Cephesi"nin bir an önce yaşama geçirilmesidir.

***

Bu sayımızda, PSK Genel Sekreteri Kemal Burkey'in, Paris 8. Üniversitesi'nde katıldığı konferansta yaptığı ve ağırlıklı son gelişmeleri değerlendirdiği konuşmasının tam metninin yanısıra, özellikle ilgiyle okuyacağınıza inandığımız bir diğer yazısı daha var. Burkey'in, "Özgürlük Yolu ve Roja Welat" başlıklı yazısını okuyacak birçok kişi, hiç şüphesiz geçmiş bir kez daha değerlendirme olanağına kavuşacak, genç kuşaklar ise merak ettikleri bir tarihin ayrıntılarının bir kısmına, bu iki yayın organı vasıtasıyla da olsa inebilecekler.

PSK Merkez Komitesi'nin geçtiğimiz ayın başlarında yaptığı toplantıdan sonra yayınladığı bildirisine de, sayfalarımız arasında yer verdik. Kamuoyunu çok yönlü bilgilendirme amacıyla yayınladığımız bu bildiride, PSK Merkez Komitesi'nin son gelişmelere yönelik değerlendirmesini okuyabilirsiniz.

Yazarımız Celal Özgür, yazısında, yaşanan krizin yönünün ne tarafa doğru olduğunu değerlendirerek, güncel gelişmelere yönelik belirlemelerde de bulunuyor. Yurtdışından zaman zaman sayfalarımıza yazılarıyla katkıda bulunan gazeteci Roni Alasor ise, bu sayımızdaki incelemesinde burjuva basınının Kürt hareketine bakışını ve Kürtlere yönelik uygulamalarda basınının rolünü yazmış.

Dergimizin "Araştırma-İnceleme-Belge" sayfalarında yer alan Ali Haydar Avcı ve Tori'nin araştırmalarının yanısıra, Mehmet Bayrak'ın önsözünü birlikte yayınladığımız ve Berivan Şahin tarafından Türkçeleştirilen Alya Krup'un araştırmasını da ilgiyle okuyacağınıza inanıyoruz.

Yeni sayılarda buluşmak dileğiyle...

Türkiye siyasi sisteminde kriz ve demokratikleşme önündeki engeller

Kürdistan Sosyalist Partisi Genel Sekreteri Kemal Burkay'ın, 28 Mayıs 1997'de, 8. Paris Üniversitesi tarafından düzenlenen konferansta yaptığı konuşmayı yayınlıyoruz.

Sayın bayanlar, baylar,
Türkiye üzerine bu önemli konferansı düzenleyen ve bu arada beni de davet edip konuşma fırsatı veren Paris 8. Üniversitesi Siyasi Bilimler Bölümü'nün yetkililerine teşekkür eder, konferansı izleyen herkesi selamlarım.

Türkiye'nin günümüzde derin bir politik krizle sarsıldığı açık. Sistem tam bir kaos içinde. Biri gidip biri gelen hükümetler yönetmiyor. Parlamento itibarını yitirmiş.

Türkiye, Osmanlı'nın son dö-

nemiyle birlikte, yaklaşık yüz elli yıldır batılılaşmaya çalışıyor. 74 yıllık Cumhuriyet döneminde ise sözde laik bir ülke. Ama şimdi yeniden İslami bir rejime dönme ihtimali, "şeriat tehlikesi" gündemde.

Ülke 1960 yılından bu yana, ortalama on yılda bir askeri darbeler yaşadı. Bu darbeler hiçbir şeyi çözemedi, tersine daha da karmaşık hale getirdi, sorunları ağırlaştırdı. Ama şu günlerde yine herkes darbeyi konuşuyor. Darbe belki olmayacak; çünkü

askerler zaten perde gerisinden önüne çıktılar; hükümete emir veriyor ve istediklerini yaptırıyorlar...

Türkiye’de istikrar olmadığı açık. Son yıllarda ise siyasal sistem tümenden dengeyi yitirmiş görünüyor. Bunun nedeni Türkiye’nin dünden bugüne çözülemeyen ve bu nedenle de giderek ağırlaşan sorunlarıdır. Türkiye’nin kendi gerçekleriyle uyuşmayan politikalarıdır. Türkiye’nin yöneldiği hedefler, ama bu hedeflerle bağdaşmayan yöntem ve uygulamalarıdır.

Kemalizm ve Üstyapı Reformları

Cumhuriyet’le birlikte Türkiye, Atatürk’ün liderliğinde “çağdaş” ve “batılı” bir ülke olmak için bir dizi reformlara yöneldi. Laiklik, eğitimde dini öğretilere dayalı medrese sisteminin terk edilmesi, kadın hakları, Latin alfabesinin seçilmesi, kılık kıyafette, yani halkın giyiminde geleneksel biçimlerin terk edilmesi gibi.. Bunlara Mustafa Kemal’in (Atatürk’ün) adından dolayı Kemalizm dendi.

Kılık kıyafetin zorla değiştirilmesi, yüzyıllar boyu kullanılmış Arap yazısının eğitimden tümüyle dışlanması gibi şeyler, bir toplumun geleneksel yaşam tarzı, kültürü ve demokrasi açısından anlaşılması güç olsa da, yapılanların çoğunlukla ilerici bir karakter ve reform niteliği taşıdığı kuşku götürmez. Ama bunlar hemen tümüyle üst yapı reformlarıydı ve toprak reformu gibi köklü değişimlerle birleşmediği için toplumu modernize etmeye yetmedi.

Diğer yandan, sözkonusu reformlar, geri bir Asya toplumunda, ister istemez, kitlelerin özgür seçimine değil, tepeden, zora dayanılarak gerçekleştirildi. Öyle olunca da kitlelerde tepkiler ya-

rattı ve bu tepkiler alttan alta yaşayıp geldi, fırsat bulduğunda da yüze vurdu.

Bu reformları korumak için yeni toplumsal güçlere gerek vardı. Reformlar ancak kitlelere dayanırsa ayakta kalır. Oysa rejim bunları, asıl olarak orduya, polise, yani şiddete dayanarak gerçekleştirdi. “Şapka kanununa” karşı çıkanlar idam edildi. En küçük kıpırdanmalar şiddetle cezalandırıldı. Rejim, ilerici türden reformlara sahip çıkabilecek kesimlerin, solun ve halkın örgütlenmesine ise fırsat tanımadı.

Kemalizmin Öteki Yüzü:

Sola ve Kürtlere Yönelik Baskılar

Türkiye’de sol, şu son yıllara kadar hep yasaklı oldu. Solcular hep izlendiler, koğuşturuldular, zindanlara kondular. Bundan ülkenin seçkin aydınları da paylarını aldı. Türkiye’de yaşamının bir bölümünü cezaevinde geçirmemiş aydın, yazar, şair azdır. Bunlar bazan da düpedüz öldürüldüler, ya da yakıldılar..

1946 yılında çok partili yaşama geçildikten sonra da sol yine yasaktı. Solcular Mussolini’nin ünlü ceza maddeleri ile yargıldılar. Hatta Türk rejimi bu maddeleri daha da ağırlaştırdı. Türkiye’de demokrasi hep tek ayaklı oldu. Bugün bile, sözde sözkonusu ceza maddeleri kalkmış olmasına rağmen, sol üzerindeki baskılar son bulmamıştır. Hele Kürt halkına karşı yürütülen kirli savaşla birlikte, ülkedeki tüm demokrasi güçleri gibi, sol üzerindeki baskılar da kat kat artmıştır. Şu anda Türkiye cezaevlerinde 78 gazeteci var ve bunlar dünyadaki toplam tutuklu gazeteci sayısının yaklaşık yarısı.. Yüzlerce basın mensubu ise ancak ülke dışına

çıkarak tutuklanmadan yakayı sıyırmıştır.

Kemalizmin sözkonusu reformlarına karşılık, bir de öteki yüzü var. Biri sol üzerindeki baskıdır. Diğeri ise azınlık halklara, özellikle de Kürtlere yönelik baskılardır. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte siyasal ve kültürel yaşam tek etnik gruba, Türklere göre biçimlendi. Cumhuriyet “Türkiye Cumhuriyeti” oldu. Parlamento “Türk Parlamentosu”, hükümet “Türk hükümeti”, resmi dil “Türkçe” oldu. Öteki halklar yok sayıldılar. Oysa Türkiye’nin sınırları çok uluslu, çok etnik yapıya bir coğrafyayı kapsıyordu. Özellikle Kürtler toplam nüfusun üçte birini oluşturuyorlardı ve yaşadıkları bölge, Kürdistan, Türkiye’nin toplam yüzölçümünün üçte biridir.

Diğer halkları ve ulusları yok sayan bu anlayışla, onları Türkleştirmek, eritmek, yok etmek için yoğun çabalar harlandı. Bu politika ancak şiddete dayanılarak yürütülebilirdi. Nitekim Kürtler bir süre sonra ayaklandılar ve direnişleri kanla bastırıldı. Bu ayaklanmalar ve kanlı bastırmalar günümüze kadar süregeldi.

Kürtlere yönelik sözkonusu baskı politikası Türkiye’de demokrasinin gerçekleşmesinin önünde de ciddi bir engel oldu. Militarizm ve polis devleti güçlendi. Türk milliyetçiliği aşırı ırkçı ve şoven boyutlar kazandı. Gerçekleri yadsıyan bu ideoloji ülkenin düşünce yaşamını adeta boğdu.

Kemalizm işte, sola ve Kürtlere karşı bu yönüyle anti demokratik ve tutucu idi. Bu nedenle, çok sözünü ettiği çağdaş toplumu yaratmayı başaramadı; tersine, Atatürk’ü bir puta çevirdi ve yarattığı dogmalarla bilimsel araştırmaların,

özgür tartışmanın, demokratik çözümlerin önünde ciddi bir ayakbağına dönüştü.

Osmanlı için yurttaşlar pa-dışahın kulları idiler. Cumhuriyet döneminde bu anlayış pek değişmedi. Halk önemsenmedi, onun örgütlenmesine fırsat verilmedi. Askerler bu ülkenin tarihinde hep önemli bir rol oynadılar. 1923'te Padişahlığa son verdikten sonra yönetimi ellerine aldılar ve daha sonra da bunu hep kendi hakları saydılar. 1946'da savaş sonu koşullarının da etkisiyle çok partili yaşama geçildi ve 1950'de, geleceğe aykırı olarak yönetime sivil-ler geldiler. Ama askerler buna ancak 10 yıl tahammül ettiler. 1960 darbesiyle yine bir general cumhurbaşkanı oldu..

Bu 74 yıl boyunca, ister tek parti dönemi, ister çok partili dönem olsun, ister askerler, ister siviller yönetsin, yönetim hiçbir dönemde halka dayanmadı; bu nedenle de kendine güven duymadı. Türkiye hep bir fobi içinde yaşadı. Uzun yıllar bu fobi "komünizm ve Kürt tehlikesi" üzerine idi. Buna arasıra, bir eşantyon gibi, "şeriat tehlikesi" de eklendi. 1990'lı yılların başından beri, sosyalist sistem ve Sovyetler Birliği dağıldığı için artık "komünizm tehlikesi"nden söz edilmiyor. Ama "Kürt tehlikesi" devam ediyor ve rejime göre daha da büyümüştür. Üstelik buna şimdi ciddi bir "şeriat tehlikesi", yani radikal İslamın yarattığı tehdit eklenmiştir... Son aylarda herkes bunu konuşuyor: Türkiye nereye gidiyor? Radikal İslam mı geliyor? Bunu önleyecek güç hangisi? Kimileri orduyu imdada çağırıyor. Ordu ise zaten çoktan beridir ki gerçek iktidar... Diğer yandan, şeriat gelse neyi çözer, ordu gelse ne

● ● ●
*Kürtlere yönelik
 sözkonusu baskı
 politikası Türkiye'de
 demokrasinin
 gerçekleşmesinin
 önünde de ciddi bir
 engel oldu.
 Militarizm ve polis
 devleti güçlendi.
 Türk milliyetçiliği
 aşırı ırkçı ve şoven
 boyutlar kazandı.
 Gerçekleri yadsıyan
 bu ideoloji ülkenin
 düşünce yaşamını
 adeta boğdu.*
 ● ● ●

değişir?..

Rejim Ülkeyi Terörize Etti

Bugünkü durum yetmiş aşkın yılın, bu dönemde izlenen yanlış politikaların ürünüdür. Kendini tazeleyemeyen ağaç yaşlanmış ve çürümüştür.

Ama yetmiş yıl bir yana, son 30-40 yılın politikalarına bir bakalım. Rejim solu ve Kürt halkını ezmek için yasaklarla, cezalarla yetinmedi. Polis ve asker eliyle şiddete yöneldi. Ayrıca devlet denetiminde açık ve gizli şiddet örgütleri yarattı. Adına "Bozkurt" denen ırkçı sivil komandolar buna bir örnek. 1960'lı yıllardan beri en aktif gladyo, Türk gladyosudur ve "Kontrgerilla" adını taşıyor. Bunlar cinayet ve saldırıları, provokasyonlarıyla ortalığı kan gölüne çevirdiler, askeri darbeler zemin hazırladılar.

Yasal ve demokratik kanalların ısrarla tıkanması solu ve Kürt hareketini yeraltına, gizliliğe itti. Baskılar ve şiddet kaçınılmaz olarak kendi karşıtı yarattı, solun ve Kürt hareketinin bir bölümü silahlı eyleme yöneldi. Şiddet şiddeti büyüttü ve bugüne gelindi. Şimdiki durum ise ortada: Türk devleti yıllardır Kürt direnişini bastırmak için Kürdistan'da her türlü kuralı bir yana iten acımasız, kirli bir savaş yürütüyor. Kürdistan yakılıp yıkıldı. Dört bini aşkın köy, onlarca kasaba yerle bir edildi. 4 milyonu aşkın Kürt yurtlarından sürüldü.

Kürdistan'da yakılan ateşin kıvılcıkları Batı'ya sıçradı. Şiddet ve kanundışılık tüm Türkiye'yi esir aldı. Mafya güçlendi ve devletle içiçe geçti. Devlet kurumları, Kürt halkıyla ve ülkenin demokrasi güçleriyle savaş için suç örgütleri oluşturular. Böylece devlet, işkencenin yanısıra cinayet çarkına bu-laştı, eski Arjantin'e döndü.

Savaşın Yarattığı Ekonomik Çöküntü

Kürtlere karşı yürütülen savaşın Türkiye için bedeli çok yüksektir. Yapılan resmi açıklamalara göre son yıllarda savaş için yapılan doğrudan harcamalar yılda 8-10 milyar dolar civarındadır. Son yıl içinde bu daha da artarak 12 milyar dolara ulaştı. Bu, Türkiye gibi 70 milyar doları aşkın dış borcu olan ve dış kredi bulmakta büyük güçlükler çeken bir ülke için korkunç bir şeydir.

Ama savaşın ekonomik yükü bununla kalmıyor. Savaş yüzünden Türkiye'nin turizmi kötü biçimde etkileniyor, ülke zengin turizm potansiyelini değerlendiremiyor ve her yıl milyarlarca dolar kaybediyor. Türkiye'nin üçte birini oluşturan

Kuzey Kürdistan'da ise savaş yüzünden tarım, ticaret ve sanayi tam bir yıkım içinde.

Böylece savaş ülkenin kaynaklarını tüketiyor, gelişmeyi önüyor ve sosyal sorunları, işsizliği, yoksulluğu büyütüyor.

İşte bu yüzden Türkiye, ekonomik çöküntüyü önlemek, döviz bulmak ve kirli savaşı finanse etmek için uyuşturucu ticaretine yöneldi ve kara para aklama işini serbest bıraktı. Ülke kumarhanelerle donandı ve Türk ekonomisi uyuşturucuya bağımlı hale geldi.

Türkiye kirlendi, bir çeteler ülkesi oldu. Devlet çeteleşti.

Radikal İslamın Gelişme Nedenleri

Türkiye bakımından son yılların diğer bir önemli gelişmesi ise radikal İslamcı akımların gelişmesi ve ülkenin sistemini zorlar hale gelmesidir.

Türk rejimi, sola ve Kürt hareketine karşı yalnızca fanatik Türk ırkçı ve milliyetçilerini kullanmakla yetinmedi, aynı zamanda dinci hareketi kullandı. Daha 1960'lı yıllarda "Komünizmle Mücadele Dernekleri" ve "İlim Yayma Cemiyetleri" adı altında dinci grupları örgütledi ve kışkırttı. Rejim, kitleleri depolitize etmek için dini uygun bir araç sandı. Onu sola, özgürlükçü düşüncelere, demokratik harekete karşı bir panzehir olarak kullanmak istedi.

Son 30 yıl içinde ülkeyi yöneten hükümetlerin ve liderlerin tümü de din okullarını (Kuran kursları, imam hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri) teşvik ettiler ve bu okullarda okuyan kız ve erkeklerin sayısı öteki meslek okullarını kat kat aştı. 12 Eylül 1980 darbesinin ardından ise generaller orta dereceli

okulların tümüne zorunlu din dersleri koydular ve camiye gitme gelenekleri olmayan Alevilerin köylerine cami kurup, onları zorla inançlarını değiştirmeye zorladılar; Hıristiyan ve Yezidi gibi Müslüman olmayan topluluklar üzerindeki baskıları da arttırdılar. Bu yüzden Türkiye'den Yezidi ve Süryani göçleri yaşandı.

İşte bu politika dinci hareketin gelişmesinin temel nedeni oldu. Önce rejimin emrinde kullanılan, bunun için teşvik edilen ve siyasallaştırılan İslami hareket, güçlenerek rejimi tehdit eder hale geldi. O şimdi oldukça güçlenmiştir ve artık doğrudan yönetmek istiyor...

Kürt halkına yönelik savaş, bunun yol açtığı ekonomik çöküntü, işsizlik, yoksulluk, şiddet ve ahlaki değerlerin tahrip olması da dinci hareketin güçlenmesinin diğer bir nedeni.

Şah dönemi İran'ında da aynen böyle olmuştu. Kitlelere tüm legal ve demokratik kanalları tıkayan Şah, yalnızca dini kanalı, caminin yolunu açık bırakmıştı. Ancak rejime muhalefet de burada örgütlenip patlak verdi ve Şah'ı alaşağı ederken ülkeyi daha da geriye götürdü.

Türkiye'de bugün şeriat tehlikesinden söz edenler, izledikleri yanlış ve dargörüşlü politikalarla bizzat buna yol açanlardır.

Türkiye Bölgede İstikrarsızlık Unsuru

Türkiye, Kürtlere karşı mücadelede içerde yaptıklarıyla yetinmeyip ikide bir sınır ötesine, Güney Kürdistan'a büyük askeri operasyonlar düzenliyor. Bu ise bölgede gerilimi artırıyor ve bölge barışını bir tüm olarak tehdit ediyor. İç sorunlarını çözemeyen Türkiye komşularını suçluyor, Kürt sorununun

ve İslami tirmanışın nedenini komşularında arıyor ve saldırı, yayılmacı eğilimler gösteriyor.

İşte Türkiye'nin durumu özetle budur: İçerde Kürtlerle savaşıyor, şeriat tehditi altında olan, şiddet batağına gömülmüş, ekonomisi uyuşturucuya ve kara paraya bağımlı hale gelmiş, aşırı militarize olmuş bir yapı. Böyle bir ülkenin kendisi istikrarlı olamayacağı gibi, bölgede de barışa ve istikrara hizmet etmesi beklenemez.

Çıkar Yol Barış ve Demokrasi

Türkiye'de barışın ve demokrasinin önündeki en büyük engellerden biri, görüldüğü üzere Kürt sorunudur. Bu sorun, bir türlü gerçekçi yöntemlerle çözülmediği için zamanla büyümüş ve diğer bir dizi sorunun da büyümesine ve yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Ekonomik çöküntünün başlıca nedeni Kürt sorunudur. Çünkü Türkiye'nin kaynakları yapmaya değil, yıkmaya harcanmaktadır.

Demokrasinin önündeki en büyük engel Kürt sorunudur; çünkü şiddet ortamını ve militarizmi besleyen, Türkiye'yi bir polis devleti haline getiren, en başta Kürtlere karşı yürütülen savaş ve onun doğurup büyüttüğü şiddet ortamıdır.

Kürt sorunu çözülmeden Türkiye'ye barış ve demokrasi gelemez. Ülkenin ekonomik gelişmesi ise barışa ve kaynakların üretime yönelmesine bağlıdır.

Gerçekler böyleyken ve yıllardır izlenen yanlış politikaların Türkiye'yi böylesine bir batağa, kaosa sürüklediği bu denli açık iken, Türkiye'de yönetici-

ler hala bu yanlış politikada ısrar ediyorlar. Türkiye'yi dünden bugüne yöneten politikacıların bu dargörüştülüğü akıllara durgunluk verecek türdendir. Bunlar bir sağırlar diyalogu içindeler ve sanki gözlerine perde çekilmiştir.

Bunun temel nedeni ise, yıllardır "vatan millet" adına yaratılmış olan tabular, ideolojik zincirlerdir. Türkiye kendi gerçeğini tartışmaktan korkuyor. Barıştan, siyasi çözümünden söz edenler ihanetle suçlanıyor. Bu yüzden, barış ve demokrasi yönünde güçlü bir kamuoyu yaratmak son derece güçtür. Ülkeyi yönetenler, yarattıkları tabularla adeta hem kendilerini, hem kamuoyunu zincire vurmuşlardır.

Buna rağmen, Türkiye'nin düze ve aydınlığa çıkması için barış ve demokrasiden başka yol yoktur. Ne bugünkü durumun, ne şeriatın, ne de darbenin bir çözüm olmadığı açık.

Tüm güçlülere rağmen ülkede barış ve demokrasi yönünde bir kitle hareketi başlamıştır. Aydınlarından, kadınlardan, gençlerden, Kürt ve Türk demokratlarından beslenen bu hareket yıldan yıla güçleniyor. Son dönemde işçi ve işveren kuruluşları da barıştan ve Kürt sorununun siyasi çözümünün gereğinden söz etmeye başladılar. Barış hareketinin giderek güçleneceğine kuşku yok.

Uluslararası barış inisiyatifleri bu gelişmeyi hızlandırabilir.

Batılıların Türkiye Politikası Kısa Vadeli Çıkarlara Dayalı

Batı Avrupa ve ABD, NATO içindeki Türkiye'yi, geçmişte Sovyetler'e karşı bir istikrar unsuru olarak düşündü ve destekledi. Sovyetler dağıldıktan sonra da, şimdi, Türkiye'ye

bu kez Ortadoğu'da, görünüşte, İran'ın ve benzerlerinin temsil ettiği radikal İslamcı akımlara karşı böylesine bir rol verilmektedir. Gerçekte ise radikal İslam sadece bir bahanedir ve bu, ABD'nin Ortadoğu dengelerinde Türkiye'ye verdiği rolüdür.

Eğer sorun salt radikal İslamsa, ABD'nin neden Afganistan'da en radikal unsurlara, Talibanlar'a destek verdiğini sormak ve koyu şeriatçı Suudi Arabistan'la ilişkilerini irdelemek gerekir.

Şimdi, Cezayir'de, Lübnan'da Mısır'da ve daha birçok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesinde yüze vuran İslam radikalizminin, bu yeşil kuşağın ortaya çıkmasında ABD'nin ve diğer Batılı ülkelerin payı yok mu?

Gerçek şu ki, ABD ve öteki Batılı ülkeler kısa vadeli çıkarları uğruna, bölge barışını, demokrasiyi, insan haklarını, yani insanlığın daha uzun vadeli ve gerçek çıkarlarını çoğu kez görmezden geliyorlar. Bu yüzden onlar dün Türkiye'de Sovyet tehditi gerekçesiyle Türkiye'deki baskı rejimine destek verdiler, Kürtlerin ve demokra-

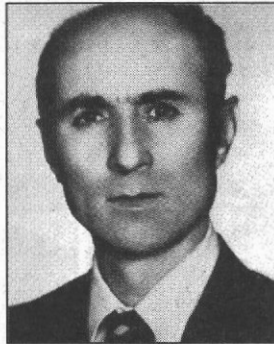
si güçlerinin cuntalar ve tutucu sivil hükümetler tarafından ezilmesine seyirci kaldılar. Bugün de, yine kısa vadeli çıkar kaygılarıyla, Türkiye'deki baskı rejiminin Kürt halkına karşı yürüttüğü, jenosid derecesine varan kirli savaşı, insan haklarının pervasızca çiğnenmesini görmezden geliyorlar. Bu konuda gösterdikleri tepkiler zayıftır, yasak savma türündendir.

Bu tutumla ne Türkiye istikrar kazanabilir, ne de bölgede barışa hizmet edilir.

Uluslararası desteğe layık olan Türkiye'deki baskı rejimi değil, Türkü ve Kürdüyle, Türkiye'nin barış ve demokrasi güçleridir.

Biz Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden dışlanmasını istemiyoruz. Ama Türkiye bu haliyle Avrupa için ancak bir başağrısı olur. Türkiye Avrupa ile gerçekten bütünleşmek istiyorsa değişimi göze almalı, Kürt sorununu barışçı yöntemlerle ve adalet ilkelerine uygun biçimde çözmeli, demokratikleşmelidir.

Böyle bir Türkiye kendisi istikrar kazanacağı gibi, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasına da ciddi hizmetler yapabilir.

Mustafa Budak
(Apê Selim)

BİRANIN

EM
WAN
TU
CAR
BİRNAKIN

PSK Merkez Komite, geçtiğimiz ayın başında toplanarak kamuoyuna bir bildiri yayınladı. Dergimize de ulaşan bu bildirin tam metnini kamuoyunun çok yönlü bilgilendirme sürecine katkıda bulunmak için yayınlıyoruz.

DENG

PSK Merkez Komitesi Bildirisi:

"BU KRİZ ANCAK DEĞİŞİMLE AŞILIR"

Kürdistan Sosyalist Partisi (PSK) Merkez Komitesi, 1997 Haziran başında yaptığı toplantıda ülke ve dünyadaki son durumu değerlendirdi, kararlar aldı ve kamuoyuna aşağıdaki bildiriye yayınladı:

Merkez Komitemiz, 8 ay kadar önce, 1996 Ekiminde yaptığı toplantının ertesinde yayınladığı bildiride, ülkeyi saran şiddet ortamına, dörtbir yanda yüze vuran çetelere, devlet-mafya ilişkilerine dikkati çekmiş ve devletin tam bir çeteye dönüştüğünü dile getirmişti. Bu bildirin hemen ardından Su-

surluk olayı patlak verdi. Sursurluk, devlet-siyaset-mafya üçgenini en üst düzeyde, hiç bir kuşkuya yer vermeyecek biçimde ortaya serdi. Suç örgütleri devletin içinde yuvalanmış, siyasal ve ekonomik yaşamı bir ağ gibi sarmıştı. Bu örgütler devlet himayesinde siyasi cinayetler işlemekte, uyuşturucu ti-

caretı yapmakta idiler. Türkiye bir kara para cennetine dönüşmüştü.

Türkiye'yi Yöneten Suçlu ve Güçlüler:

Bu durum, o güne kadar gerçeği görmeyen, görmezden gelen, ya da susan birçok kesimin, ortaya çıkan manzara karşısında dehşete kapılıp tepki

göstermelerine yol açtı. Ülkenin dörtbir yanında temiz toplum istemleri yükseldi. Ne var ki durum değişmedi. Suçlular aynı zamanda güçlü idiler. Hükümette, orduda, poliste güçlü konumdaydılar ve hala öyledirler. Öyle olunca da kim kimden hesap soracak?

Bir kısım muhalefet ve basın, sorumluluğu salt Çiller ve Mehmet Ağar gibilerine yükleyip hükümeti düşürmek için bu olayı kullanmaya çalıştı. Mehmet Ağar'ın bu işteki rolü açık. Zaten o, "rizikosunu da göze alarak binlerce operasyon yaptık" diyerek, pervasızca konuşuyor ve meydan okuyor. Çiller'in de sözkonusu yasadışı uygulamadan haberdar ve sorumlu olduğuna kuşku yok. Bunlar, gırtlaklarına kadar suç, kana ve irine batmışlar. Ancak, yıllardır süregelen devlet güdümlü bunca siyasi cinayetin, komplonun, uyuşturucu ticaretinin ve öteki yasadışı işlerin sorumluları bunlardan ibaret değil. Parlamento araştırma komisyonunun bazı üyelerinin de dile getirdikleri gibi, son 30 yılda ülkeyi yöneten tüm başbakanlar, cumhurbaşkanları, MGK mensupları bu durumdan haberdardır. Bunlar sözkonusu uygulamalara evet demiş, en azından karşı çıkmamışlardır.

Sistem bir bütün olarak kirlenmiştir. Dünden bugüne ülkeyi yöneten herkesin eli kirli ve kanlıdır.

Bu yüzden parlamento araştırma komisyonundan ve DGM soruşturmasından birşey çıkması beklenemezdi. Sistem kendisini yargılayacak değildi. Olay muhalefet ve iktidar arasında bir iç politika malzemesi olarak kullanılınca, hükümet olmak için Çiller'in tüm pisliklerine

perde olan Erbakan, bu konuda da kalkan oldu. Susurluk'u kapamak için ne lazımsa yaptı. Ağar ve Bucak'ın fezlekelerini bile çekmeceğine kilitledi.

Sonuçta suçlu diye DGM'nin karşısına üç-beş tekiçi çıkarıldı. Bunların da yarın öbür gün göstermelik cezalarla, ya da düpedüz beraat ettirilerek salıverilmesi şaşırtıcı olmaz. Yapılan şey kamuoyu ile alay etmektir.

Türkiye Kendi Gerçeğini, Kürt Sorununu Tartışmaktan Ürküyor:

Generaller Susurluk'un aydınlanması, çetelerin ortaya çıkarılması için kıllarını bile kıpırdatmazken, hatta, buna ilişkin meclis araştırma komisyonuna bilgi vermeyip rest çekerken, tam da bu günlerde şeriat sorununu, sanki ansızın ortaya çıkmış gibi, tartışma gündeminin başına getirdiler. Politik tartışma sözde laiklerle şeriatçıların kavgası çerçevesinde kutuplaştı. Susurluk adeta unutuldu.

Daha da önemlisi, bunca kirilenmenin, şiddetin toplumu esir almasının, devletin çeteleşmesinin, aynı zamanda şeriatçı akımın bunca gelişip güçlenmesinin asıl nedenleri tartışılmadı, sorunun asıl kaynaklarına inilmedi. Sözde temiz toplum isteyen ve bu gerekçeyle Refahiyol hükümetine karşı savaş açmış olan medya bile işin bu yanını karıştırmadı.

Bunun nedeni ise açık. Çünkü bunca kirin, pisliğin asıl nedeni, yıllardır izlenen yanlış Kürt politikası ve bunun sonucu olarak geline durumdaki Kürt halkına karşı izlenen kirli savaştır.

Bunu tartışmak rejimin hiçbir sorumlusunun ve Kürt politikasında ona gözübağlı destek

vermiş olan medyanın işine gelmiyor. Türkiye kendi gerçeğini tartışmaktan ürküyor.

Yıllardır işlenen siyasi cinayetlerin, komploların baş sorumlusu Kontrgerilla, yani Türk Gladyonu, sola ve Kürt hareketine karşı mücadele amacıyla örgütlendi ve şekillendi. Sovyetler Birliği dağılıp da sol şimdilik bir "tehlike" olmaktan çıkınca, Kontrgerilla'nın başlıca hedefi Kürt hareketi oldu. Üstelik rejim, bu dönemde yükselen ve bir bölümüyle silahlı direnişe geçen Kürt hareketini bastırmak için, zaten pek sınırlı olan insan haklarının ve demokrasinin kırıntılarını da silip süpürdü, kendi yasalarını bile bir yana itti.

Rejim, 1990'lı yıllarda, bizat MGK'da aldığı kararlarla kontrgerillayı ve hatta bir bütün olarak ordu ve polisi, Kürtlere karşı savaşta tümüyle serbest bıraktı. Binlerce Kürt köyü bu dönemde yakılıp yıkıldı, onlarca kasaba yerle bir edildi. Siyasi cinayetlerde astronomik bir tırmanış bu dönemde görüldü ve öldürülen binlerce aydının, yurtseverin katilleri "meçhul" kaldı; çünkü bunları yakalaması gerekenler katillerin kendileriydi! Uyuşturucu trafiği bu dönemde devlet güdümlü suç örgütlerinin eline geçti ve Türkiye bir kumarhaneler ülkesine, kara para aklama cennetine dönüştü. Bu yoldan her yıl Türkiye'ye akan on milyarlarca dolar, kirli savaşın finansmanı sağladı gibi, Türkiye ekonomisini çöküntüden kurtardı.

Savaş Sektörü, "Vatan-Millet" Edebiyatı ve Şeriat Öcüsü:

Kürtlere karşı savaş içinde Türkiye demokrasiden tümüyle uzaklaştı, militarizme esir oldu,

bir polis devletine döndü, çeteleşti.. Ekonomi uyuşturucuya, kara paraya bağımlı hale geldi.

Yıllardır süren savaşa angaje güçlü bir savaş sektörü oluşmuştur. Uyuşturucu ve kara para tacirleri, generaller, polisler, mafya, bunlarla içiçe geçmiş politikacılar, siyasi partiler kirli savaştan besleniyorlar.

Bunların dilindeki "vatan-millet, çakıltaşı ve şehit" edebiyatı bir aldatmacadan başka birşey değil. Bunlar artık ve sadece kendi aşağılık çıkarları için savaşı sürdürüyorlar. Halkın çocuklarını cepheye, salt kendi aşağılık çıkarları için gönderiyorlar. Bunlar şehit kanlarını dolara tahvil edenlerdir.

İşte bunun için rejimin tüm sorumluları, iktidar ve muhalefet, burjuva basını, bugün gelinen durumun asıl nedenini, yanlış Kürt politikasını ve kirli savaşı tartışmaktan dikkatle kaçınıyorlar.

Rejim kendi pisliğinin üstünü açamaz. O, kendi ipini çekemez!

Bugün yakındıkları şeriat da bu bayların ürünüdür. Dünden bugüne ülkeyi yöneten politikacılar, darbe üstüne darbe yapan generaller, sola ve Kürt hareketine karşı savaşırken, bir bütün olarak demokratik hak ve özgürlükleri bıçkılarken, ırkçı ve dini örgütleri kendi elleriyle besleyip kışkırttılar. Dün dinci hareketi demokrasi güçlerine karşı kullandılar, şimdi ise tersini yapıyor, büyüyen şeriatçı hareketi dizginlemek için solu ve bir bütün olarak demokratik güçleri kullanmak istiyorlar. 12 Mart ve 12 Eylül darbeleriyle demokrasi güçlerini ezen, faşist bir çark kuran generaller, şimdi de şeriate karşı kurtarıcı pozla-

rıyla ortaya çıkıyorlar.

Bu oyuna gelmemek gerekir. Toplumun ezici çoğunluğu için çıkar yol ne şeriatte, yani ortaçağ türü bir hayat tarzında, ne de dünden bugüne ülkeyi boğmakta olan bu faşist, militarist çarktadır.

Ülkeye gerekli olan barış ve demokrasidir. Kirli savaşın bir an önce sona ermesidir. Çetelerden hesap sorulmasıdır.

Bunun için de ülke, egemen güçlerin dayattığı gündemlerden kurtulup kendi gerçeklerini tartışmalıdır. Politikalarda köklü bir değişim gerekir.

Kürt sorununda, bugüne kadar izlenen inkar ve terör politikası terk edilip, Kürt halkının haklarını tanıma ve eşitlik temelinde Kürt sorunu çözülüp ülkeye barış geldikçe bugünkü kaosun, derin krizin aşılması olanaksızdır. Bu yapılmadıkça ülkeye demokrasi gelemmez. Bu yapılmadıkça ne yapılsa boşunadır.

Nitekim, biri gidip biri gelen hükümetlerin hiçbiri sorunun temel nedenlerine inmediği, gerçekçi ve çağdaş politikalar oluşturamadığı için kriz aşılamıyor ve giderek derinleşiyor. Son olarak Refahiyol hükümeti de arkasında daha ağır sorunlar bırakarak seçime gidiyor.

Oysa, gerekli demokratik reformlar yapılmadan gidilecek yeni bir seçim de hiç bir şeyi değiştiremez. Bu da kendi kendini bir kez daha aldatmak olur.

Herşeyden önce, bunca yasadık, engel ve baskı sözkonusu iken demokratik bir seçim mümkün değildir. Demokratik bir seçim için demokratik bir

ortam gerekir.

Biz, Kürdistan Sosyalist Partisi olarak, emeğiyle geçinen ve savaşta hiçbir çıkarı bulunmayan halka, aydınlara, kadınlara ve gençlere, bu kirli ortamdan rahatsız olan işverenlere, tüm barışsever ve demokrat insanlara, ülkenin tüm namuslu, iyi niyetli insanlarına sesleniyoruz:

Ülkenin önünü tıkayan, kaynaklarını heder eden, halka zulümden, gözyaşından, açlık ve yoksulluktan, işsizlikten başka bir şey veremiyen yöneticilere, onların gerici politikalarına karşı elele verelim.

Çıkaryol değişimdedir, barış ve demokrasidedir.

Bunun için, öncelikle silahlılar susmalıdır.

Partimiz dahil, tüm yasaklı partilere özgürce faaliyet hakkı tanınmalıdır.

Tüm görüş ve eğilimlerin parlamentoya yansımaları için, siyasi partiler yasası demokratikleştirilmeli, baraj sistemi kaldırılmalı, nisbi temsil sistemi getirilmelidir.

Sorunlar barış ortamında, özgürce tartışılarak ve halkın tercihlerine göre çözülmelidir.

Güneyin İşgali, Militarizm ve Maceracılık:

Geçen yıl Türk rejimi, PKK'nin bölgedeki askeri varlığını gerekeceği göstererek, "Kuzey Irak" diye nitelenen Güney Kürdistan'ı işgal için planlar yapmış, "tampon bölge" ya da "güvenlik kuşağı" oluşturmaya hazırlanmıştı. İç ve dış kamuoyundan gelen tepkiler sonucu o zaman bu planını hayata geçirememişti. Ancak militarist rejim, son günlerde bunun için yeni-

den harekete geçti. Geçen Mayıs ayının ortalarında Türkiye, yüzbin kişilik bir ordu ile Güney'e yönelik bir işgal hareketi başlattı. Bu Türkiye'nin tarihinde şimdiye kadar görülmüş en büyük askeri harekettir.

Türkiye'nin bu saldırısı İsrail'le yapılan bir ittifakı izlemiştir ve ABD tarafından da desteklenmektedir.

Kendi sınırları içinde Kürt sorununu diyalog yoluyla ve siyasal yöntemlerle çözümden kaçınan Türk rejimi, savaşın yol açtığı aşırı militaristleşmenin, sorunu bu şekilde çözememenin ve derinleşen krizin yarattığı hırçınlığın sonucu olarak, çözümünü sınırlarının dışındaki askeri eylemlerde aramakta ve komşu ülkelere karşı saldırgan bir politikaya yönelmektedir. Bu maceracı tutumun bölgede çok daha büyük çapta çatışmalara, hatta bölgesel savaşlara yol açması mümkündür.

İşin ilginç, TC'nin tarihindeki bu en kapsamlı askeri hareketin, ABD ile birlikte planla-

nıp hayata geçirilirken, hükümete, hatta cumhurbaşkanına bile haber verilmeden başlatılmış olmasıdır. Bu da gösteriyor ki Türkiye'de artık hükümet, parlamento, hatta cumhurbaşkanlığı makamı tümüyle göstermeliktir ve gerçek iktidar generallerdedir. Herşey, adeta, ülkenin bazı paşaların tercihlerine göre yönetildiği 1. Dünya Savaşı öncesini hatırlatıyor...

Kürdistan Sosyalist Partisi, Türkiye'yi, Güney Kürdistan'a karşı giriştiği işgal hareketi nedeniyle şiddetle protesto eder, bu maceracı ve yayılmacı politikayı terke ve birliklerini derhal Güney Kürdistan'dan geri çekmeye çağırır.

Uluslararası güçler bu işgale karşı sessiz kalmamalı, en başta Birleşmiş Milletler Örgütü, Türkiye'nin birliklerini derhal geri çekmesi için harekete geçmeli, bunun için gerekli yaptırımları uygulamalıdır. Özgürlük Savaşının Kürtler

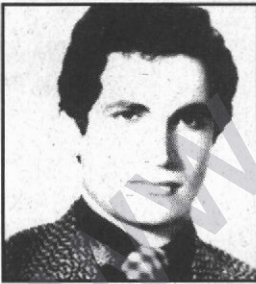
Arası Savaşa Dönüşmesi:

Bu kez, PKK ile var olan sorunları nedeniyle Irak KDP'nin de Türkiye'nin askeri operasyonuna destek verdiği, en azından sessiz kaldığı görülüyor. Bu nedenle iki örgüt arasında çatışmalar olduğuna ilişkin bilgiler yansımaktadır.

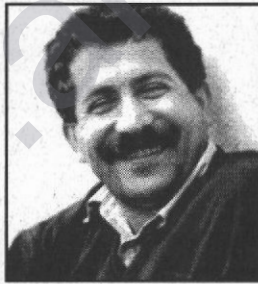
Bu Kürt hareketi için, geçmişte de örnekleri sıkça görülen, üzüntü verici bir durumdur. Türkiye ve ülkemizi bölmüş öteki devletler, Kürtlerin özgürlük mücadelesini Kürtler arası bir savaşa dönüştürmek için ödedenberi yoğun bir çaba göstermektedirler. Bu ise Kürt halkı için en olumsuz durumdur. Kürt ulusal hareketi, geçmişteki sorunlar ve sürtüşmeler ne olursa olsun, bundan uzak durmalıdır.

Yaraları derinleştirmek değil, sarmak gerekir. Bu nedenle KDP ve PKK kendi aralarında çatışmaya son vermeli, varolan sorunları görüşmeler yoluyla çözmelidirler.

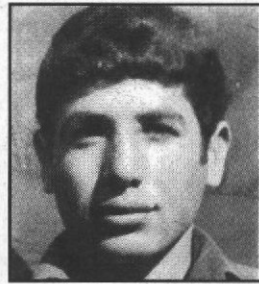
BİRANİN

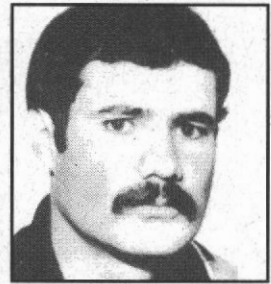
Yılmaz Demir

Kazım Yıldız

Ramazan Çankaya

Metin Aksoy

EM WAN TU CAR BİRNAKIN

Bu krizin sonu nereye varır?

Celal Özgür

Türkiye'de sistemin yapısından kaynaklı kriz, değişik zamanlarda yapılan müdahale ve suni tenefüslere rağmen, derinleşerek devam ediyor. Sistemin ideologlarının iddialarının aksine, bu krizin hükümetlerin bileşimi, seçim sistemi ya da tek partili çoğunluk modelleriyle hiçbir ilgisi yok. Kapitalizmin yaşadığı dönemsel krizlerin aksine, Türkiye, dozu giderek artan ve toplumu bir belirsizliğin içine hızla iten sürekli bir krizi yaşıyor. Buna rağmen sistemde

kilit noktadaki güç odaklarının, dönüp, bu rejim krizinin temelinde yatan nedenlere baktığı yok. Dünyada bunca olup bitenlere sırtını dönmüş, 'tek ülke, tek bayrak, tek millet' türünde olduğu gibi seçeneklerin tekine, zor ve baskıya iman etmiş, yollarına devam ediyorlar. Bu durum, sorunları kangrenleştirerek büyütmekte, mevcut yanlış yargıları güçlendirerek çözüm arayışlarını daha da güçleştirmektedir. Bunca çaba ve bedele rağmen bir umut ışığı

bulamayan kitleler, yaratıcı dinamizmini yitirerek bir tepki olarak daha çok marjinal ve çözümden uzak eğilimlere kaymaktadır.

Krizi yaratan ülkedeki egemen anlayıştır

Sisteme damgasını vuran anlayış ülkedeki sorunları çözmek, mevcut çelişkileri yumuşatarak bir uzlaşma ortamını yaratmak bir yana, o, mevcutları daha da çözümsüzlüğe iterek, yeni yeni sorunlar ve çelişkiler yaratacak ve derinleştirerek var-

lığını sürdürüyor. Kaos ortamı, belirsizlikler, toplumu ileri ve net bir gelecek kavgasından alıkoymuyor. Böylesi ortamlar en çok soygun çarkını işletenlerin, yaptıklarını halktan kaçırmanın işine yarıyor. Demokratik bir ortamda hesabı sorulacak bir yığın suç, puslu havalarda ya hiç gündeme gelmiyor ya da zaman içinde unutulup gidiyor. Onun için kriz bilerek ve planlanarak pompalandıkça pompalanıyor, neredeyse egemen anlayışın yönetim tarzı haline geliyor.

Eğer değilse o zaman bir süredir toplumu pençesine almış 'laiklik-irtica' çatışmasını nasıl açıklamalı? Toplumunu iki

uç kutba bölen ve herkesi bu kutuplaşmaya tabii olmaya zorlayan bu gerilim neyin nesi? 'Laiklik-irtica' çatışması nereden doğdu ve bununla Türkiye'nin götürülmek istendiği yer neresi?

Evet Türkiye'de bir irtica hareketinden söz edilebilir elbet, ancak bu Türkiye'nin tek sorunu değil ki. Birakalım ülkeye hergün kan kaybettiren Kürt sorununu, toplumu içten içe kemiren çeteleşme olayı, illegal suç organizasyonları, örtülü ödenek dosyaları, Tedaş, Tofaş, Mercümeç yolsuzlukları nerede kaldı? Bunca suç dosyası niçin bir anda rafa kaldırıldı? Niçin dokunulmazlık fezlekeleri sümen altı edildi? Devleti baştan başa kuşatan çeteler irticai hareketten daha mı az tehlikeli? Hukuk dışılıktan daha büyük tehlike olabilir mi?

Evet ortada bir irtica tehli-

● ● ●

Dün sol demokratik harekete ve Kürt ulusal mücadelesine karşı bir kalkandı dinci hareket. 1970'lerden itibaren ilerici toplumsal muhalefetin önünü kesmeye yarayan bir set işlevini gördü bu güçler. MC'ler döneminde dozu artarak devam eden süreçte, sol düşünceler dini ve ırkçı motiflerle bloke edilmek istendi, buna uygun kadrolaşmalar gerçekleştirildi, bu yönde bir kültür dokusu oluşturuldu.

● ● ●

kesi var; ancak, otoriter, demokrasiyi içine sindirmeyen, Türkiye'nin gerçeklerine inkarcı temelde yaklaşan bir anlayış ondan daha tehlikeli değil mi?

Diyelim ki bir irtica tehlikesi var ve toplum olarak buna karşı durmak gerekir. Evet ama neden diğer tehlikeler unutuluyor ya da unutturulmak isteniyor? Neden toplumun bütün yaşamsal değerlerini silip kemiren bunca tehlikelere karşı da aynı kararlılıkla tavır alınmıyor da irtica adı verilen tehlikenin gölgesinde onca olay unutulup gidiyor?

Diğer yandan 'uzaydan gelmediğine göre bu irtica tehlikesi nereden ve nasıl geldi' diye soran yok. Kimse sorunun kaynağı, onu doğuran koşullar ile ilgilenmiyor, varsa yoksa sonuçtur onlar için. Böylesi sosyal ve tarihsel yaklaşımdan yoksun bir anlayışın sorunlara

önerdiği çözüm önerisi ise, tarihsel ve siyasal deneylerin bininci kez mahkum ettiği baskı ve şiddet yöntemi...

İflas etmiş bu egemen anlayışın değişik açmazlarını irdelemeden önce, birçok kez vurgulanan bir gerçeğe, dinci hareketin gelişim sürecine bir kez daha özette değinelim.

Refah Partisi şahsında geliştiği söylenen dinci hareketi doğuran süreci görmemek, onu, bir anda uzaydan gelmiş bir tehlike olarak göstermek sadece ve sadece bu ülkedeki çağdışı kalmış anlayışa özgü bir çelişki olmalı. Gerçekte ise, bir çelişkidenden çok bir yönetim anlayışından söz edilebilir.

Dün sol demokratik harekete ve Kürt ulusal mücadelesine karşı bir kalkandı dinci hareket. 1970'lerden itibaren ilerici toplumsal muhalefetin önünü kesmeye yarayan bir set işlevini gördü bu güçler. MC'ler döneminde dozu artarak devam eden süreçte, sol düşünceler dini ve ırkçı motiflerle bloke edilmek istendi, buna uygun kadrolaşmalar gerçekleştirildi, bu yönde bir kültür dokusu oluşturuldu.

12 Eylül faşist hareketi ise, bu alanda bir doruk noktasıydı. İkinci bir Atatürk'e benzemeye çalışırken komedilere konu olan dönemin devlet başkanı mitinglerde Kuran'dan ayetler tefsir ediyordu. Sol ve demokratik güçler için idam mangalari, tarihin tanık olmadığı işkençe çarkları ve karanlık zindanlar harıl harıl işletilirken topluma tek istikamet olarak dinci ve

ırkçı hareketler adres olarak gösteriliyordu. Ta düne kadar, baylarımız uyanıncaya kadar...

Görüntünün aksine bu tür bir politikada hiç bir çelişki yok. Eğer bu ülkede olduğu gibi, çağdışı bir rejimi baskı ve şiddetle ebedi kılmak istiyorsanız, elbette bütün makyavelist yöntemleri kullanacak, işinize geldiği zaman bir gücü diğerine karşı kullanacak, yerine göre de dün kullandığınızı bir noktadan sonra alıp çöpe atacaksınız. Ya da işleri hep korku ve tehdit üzerine yürüttüğünüz için zaman zaman işlemeyen düşman ve tehdit tezlerini yenileriyle ikame edecek, dün müttefik olarak gördüğünüz bir gücü, belkide, böylesi düşman sıkıntısı çektiğiniz bir dönemde kullanacaksınız.

Rejimin dün bir yedek güç olarak dinci harekete ihtiyacı vardı bugün ise, bir düşman olarak ona ihtiyacı var. Şurası çok açık ki, bu rejim düşmansız yaşayamaz.

Bu anlayış krizi daha da derinleştirir.

Ordu'nun kamuoyuna açıkladığı en son savunma konsepti rejimin bu yanını göstermek bakımından son derece öğretici bir örnektir. Bu tespite göre ülke içindeki dinci hareket Türkiye için dış düşmanlardan örneğin, Suriye, İran, Ermenistan, Yunanistan'dan hatta tarihi düşman Rusya'dan bile daha büyük bir tehlike arz ediyormuş. Ülkedeki bir milyona varan silahlı kuvvetler ise, savunma stratejisini ülkeyi bu iç düşmana karşı koruma temelinde yürütecekmiş. Bir ülke için bundan daha büyük trajikomik ya da büyük felaket olur mu hiç? Aslında bir yerde bu, egemen anlayışın dönüp dolaşıp geldiği son tükeniş

noktasıdır. Şimdiye kadar bütün komşu devletler Türkiye'nin düşmanı idi ve Ordu, bu 17. Türk ülkesini düşman kuşatmasına karşı savunuyordu. Evet artık düşman sınırlardan içeri girdi, düşman içeride, toplumun kendisi düşman. Ordu dün toplumu savunuyordu, bugün kimi kimin adına savunacak? Ordu düne kadar ülkeyi düşmanlara karşı savunuyordu oysa bugün düşman ülke topraklarında, o zaman savunma yerine göğüs göğüse mücadele ile ülkedeki düşman dışarıya mı sürülecek? Milyonlarca düşmanın ülkeye girdiğini göremeyen bir ordu, düşman, ülkede kurulan koalisyonun birinci ortağı olarak iktidara oturduktan sonra uyanıyor. Günaydın!..

Sadece bu savunma konsepti bile rejimin bütün mantıksal kuralları hiçe sayarak sağlıklı bir şurudan uzaklaştığını gösteriyor. Kendi toplumunu düşman ilan edebilecek kadar yalnızlaşan bir rejimin meşruluğundan sözedilebilir mi?

Öte yandan 6 milyon seçmeni temsil eden Refah Partisi gibi bir hareketi siyasal alandan dışlamanın ciddi siyasal ve toplumsal sonuçlarının olacağını düşünmek gerekir.

Bugün Kürtler siyasal sistemde kendilerini ifade olanaklarından yoksundur. Ayrıca Kürtlerin ağzını tıkmak için koca bir baskı aygıtı durmadan kullanılmaktadır.

Emekçiler ve düşünen aydınlar sistem tarafından üvey muamelesi görmekte ve toplumsal hiç bir süreçte yerleri bulunmamaktadır. Polis aygıtı ve diğer baskı mekanizmaları onlar için de sürekli işler durumdadır.

Alevilere reva görülenler bi-

liniyor ve Alevilerin uğradıkları baskılar destanlara, türkülere konu olmuş nitelikte.

Gençlerin özellikle de öğrencilerin karşı karşıya buldukları vahşiyane tablolar günlük yaşamın bir parçası haline geldi.

Bütün bunlara ek olarak şimdi de, en yuvarlak ifade ile 6 milyon oy potansiyeli temsil eden islami kesimin siyasal sistemden dışlandığını ve daha şimdiden baskı çarkının bunlar içinde işletilmeye başlandığını düşünelim. Bu ne demektir? Bu baskı mekanizmalarının toplumun baştan başa bütün dokularına yöneldiği ve artık baskıya hedef olmayan hiçbir kesimin kalmadığı anlamına gelir. Bu, otoriter baskı rejiminin bir ahıtapot gibi toplumun tümünü sardığı, şiddetin tek ve vazgeçilmez bir araç olarak yaşamın her alanında genişliğine ve derinliğine etkinleştiğini ve kurumsallaştığını göstermektedir. Demokratik bir sistemde bulunması gereken bütün kurumların yerine sadece ve sadece şiddet kurumu işlemektedir.

Böylesi bir kör şiddet dalgasının yaratacağı bir sonuç daha var, islami hareketin radikalleşmesi ve Türkiye'nin yeni ve farklı boyutlardaki çatışmalara sürüklenmesi. Aksini düşünmek ise, şiddetin sonuç alıcı bir yol olduğunu tescil etmek demektir. Burada bir parantez ile yakın geçmiş bir deneyimi hatırlatarak yaşanan süreçle benzerliğini vurgulamakta yarar var.

Doğal ve demokratik bir ortamda gelişen Kürt ulusal demokratik hareketi 12 Eylül faşist rejimiyle boğulmak istendi. Ülkede eşi benzeri görülmemiş baskı ve kıyımlarla Kürt aydın-

ları ve hareketin militanları toplama kamplarına alınarak yok edilmek istendi ve bu alanda bir hayli mesafe de alındı. 12 Eylül liderlerinin iddiası oydu ki, Kürt hareketinin bütün kazanımları yok edilecek için kökü kazınacaktı. Ne var ki, tam da bu ortamda PKK'nin silahlı direnmesi başladı ve beklenmeyen bir şekilde gelişerek bu günlere geldi. Burada düşürülmesi gereken kayıt şudur: 12 Eylül rejimi ve uygulamaları olmasaydı PKK direnişi belki başlamaz, başlasa bile bu kadar etkinlik kazanamazdı. Sonuç olarak, diğer faktörlerin yanı sıra PKK silahlı mücadelesinin zeminini yaratan bizzat 12 Eylül rejiminin kendisi oldu.

Aynı mantık bugün dinci kesimlere karşı yürütülen baskıcı süreç için de geçerlidir. Önündeki bütün yolların kapandığını gören islami çevreler içindeki şiddet yanlısı güçlerin giderek daha çok prim toplaması ve Türkiye karşıtı kimi ülkelerin dürtüklemeleriyle şiddete yönelmeleri olasılığı küçümsememelidir.

Görüldüğü gibi egemen anlayışın ne sorunları çözme yeteneği ne de niyeti var. O hep ateşe körükle gidiyor, belirli çabalarla söndürülebilecek bir yangını azdırarak daha büyük hasarlar vermesine yol açıyor.

Oysa, dinci gericiği önleyecek en büyük ve sonuçta kalıcı güç, demokrasi paydasında barışçıl bir ortamda kenetlenmiş kitlelerin kendisidir. Demokratik bir toplumda, irticanın ne denli yıkıcı olduğunu bilen kitleler bizzat demokratik ve meşru zeminlerde böyle bir akımın hakkından gelebilir ve ona tarihsel olarak hakettiği yeri gösterebilirler. Kaldığı de-

mokratik bir toplumda hertürlü ifade olanağına sahip, kendisini sistemin her alanında temsil edebilen ve giderek sistemi kendi yaşamsal çıkarlarının hizmetinde gören bir toplumun irticai harekete kayması için hiç bir neden yok. Demokratik bir ülkede çağdışı akımların kitle bağı anlamında destek bulması zaten mümkün değil. Kökten dinci islamcı hareketin daha çok demokrasiden yoksun dikta yönetimi ülkelerde gelişmesi boşuna mı? İşte İran, işte Sudan ve Türkiye. Humeyni İran'a uzaydan gelmedi. Kanlı Şah rejimi, deyim yerindeyse iktidarı bir tepsi içinde mollalara teslim ettikten sonra gidip kahrından öldü.

Türkiye'de mevcut islamcı hareketi şiddetle bastırmak çözüm olamaz.

Haklı ve adil bir sistem, kendisini bütün tehlikelere karşı koruyacak güçtedir ve böyle bir sistemde en başta geniş halk yığınları o sistemi top ve tanktan daha etkili bir şekilde savunabilirler. Demokratik bir sistem, her türlü aykırı düşünce ve akımla hesaplaşabilen ve kendisine güvenen bir sistemdir. Çünkü ona o güveni veren, eşitlikçi, özgürlükçü, hukuka dayalı değerler sistemi ve bu değerlerle donanmış halk yığınlarıdır. Bu güç, bütün diğer silahlardan daha sonuç alıcıdır.

Şiddet ve baskı yöntemleri, irticanın panzehiri değil, bizzat onu doğuran etkenlerdir. İrticanın gerçek panzehiri demokrasidir.

Bu ülkede son düdüğü çalan kim?

Bu ülkede adına "demokrasi" denen şeyin bir oyun olduğu biliniyordu, bu bir kez daha ortaya çıktı. Oyunun kuralları ki-

● ● ●
Bugün Kürtler siyasal sistemde kendilerini ifade olanaklarından yoksundur. Ayrıca Kürtlerin ağzını tıkamak için koca bir baskı aygıtı durmadan kullanılmaktadır. Emekçiler ve düşünen aydınlar sistem tarafından üvey muamelesi görmekte ve toplumsal hiç bir süreçte yerleri bulunmamaktadır. Polis aygıtı ve diğer baskı mekanizmaları onlar için de sürekli işler durumdadır.
● ● ●

milerini rahatsız edince, hemen oyundaki roller terkedilerek herkes kendi gerçek kimliği ile ortaya çıktı. Sözde parlamento milli egemenliğin tek ve yegâne iradesiymiş; yasama, yürütme ve yargının her biri bağımsız olarak bu iradenin hayat bulmasında ayrı ayrı roller oynuyormuş! Anayasa ve yasalar; toplumsal yaşamın devamında herkesi bağlayan ortak sözleşmeymiş, herkes bu yasalar karşısında eşit ve yasalara bağlıymış! Ne gezer...

Bütün bu söylemler, baskıcı rejimin işine yaradığı süreç geçerliydi. Bu rejimin yararına işlemediği zaman bunlar bir yana itiliyor ve ihtiyacı asıl karşılayan söylemler öne çıkıyordu.

Aksi halde 28 Şubat 1997 tarihli MGK'da alınan kararlardan bu yana geçen süreçte olup bitenlere ne demeli? Nerede millî iradeyi temsil eden parlamento? Yürütme nerede, yasaların uygulayıcısı yargı nerede? Düdük çalınmış, demokrasi oyunu bitmiş, şapka düşmüş, kel görünmüştü.

28 Şubat'tan bu yana Ordu, oynanan demokrasi oyununu terk ederek gerçek kimliği ile bu sürece müdahale ediyor, irtica hareketine karşı gerekirse silahlı mücadele yürüteceğini söylüyor, bir askeri darbe ile kotarılacaklar, zamana yayılarak ve dolaylı baskı yöntemleriyle adım adım yaşama geçiriliyor.

Ordu, verdiği bu brifingler dizisi ile başta yargı olmak üzere basını ve işveren çevrelerini irticaya karşı verilen mücadelede saflarına kattı. Artık O, ülkenin geleceği ile ilgili bütün kararlarda "son merci" rolünü apaçık oynuyor. Ardından parlamentoya ve hükümete uygulanan baskı ile Refah yol hükümeti görevi bırakmak zorunda kaldı. Sistemin hükümet kurmadaki genel geçer kuralları bir yana itilerek, darbe sürecine yanıt verecek bir görevlendirme ile hükümet kurma görevi ANAP lideri Mesut Yılmaz'a verildi.

Dolaylı Darbe ya da Ara Rejim Hükümeti

Dolaylı darbe rejiminin basıklarının sonucunda, parlamentodaki çoğunluğa sahip Refah yol hükümeti düşürüldü ve Cumhurbaşkanı, hükümeti kurma görevini ANAP lideri Mesut Yılmaz'a verdi. Bu görevlendirmede Ordu'nun baskısı ve yönlendirmesi saklanmıyor. Zira DYP lideri Tansu Çiller, Refah ve BBP ile ortak bir hükümet

kurma konusunda mutabakata varmış ve böyle bir hükümetin arkasındaki oy çokluğunu deklere etmişlerdi. Bu apaçık ortadayken, hükümeti kurma görevi Yılmaz'a verildi. İzlenen uygulamalar, genel geçer kuralların yerine siyasal kaygılardan hareket edildiği, bizzat Cumhurbaşkanı tarafından da belirtildi. Yeni hükümet, uzun zamandır millî mutabakat hükümeti çağrılarını yapan Ecevit ve DTP ortaklığıyla kuruldu. Ordu'yu demokrasinin kurtarıcısı olarak gören Baykal ise hükümete dışardan koşulsuz des-

tek verecek.

Mesut Yılmaz'a görev verildiği günlerde güvenoyu almasına şüphe ile bakılırken, birkaç gün içinde parlamento içinde sürdürülen operasyonlarla bu sorun da çözüldü. Bu baskı ve operasyonlar sonucu DYP'den çözümler başlamış, Ordu'nun kararlılığını gören ve bir daha DYP ortaklığının sözkonusu olmayacağını anlayan milletvekilleri, teker teker ayrılarak DTP ya da ANAP'a geçmiş ya da bağımsız kalmıştır. Bu şekilde Mesut Yılmaz başkanlığında kurulacak hükümetin güvenoyu alması garantiye bağlanmış oldu.

Yeni kurulan hükümet protokolünün ve programının omurgasını 28 Şubat'ta MGK toplantısında alınan kararların oluşturduğu tartışılmaz bir gerçek. Bu programın özeti aşağı yukarı; Refah Partisi şahsında irtica denilen siyasal islamı kuşatacak ve tırpanlayacak bir politika izlemek. Refah'ın kapatılması değil, bu hareketin mali ve kadro tabanını çöktürmek ve süreç içinde O'nu marjinalleştirerek, amaçlananların başlıcalarını oluşturmaktadır. Onun için şimdiden islamcı finans kaynaklarının üzerine gidilmekte, kimi Kur'an kursları kapatılmakta, İmam Hatip'lerin orta kısımlarının kapatılması düşünülmekte, uygun bir atakla Refah'ın en büyük mevzileri olan yerel yönetimlerin bu partiden alınması öngörülmektedir. İleride, bu harekete karşı uygulanan operasyonun doğal bir parçası olarak, daha başka bir dizi baskı ve sindirme tedbirinin devreye sokulması, örneğin islamcı basının susturulması gündeme gelebilir.

Ara rejim süreci içerisinde

● ● ●

Yeni kurulan hükümet protokolünün ve programının omurgasını 28 Şubat'ta MGK toplantısında alınan kararların oluşturduğu tartışılmaz bir gerçek. Bu programın özeti aşağı yukarı; Refah Partisi şahsında irtica denilen siyasal islamı kuşatacak ve tırpanlayacak bir politika izlemek, Refah'ın kapatılması değil, bu hareketin mali ve kadro tabanını çöktürmek ve süreç içinde O'nu marjinalleştirerek, amaçlananların başlıcalarını oluşturmaktadır.

● ● ●

yapılacaklardan bir tanesi de; DYP gibi devletin has partisine bir çekidüzen vermek, onu, Çiller'in başını çektiği çetenin elinden almak ya da kökten bir düzenleme ile bu kanadı Hüsamettin Cindoruk başkanlığındaki Demokrat Türkiye Partisi çatısı altında toparlamak olabilir.

Bu dönemin gözlerden kaçırılan, ancak belki de asıl uygulanacak olanı da, diğer müdahale süreçlerinde yaşanan baskı çarklarını işleterek devrimci sol muhalefeti susturmak olacaktır.

Bunun ipuçlarını aşan nitelikteki uygulamaları ise, daha şimdiden görülmektedir. Sol muhalif basına yönelik baskılar, İHD gibi demokratik örgütlerin peşpeşe kapatılması, HADEP, DKP, REFAH gibi partiler hakkında kapatılma davalarının açılması bu sürecin daha da tırmandırılacağını düşündürmektedir.

Bir ülkede şiddet dalgası hortladığı zaman, onun sınırlı hedefli kalmasını düşünmek saflık olur. Böyle bir dalga hemen hemen herkesi, giderek bütün toplumu önüne katıp savuracaktır.

Kurulacak yeni hükümetin ülkeyi bir erken seçime hazırlaması amaçlananlardan bir diğeridir. Gerçi ayakları yere basan bir hükümetin bir erken seçimi askıya alması da düşünülebilir. Ancak genel kanı bir erken seçimin kaçınılmaz olduğu yönündedir.

Erken Seçim Neyi Çözer?

24 Aralık 1995 erken seçimlerin üzerinden iki yıl geçmeden bütün düzen partilerinin koro halinde bir erken seçimi daha istemelerini nasıl yorumlamalı? Olayın özü şudur; düzen partileri, bir bütün olarak parlamento ve giderek egemen

güçler bu ülkeyi eskiden olduğu gibi yönetemiyor, görece de olsa rejimi istikrar içinde işletemiyorlar. Çünkü sistemin dikiş tutan yanı kalmadı. Yolsuzlukların, çeteleşmenin, hukuk dışılığın ulaştığı boyutların yankıları bütün dünyaya yayıldı. Ülkede resmi ağızların ifadesiyle bir savaş yaşanıyor, 13 yıllık bu savaşta yitirilen 40 bine yakın insan, savaşın yarattığı yıkım ve toplumsal sarsıntı... Öte yanda yaşanan bu zehir tablosunun tam tersi olan demokratikleşme ve batıyla bütünleşme iddiala-

umutlarla toplumun gerçek gündemi unutulmak isteniyor.

Peki egemenlerin bunun dışında seçimlerden bir beklentileri olabilir mi? Gerçekten de bir erken veya normal seçim, yaşanan krizin aşılmasına yardımcı olabilir mi? Nasıl olsun ki? Seçime katılan partiler, seçim sistemi, adayların seçimi, düzen partilerinin politikaları, sistemin ya da sistemi oluşturan kimi güçlerin değişim karşıtı tutumu ortadan kalkmadıkça, herhangi bir seçim neyi çözer?

24 Aralık 1995 erken genel seçimlerinde oluşturulan Emek, Barış, Özgürlük Bloku demokrasi güçlerinin kendilerine olan güvenini arttırmış kitlelerde haklı beklentiler yaratmıştı. Bugünde toplumun hatırı sayılır bir kesiminin bu beklenti içinde olduğu ve demokrasi güçlerinin seçimlerde ortak iş ve güçbirliği içinde olmasını arzuladığı bilinmektedir.

Bütün dezavantajlarına rağmen demokrasi güçleri ilkeli ve sorumlu bir yaklaşımla bir araya geldiklerinde seçimde önemli bir avantaj yakalayabilir. Böylesi bir birlikteliğin yaratacağı sonuçlar kısa sürede çok şeyi değiştirir nitelikte olmasa bile, yeni bir çıkış, yeni bir başlangıç oluşturabilir.

rı...

Böylesi bir yanılgıya yol açan bir anlayışın ülkeyi görece bir istikrar içinde yönetmesi olanaksızdır elbette. Bu nedenle seçim, egemenlerin yönetmeme krizini hafifletmek için herkesinde kullandıkları bir suni tenefüs aygıtı olarak gündeme geliyor. Toplum, arada bir seçim havasının yarattığı beklentiler içine sokularak oynanıyor, seçimin yarattığı suni

Toplumun gerçek gündemini savunanların barış ve demokrasi politikalarını ön plana çıkarmanın önü her türden engelle kapatılmış durumda. Sistemin bütün yasakçı ve baskı aygıtları onları sindirmek için çalıştırıldığı, yeni siyasal seçeneklerin kitlelerle bütünleşme yollarının tıkalı olduğu bir ortamda seçim topluma nasıl nefes aldirabilir, krizi aşma olanakları nasıl yaratılabilir?

Türkiye'de seçimin gündeme gelişi amacı, topluma, farklı politikalar savunan partiler ve kadrolar arasında seçim yapma olanağı sunma ihtiyacından kaynaklanmıyor. Tersine, topluma, aynı politikaları savunan aynı tip kadrolar arasında bir seçim yapmak, hatta seçim yapmanın da ötesinde önceden seçilenleri tasdik etmek görevi dayatılıyor. Bu ise, koca bir yalan, düzmece bir oyundur, egemenlerin çaresizliğe bir çare gibi yutturmaya çalıştıkları bir oyun...

Seçim Tavrı ve İttifaklar Sorunu

Peki böylesi koşullarda gündeme gelen bir seçime karşı tavrımız ne olmalı? Bu koşullarda ilk akla gelen seçimi boykot olabilir elbet. Kuşkusuz önümüzdeki dönemde yaşanan gelişmelere karşı olarak böyle bir seçenek de gündeme girebilir, ancak bu aşamada, geniş kitleleri böyle bir eğilime ikna etmenin güçlükleri de düşünüldüğünde, bu seçeneğe şans tanımak oldukça güçtür.

Bu durumda yapılması gereken, olanaklar oranında seçim atmosferinden yararlanarak demokrasi ve barış taleplerini seslendirmek, yaşanan yolsuzlukları, işlenen cinayetleri, çeteleşmenin ulaştığı boyutları teşhir etmek, bir bütün olarak sistemin gerçek yüzünü ortaya koymak olmalıdır. Diğer yandan seçim çalışmaları, devrimci güçlerin kitle bağlarını güçlendirmek ve kitle çalışmaları için kendilerini yetkinleştirmeleri için iyi bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

24 Aralık 1995 erken genel seçimlerinde oluşturulan Emek, Barış, Özgürlük Bloku demokrasi güçlerinin kendilerine olan

güvenini arttırmış kitlelerde haklı beklentiler yaratmıştı. Bugünde toplumun hatırı sayılır bir kesiminin bu beklenti içinde olduğu ve demokrasi güçlerinin seçimlerde ortak iş ve güçbirliği içinde olmasını arzuladığı bilinmektedir.

Bütün dezavantajlarına rağmen demokrasi güçleri ilkeli ve sorumlu bir yaklaşımla bir araya geldiklerinde seçimde önemli bir avantaj yakalayabilir. Böylesi bir birlikteliğin yaratacağı sonuçlar kısa sürede çok şeyi değiştirir nitelikte olmasa bile, yeni bir çıkış, yeni bir başlangıç oluşturabilir.

Ne var ki demokrasi ve barış ekseninde yer alan güçlerin böylesi bir toplumsal ihtiyacı yeterince idrak ettikleri ve buna uygun bir davranış içinde oldukları söylenemez. Bu cephede toplumun acil ihtiyacı olan demokrasi ve barışı güçlendirici talep ve önceliklerden çok farklı kaygıların etkili olduğunu biliyoruz. Bütün sorun da bura-

da zaten; atgözlüklerini kırıp uzun vadeli bir yaklaşım oluşturamıyoruz bir türlü.

Tarihsel önemdeki birliktelik sorunu; bunun seçime dönük mekanizmalarını yaratmak ve bu yöndeki görevleri tespit etmek son derece önemli. Ancak bu görev tek yanlı bir görev değil, demokrasi ve barış eksenindeki bütün güçlerin ortak sorumluluk ve görevi sayılmasıdır. Karşılıklı sorumluluk ve görev anlayışı içinde bu alanda mesafe katedilebilir. Tek başına birilerinin sorumlu yaklaşımı sorunu çözmeye yetmediği gibi bu alanda gereksiz zaman kaybına ve umut yitimine neden olabilir.

Seçimde birlikte tavır ya da ortak bir blok oluşturmayı son derece önemsemek, ancak bu işe girerken bunun tek başına birilerinin isteğiyle gerçekleşir bir iş olmadığını görmek ona özgül görevleri aksatmamak, tavrımızın özünü teşkil etmelidir.

ÇIKTI ÇIKTI ÇIKTI ÇIKTI ÇIKTI ÇIKTI

İSTEME ADRESİ

Deng Yayınları
Tarlabaşı Cad. 232/4
Tel: 0 (212) 235 53 82
Beyoğlu/İstanbul

Türkiye Genel Dağıtım - DaDa Ltd. Şti.
İstiklal cad. İpek sk. No:10
Tel: 0 (212) 249 51 11
Beyoğlu/İstanbul

Özgürlük Yolu

ve

Roja Welat

○○○

Özgürlük Yolu Dergisi'nin çıkışının üzerinden 22 yıl geçti. Roja Welat Gazetesi ise 20 yıl önce yayın hayatına başlamıştı. Bu yıllar, kuzey parçasında Kürt ulusal hareketinin kitleselleştiği bir dönemdi ve hem Özgürlük Yolu, hem de Roja Welat, 1970'li yılların ikinci yarısında Kürt ulusal hareketi üzerinde önemli bir etki yaptılar. Genç kuşaklar bu dergi ve gazete ile ilgili olarak bugün yete rince bilgiye sahip değiller. Bu nedenle, o günleri yaşamış ve bu iki yayının çıkışında birhayli emeği geçen biri olarak, onların öyküsünü kısaca yazmayı gerekli gördüm.

○○○

Kemal BURKAY

Özgürlük Yolu Dergisi'nin çıkışının üzerinden 22 yıl geçti. Roja Welat Gazetesi ise 20 yıl önce yayın hayatına başlamıştı. Bu yıllar, kuzey parçasında Kürt ulusal hareketinin kitleselleştiği bir dönemdi ve hem Özgürlük Yolu, hem de Roja Welat, 1970'li yılların ikinci yarısında Kürt ulusal hareketi üzerinde önemli bir etki yaptılar. Genç kuşaklar bu dergi ve gazete ile ilgili olarak bugün yete-

rince bilgiye sahip değiller. Bu nedenle, o günleri yaşamış ve bu iki yayının çıkışında birhayli emeği geçen biri olarak, onların öyküsünü kısaca yazmayı gerekli gördüm.

12 Mart 1971 darbesi sol ve yurtsever harekette önemli bir tahribat yapmış, ama bu kesimleri sindirmeyi başaramamıştı. Bu, bir bakıma bir kesinti dönemi olmuştu. Ve bu dönem nisbeten kısa sürdü. 1974 başından

itibaren Türkiye solu, adeta kaldığı yerden devam etmek üzere harekete geçmişti. Yeni legal sol partiler kuruluyor, illegal olanlar toparlanıyor, yeni yayınlar devreye giriyordu. Ancak, geçmişten farklı olarak hareket daha da bölünmüş ve çok başlıydı.

Türkiye solunun yanısıra, Kürt, sol ve yurtsever hareketi de yeni dönemde, bir bölümüyle eskinin temeli üzerinde yeniden toparlanmaya çalışıyor, bir bölümüyle yolunu arıyordu. Kürt solunda bazı kadrolar 12 Mart yorgunuydular. Genç kesim ise bir arayış içindeydi.

Örgütlenme sorunu Kürt yurtsever hareketinin gündeminde idi ve bu, geçmişteki eğilimlere uygun olarak başlıca iki kanala yöneliyordu: KDP çizgisi ile sol çizgi. 12 Mart öncesi Kürt sosyalistleri Türk solu ile birlikte ve büyük bölümü Türkiye İşçi Partisi'nin saflarında örgütlü çalışma yürütmüşlerdi. Ancak 12 Mart sonrası durum değişmişti. Kürt sosyalistleri arasında, artık Türk soluyla birlikte değil, ayrı örgütlenme eğilimi ağır basıyordu.

Kürdistan Sosyalist Partisi 1974 yılı boyunca süren hazırlık çalışmalarının ardından, 1974 yılının sonunda -1975'in yılbaşında- kuruldu. Başlangıçta adı Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi idi.

Böyle bir partiyi yasal olarak kurmak mümkün olmadığı için, doğal olarak kuruluşu gizli tutuldu. Rejimin erken bir saldırısına yol açmamak için de adı ve programı hemen kamuoyuna duyurulmadı. Ancak, partinin görüşlerini yaymak için bir aylık dergi çıkarma kararı alındı ve bu dergi "Özgürlük Yolu" adıyla 1975 yılı Hazira-

Örgütlenme sorunu Kürt yurtsever hareketinin gündeminde idi ve bu, geçmişteki eğilimlere uygun olarak başlıca iki kanala yöneliyordu: KDP çizgisi ile sol çizgi. 12 Mart öncesi Kürt sosyalistleri Türk solu ile birlikte ve büyük bölümü Türkiye İşçi Partisi'nin saflarında örgütlü çalışma yürütmüşlerdi. Ancak 12 Mart sonrası durum değişmişti. Kürt sosyalistleri arasında, artık Türk soluyla birlikte değil, ayrı örgütlenme eğilimi ağır basıyordu.

nında yayın hayatına sokuldu.

Partinin kurucuları arasında zengin bir tek kişi yoktu. Hepimiz parasızdık. Dergiyi çıkarmak için gerekli parayı tanıdık ve dost yurtsever insanlardan topladık. Bu 50 bin lira kadardı ve dergi işine başlamamıza yetti. O dönem, 7-8 bin adet derginin baskı parası 5 bin lira dolayında idi.. Derginin satış bedeli başlangıçta 10 lira idi.

Dergi için "Özgürlük" adını uygun bulduk. Kürt halkının özgürlük mücadelesini sembolize ediyordu. Sahibini Faruk Aras olarak belirledik. İş sorumlu müdüre gelince, çevremizde bu işe hevesli olanların fazla olmadığını gördük. Ama Bitlisli Orhan Talun, özellikle

istekli davrandı. Yiğit, sempatik bir gençti. Bir sağlık okulunu bitirmişti. Atatürk Bulvarı üzerinde Sanlı Han'da tek göz bir oda kiraladık. Kirası 1500 liraydı. Orhan'a ise sanırım 1000 lira aylık ücret verdik. Orhan başlangıçta parti üyesi değildi, ama örgütümüzün ücret ödediği ilk kişi oldu. Ben ve öteki MK üyeleri dahil, hiçbiri-miz örgütten tek kuruluş almıyor, kendi yağımızla kavruluyorduk.

Basın kanununa göre, dergi çıkarma izne tabi değildi; ancak, polise bildirim yapmak gerekiyordu. Dergi Ankara'da çıkarılacağı için başvuru Ankara Valiliği'ne yapıldı. Ancak birinci şube, başvuruyu aldıktan sonra kayıtlara bakmış ve "Özgürlük" adıyla daha önce bir başvuru olduğunu söylemişti. Polisin bize engel çıkardığını düşündük; ama gerçekten öyle olması da mümkündü. Bu kez "Özgürlük Yolu" diye başvurduk ve herhangi bir sorun çıkmadı.. Böylece siyasi hareketimiz bu isimle başladı ve uzunca bir dönem öyle tanındı.

Bu işe hazır, deneyimli bir yazı kadrosu ile başlamadık. Kurucu arkadaşlar içinde, benim dışımda hiçbirinin yazarlık deneyimi yoktu. İstanbul'da Mehmet Emin Bozarlan'a uğradım, dergiyi çıkarma projesini anlattım ve yazmasını istedim. Mehmet Emin, değişik bir adla olma koşuluyla yazabileceğini söyledi. Cezaevinden yeni çıkmıştı ve besbelli tekrar girmek istemiyordu. İstanbul'a işim düştükçe ona da uğradım ve böylece birkaç yazısını alıp yayınladım. Bunlar Arap dergi ve gazetelerinden yapılmış bazı çeviriler ile, kendi yazdığı öykülerdi.

Ayrıca, Yusuf Kaçar'ın (1) tavsiyesiyle, Hüseyin Sarıtaş

adında Kişili biriyle görüştüm. Yusuf bu kişinin yazı işinde becerikli, ama kuşkuolu biri olduğunu, polisi hep peşinde sandığını anlatmıştı. Bu korkuyla polisten kaçıp Avrupa'ya gitmiş, orada yıllarca kalmış ve bir süre önce Türkiye'ye dönüp Ankara'da bir tercüme bürosu açmıştı. Yaşı kırkın üzerinde idi. Derginin amaçları, yayın konuları konusunda bilgi verdim. Bize yazmayı kabul etti ve daha çok dış politika konularında olmak üzere, bir süre yazdı da. Kalem gerçekten fena değildi, kültürlü sayılırdı.

Yazı kadrosu bakımından işte böylesine zayıf bir halde ve yayın materyali bakımından doğru dürüst bir hazırlığımız olmadan, ilk sayıyı partinin kuruluşundan beş ay sonra, 1 Haziran 1975'te yayınladık.

Bu sayıda Sarıtaş'ın dış baskından yaptığı çevirilerle İhsan Aksoy'un "Yola Çıkarken" başlıklı bir yazısı vardı. Ben de kendi adımla ve başka adlarla yazmışım. Yazılardan birisi rejimin kışkırttığı Alevi-Sünni çatışmasına ilişkindi ve Alevilik konusunu işliyordu. Bir başka uzun yazı "Irak Kürt Ulusal Kurtuluş Savaşı" başlıklıydı ve Güney Kürdistan'daki Kürt direnişini konu edinmişti. Derginin imzasız ilk yazısı ise "Acil Görev Demokratik Ortama Geçiş" başlığını taşıyordu.

Özgürlük Yolu'nun çıkışı, özellikle Kürt sol ve yurtsever çevrelerinde bomba etkisi yaptı. İlginin bir nedeni, on yıla yakın bir suskunluk döneminden sonra Kürt kesiminin çıkardığı ilk ve oldukça kapsamlı (ilk sayı 84 sayfa, diğerleri de genellikle bu boyutta) periyodik yayının olmasıydı. Diğer yanı ve en önemlisi ise işlediği konular, yaklaşım tarzı ve kullanılan dil ve terminoloji idi.

Özgürlük Yolu, ağırlıklı Kürt sorununu, ulusal kurtuluş hareketlerini, sosyalizm ve demokrasi konularını işliyordu. Tüm konulara yaklaşımı sosyalist dünya görüşü çerçevesinde idi. Özgürlük Yolu'nun yayın hayatına başladığı günlerde Irak Kürdistanı'nda önemli gelişmeler yaşanıyor ve burada olup bitenler diğer parçalardaki Kürt hareketini de derinden etkiliyordu. 11 Mart 1970'te KDP ile Baas yönetimi arasında imzalanan ve Kürdistan'a otonomi tanıyan anlaşmanın 1974 yılında uygulanması gerekiyordu. Ancak Saddam Hüseyin'in başında bulunduğu rejim buna ciddi engeller çıkardı. KDP ise, Bağdat yönetimine duyduğu güvensizliğin etkisi ve ABD'nin kışkırtmaları sonucu İran'a yanaştı, onların destek sözüne aldandı. Bu yüzden ilişkiler gerginleşti ve 1974 Martı'nda, yani dört yıl aradan sonra savaş yeniden başladı. Irak yönetimi bu kez de Kürt direnişi karşısında çaresiz kaldı. Sonuçta Irak ve İran, Cezayir'in araya girmesiyle, 6 Mart 1975'te antlaşmalar. Irak güneyde, İran'la sorun olan bir toprak parçasını İran'a terk etti ve ayrıca, Şattularap su yolu üzerinde İran'a haklar tanıdı. İran da buna karşılık Kürtlere desteğini kesti, sınırını onlara kapadı. Bu durumda Barzani savaşı sürdürmedi ve tek yanlı ateş kesip onbinlerce kişilik bir mülteci kitleyle birlikte İran'a sığındı. Çoğu sivillerden, kadın ve çocuklardan oluşan binlerce mülteci de Türkiye sınırlarına yığıldı.

Güneydeki bu önemli gelişmeler, Kürdistan'ın bu parçasında olduğu gibi diğer parçalarda da Kürt kitlesi üzerinde moral bozucu bir etki yapmış, düş kırıklığı yaratmıştı.

Irak Kürdistanı'yla ilgili yazıda Kürt ulusal hareketinin teorik bir değerlendirmesi yapılıyor, bu harekete karşı varolan önyargıların ve haksız suçlamaların yanısıra, onun zaafalarına ve yenilgiye yol açan nedenlere de işaret ediliyordu. Yazı yoğun tartışmalara yol açtı. Sol çevreler onu genellikle olumlu karşılarken, KDP yanlısı kesimler bu yazıyı yer yer onayladılar, yer yer de sert, hatta haksız buldular.

Bu yazıda ayrıca, halkın özgücüne güvenme, kitlelerin devrimci örgütlenmesini temel alma, Kürdistan'ın kuşatılmışlığını göz önünde tutma, yanyana yaşadığımız halkların demokratik güçleriyle ve genel olarak uluslararası sosyalizm ve demokrasi güçleriyle dayanışmaya önem verme gibi, TKSP'nin Kürt devrimine ilişkin stratejisinin anahatları da vardır. Yine bu yazıda Kürdistan kavramı, "Kürt halkının kurtuluş mücadelesi" terimi, bunun yanısıra Kürt halkının istemleri açık biçimde dile getirilmişti ve bu Türkiye basınında ilk kez olmaktadır.

Diğer yandan, "Acil Görev Demokratik Ortama Geçiş" başlıklı yazıda Türkiye'deki politik durum değerlendiriliyor, faşist tirmanışa dikkat çekilerek bunu önlemının, demokrasiyi savunup yerleşirmenin önemi belirtiliyordu. Türkiye'de demokrasi mücadelesini Kürt ve Türklerin ortak mücadelesi olarak görüyorduk. Bu tutumumuz, kimi Kürt milliyetçi çevreleri, hatta kendilerini sol sayan bazı gruplar tarafından eleştirildi. Bu kesimler demokrasi mücadelesinin Kürtleri ilgilendirmediğini, Kürtlerin mücadelesinin salt anti-sömürgeci olduğunu ileri sürmekte idiler. Bu görüş farkı yıllarca, kamuo-

yunda Özgürlük Yolu Hareketi olarak bilinen bizimle onlar arasında ilkesel bir fark oldu.

Özgürlük Yolu, Türk sol çevrelerinde de farklı biçimlerde karşılandı. Örneğin TİP çevresi soğuk karşıladı. Ama sosyalist bakış açımız ve demokrasi mücadelesinde dayanışma öneren politikamız nedeniyle, sol kesim başlangıçta genellikle olumlu karşıladı. Ancak sonradan, gerek ayrı örgütlenme anlayışımız, gerekse kimi ideolojik görüş ayrılıkları yüzünden, solun çeşitli kesimleriyle aramızda birhayli polemikler ya-

kıları oldu. İhsan Aksoy yazmayı sürdürdü. Yeni arkadaşlarımızdan Hüseyin Beysülen yazı kadromuza katıldı ve değişik adlarla, özellikle de Hüseyin Toprak adıyla ekonomik konularda yazdı. Daha sonra yazı kadromuza Mustafa Düzgün katıldı ve daha çok eğitim konularında yazdı. Mehmet Bayrak kimi yazılarıyla katkıda bulundu. Ayrıca dışardan, Türk sol kesiminden de (Sedat Özkol gibi) inceleme ve çeviriler geldi.

Özgürlük Yolu, sıkıyönetim tarafından kapatıldığı 1979

Ayrıca Kürt sorununa, sosyalizme ve devrime ilişkin konularda gerek Türk solu, gerekse Kürt sol kesimleriyle birçok polemikler yer aldı. Bu tartışmalar yoluyla Kürdistan Sosyalist Partisi'nin görüşleri, program hedefleri kitlelere yansıdı ve çeşitli konulardaki görüşlerimiz daha da netleşti.

Güncel gelişmeler ve bunlara yönelik tutumumuz da Özgürlük Yolu'nun konuları arasında idi. 1975-1979 arasındaki dört yıllık dönemde dünyada ve Türkiye'de önemli gelişmeler, Türkiye'de rejimin baskıları, Kürt halkının ve genel olarak solun ve demokrasi güçlerinin direnişi Özgürlük Yolu'nun sayfalarına yansımıştır. Bu halile de o, sözkonusu dönem için iyi bir tanık ve araştırma yapanlar için kaynaktır.

7. sayıdan itibaren, "sanat-edebiyat" başlığı altında bir bölümle Kürtçe yayın başlattık. Aynı zamanda klasik Kürt şair ve yazarları, Kürt dili ve edebiyatı ile ilgili bilgi ve incelemeler de bu sayfalarda yer aldı. Bu bölüm Kürt dili ile yazmayı meşrulaştırma, dil ve kültürü yayma işlevi görmeyen yanı sıra, dergiye olan ilgiyi de arttırdı.

Başlangıçta kullandığımız dil ve üslup, özellikle de Türkiye'deki Kürt sorunu bakımından yumuşak ve bir tür ezop dili olduğundan bir süre toplama kararlarıyla karşılaşmadık. Ancak bu baskı olmadığı anlamına gelmiyordu. Polis daha ilk sayılardan itibaren derginin dağıtım ve satışını engellemek için devreye girdi. Derginin 23. sayısında, "Dergimiz ve Yayınlarımız Üzerinde Artan Baskılar" başlığı altında şöyle deniyordu:

"Dergimizin çıkışından bu

Özgürlük Yolu'nun çıkışı, özellikle Kürt sol ve yurtsever çevrelerinde bomba etkisi yaptı. İlginin bir nedeni, on yıla yakın bir suskunluk döneminden sonra Kürt kesiminin çıkardığı ilk ve oldukça kapsamlı (ilk sayı 84 sayfa, diğerleri de genellikle bu boyutta) periyodik yayın olmasıydı. Diğer yanı ve en önemlisi ise işlediği konular, yaklaşım tarzı ve kullanılan dil ve terminoloji idi.

şandı ve bir bölümüyle, özellikle Maoist kesimle ilişkilerimiz koptu.

Derginin 2. sayısını hazırlarken bunaldık. Çünkü ortada yazı filan yoktu. Orhan Talun'a, "bu işi nasıl sürdüreceğiz?" diye dert yandım. Yazı planında herhangi bir katkısı olmayan Orhan ise, "üzülme abi, çıkarırız!" diye bana moral vermeye çalıştı. 2. sayı birincisine göre yarım forma daha küçük, 72 sayfa olarak çıktı.

Ne var ki dergi sürdü. 2. sayıdan sonra darboğazı aştık. 3. sayımız 96 sayfa olarak çıktı. Hem kendim yazmayı bir alışkanlık ve tutku haline getirdim, hem de başka arkadaşların kat-

Ocak ayına kadar düzenli olarak devam etti ve toplam olarak 44 sayı çıktı. (Bazı sayıları çift olduğu için, gerçekte 37 sayı.) Bu, Türkiye sınırları içindeki Kürt yayıncılığı bakımından bir rekordu. Çünkü geçmişteki yayınlar hem bu derece kapsamlı değildiler, hem de çok kısa ömürlü oldular. Çoğu 3-4 sayı, en uzun ömürlüler ise 8-10 sayı...

Özgürlük Yolu'nun başlıca özelliği teorik niteliğiydi. Dergide ulusal sorun ve Kürt sorunu çeşitli yönleriyle tartışıldı. İlk kez Kürdistan'ın ekonomik ve sosyal yapısının geniş bir tahlili yapıldı, Kürt ulusal hareketleri geniş biçimde işlendi.

yana baskılar, engellemeler eksik olmadı. Dergimiz Van'da, Diyarbakır'da ve başka yerlerde yasalara aykırı bir şekilde toplatıldı. Taşrada birçok yere gönderilen paketlerimiz PTT tarafından gönderilen adreslere teslim edilmedi. Örneğin Erzurum'a giden tüm paketlerimiz gizli eller tarafından yok edildi. Birçok yerde abonelerimize dergi ulaşmadı ve okurlarımız sürekli olarak bundan yakındılar. Çoğu zaman adreslerine yeniden gönderdiklerimiz de aynı akibete uğradı. Bazı yerlerde, tüm ilerici, devrimci basına uygulanan eşkiyaca tutum dergimize ve yayınlarmıza da uygulandı. Örneğin Elazığ'da, komando denen beslemelerin ikide bir kitabevelerini basmaları, kitapları sokaklara döküp yakmaları bir yana, bu tür zorbalıkları önlemeyen, yani görevlerini suistimal eden, suç işleyen birtakım "görevliler", bizzat kendileri de hemen her gün kitapçuları dolaşmakta, hakkında hiç bir toplama kararı bulunmayan sol dergi ve kitapları toplayıp götürmektedirler. Kendilerine yaptıkları için kanunsuz olduğu, suç olduğu hatırlatıldığına ise, "burası Elazığ'dır, burada yasalar işlemez, biz bildiğimizi yaparız!" demektedirler. Yani bu işi, bizzat, polis üniforması giymiş birtakım kişiler yapmaktadır.

"Dergimizin 18, 19 ve 20 sayıları hakkında savcılıkça soruşturma açıldı ve sorumlu müdür arkadaşımızın ifadesi alındı. Dergimizin Mart sayısı (22. sayı) ise, kargo yoluyla Diyarbakır'a ulaştığı gün, Diyarbakır büromuzun eline geçmeden polisçe el konuldu (bin adet) ve aynı anda mahkemece toplama kararı verildi. Polis Ankara büromuzu iki kez, 22 ve

23 Mart tarihlerinde aradı, birkısım kitap ve dergilerimizi ve posta ile yurt içinden ve yurt dışından gelen yayınları toplayıp götürdü..."

22. sayıdan itibaren baskılar arttı ve derginin hemen her sayısı toplandı. Sık sık sorumlu müdür değiştirmek zorunda kaldık. Orhan Talun'dan sonra sırasıyla Kadir Akel, Mustafa Kaya ve Sırrı Feroğlu sorumlu müdürlük yaptılar.

Özgürlük Yolu görüşlerimizin kitleler arasında yayılmasında başta gelen bir rol oynadı. O, kendi başına "bir ajitator, propagandacı ve örgütleyici" oldu. (2)

***

Özgürlük Yolu yayın hayatının ikinci yılını tamamlamıştı. Parti örgütü geliyor, çevremizdeki sempatizan halka büyüyor ve kitle içindeki etkinliğimiz artıyordu. Bu, dergiden ayrı olarak daha kısa periyodlu, haber ve yorum yanı ağır basan bir yayın ihtiyacını gündeme getirmişti. İstanbul'daki arkadaşlardan bu yönde bir öneri geldi. Ancak ben tepki gösterdim; derginin tüm zamanımızı aldığını söyledim ve "böyle bir gazete kim yazacak, onu kim yönetecek?" dedim. "Biz yazacağız!" diyerek bana cesaret verdiler. Buna pek aklım yatmamıştı, bu işin de dönüp dolaşıp yine kimin boynunda kalacağını tahmin etmiştim.. Ama yine de, gelişen mücadelenin ve kavganın verdiği coşkuyla bu işe giriştik. 15 günlük, orta boy, eski YÖN ve ANT türünden bir gazete düşünüyorduk. Dili ise Kürtçe-Türkçe olacaktı.

Bu konuda bizim dışımızdaki bazı insanların da görüşünü aldım. Örneğin İstanbul'da Avukat Ali Yaşar'a, böylesi bir gazete düşündüğümüzü söyle-

dim. Ali, "Milliyetçi Cephe itidarında bu zor olur, MC'nin düşmesini bekleyin" dedi. Ben, eğer gazeteyi tutturacaksak, MC döneminde çıkarmak en iyisi; yoksa CHP, "beni provoke ediyorsunuz" deyip üstümüze daha sert gelir, görüşünde idim. Gerçekten de öyle oldu. Gazeteyi MC döneminde çıkardık, birhayli baskı gördük; ama MC gidip de CHP gelince daha da katmerli baskı gördük. Ve eğer gazete MC döneminde yayına başlamamış olsaydı, büyük ihtimalle Ecevit çok daha saldırgan olacaktı..

Mustafa Aydın askerden dönmüş ve çalışmalarımıza katılmıştı. Pratik işlerde başarılı, cesur bir gençti. Sahipliği ona önerdik, kabul etti. Sorumlu müdürlüğünü ise Sıddık Bozarlan adlı genç üstlendi.

Gazetenin adını Roja Welat (Yurt Güneşi) koyduk. Kapağın üst sol köşesindeki amblem doğan güneşi ve yürüyen emekçi kitleleri sembolize ediyordu.

Mustafa ile Sıddık bildirimde bulunmak üzere bir dilekçeyle, o ara dernek kapamakta pek ünlü olan Ankara Valiliği'ne başvurular. Başvuruyla birlikte başlarına geleni, Özgürlük Yolu'nun Eylül 1977 tarihli 28. sayısından, "Kürtçe Gazete Çıkarmak Yasalara Aykırı mıdır?" başlıklı yazıdan aynen alıyorum:

Ankara'da ROJA WELAT adında, Kürtçe ve Türkçe dillerinde yayın yapacak 15 günlük bir gazete çıkarmak isteyen Mustafa Aydın, bunun için bir dilekçeyle Ankara Valiliği'ne başvurdu. Dilekçesi emniyete havale edildi. Mustafa Aydın ve gazetenin sorumlu müdürü olarak başvuran Sıddık Bozarlan, 1. Şube'ye çıktıklarında, şube müdürü dilekçeye bir

göz attıktan sonra, Mustafa Aydın'a döndü ve öfkeyle, neden Kürtçe gazete çıkarmak istediğini, Türkiye'de Kürt diye bir halk olmadığını söyledi. Mustafa Aydın müdürle tartışmaya girmede. Daha sonra müdür, çağırıldığı polis memuruna, "savcılığa telefon edin ve bunları tutuklatın," dedi.

Aydın ve Bozarşlan bir başka odaya alındılar. Sivil giyimli, kimi "devrimci tipi" bıyıklı, kimi sakallı birçok polis memuru, kimi zaman öfkelenerek, kimi zaman alay ederek onlara ne diye Kürtçe gazete çıkarmak istediklerini sordular.

Bunlardan biri gidip geliyor ve Aydın'la Bozarşlan'a öfkeyle bakarak "başımızı keseceğiz!" diyordu.

Bir başkası, "Neden Kürtçe?" diyordu, "Başka dilde çıkarın. Fransızca olsun, İngilizce olsun, İbranice dilinde, Kamboç dilinde olsun!" diyordu.

Bir başkası: "Siz bu gazeteyi Ankara'da basabileceğinizi mi sanıyorsunuz?" diyordu, "Onu basacak hiçbir matbaa bulamayacaksınız..."

Aydın'la Bozarşlan sükenetlerini bozmadılar, polemige girmediler. Bu arada 2-3 saat kadar bir zaman geçti ve bir yerlere telefon edildi, birtakım kanunlar karıştırıldı ve sonunda, başvurma dilekçesinin altına Kürtçe gazete çıkarmanın Türk yasalarına aykırı olduğu, bu nedenle de izin verilmeyeceği yazılıp, bu husus başvuranlara "tebliğ" edildi. Mustafa Aydın'la Sıddık Bozarşlan, bu yazının bir suretinin kendilerine verilmesinde ısrar ettilerse de istekleri reddedildi...

Mustafa ve Sıddık bırakılma doğru büroya geldiler ve

Mustafa, bu iş artık olmayacakmış gibi, üzüntüyle "abi izin vermiyorlar," dedi, sonra da yukarıdaki öyküyü anlattı.

"Sen üzülme, biz gazeteyi yine de çıkarırız!" dedim.

Bu işin izne tabi olmadığını biliyordum. Basın Kanunu'na göre, valiliğe bildirim yapmak ve bazı koşulları yerine getirmek (sahip ve sorumlu müdürü, yönetim yeri adresini bildirmek gibi) yeterliydi. Ayrıca Basın Kanunu'nda veya başka bir yasa, Kürtçe yayın yapılamıyacağına dair bir hüküm de yoktu. Bütün sorun bildirim yaptığımızı elde bir belge olmasıydı. Bunun için de bir başka yol vardı: Noter yoluyla tebliğat..

Hemen o gün öğleden sonra, bir notere giderek Ankara Valiliği'ne tebliğatı gönderdik. Bunun yanı sıra Roja Welat'ın yakında çıkacağına dair, kırmızı-sarı renkte gözelemlerle hazırladık, Ankara ve İstanbul dahil, çeşitli kentlerde yaygın bir afişleme yaptık. Son Havadis gazetesi bu afişe birinci sayfasında yer vererek "Bir bu eksikti!" diye manşet attı ve "azıllı anarşistlerin" Kürtçe bir gazete çıkararak memleketi bölmek istediklerini yazdı. Ankara Valiliği ise büromuza resmi bir yazı göndererek ve resmi dilin Türkçe olduğundan söz ederek böyle bir gazeteyi çıkaramayacağımızı söylüyordu.

Buna rağmen gazeteyi çıkarmakta kararlıydık. Çünkü valiliğin gerekçeleri yasal değildi. Hazırlıklarımızı tamamladık. Gazete, 13 Eylül'de Ankara'da, Daily News gazetesinin tesislerinde basılacağı sırada polis müdahale etti ve basımevi vazgeçti. Ankara polisinin diktatinden kaçınmak için, Mustafa filmleri alarak İstanbul'a git-

ti ve bir hafta gecikmeyle de olsa gazete basıldı.

Roja Welat hem rejim, hem Kürt yurtsever kamuoyu bakımından bir bomba etkisi yaptı. İrkçi ve şoven çevreler bir ağızdan saldırıya geçtiler. MHP'ye yakın "Devlet" adlı gazete, "Hızlanan Bölücülük ve Hükümetin Sessizliği" başlığı altında yazdığı yazıda, Roja Welat'ın amacının "Allahı, Kitabı, Peygamberi, soyu, vatani bir olan, aynı bayrak altında yaşayan Türk milletini bölmek" olduğunu ileri sürüyordu. Günaydın gazetesinde yazan kontenjan senatörü Hüsamettin Çelebi, sırf "Kürtçe" kelimesini ağızına almamak için, "yarısı Türkçe çıkan gazeteler"den söz ediyor, bunlara karşı cumhuriyet savcılarını ve adalet bakanını görevle çağırıyordu.. Aynı kişi Cumhuriyet Senatosu'nda yaptığı konuşmada ise, Türkiye'de Rum, Ermeni gibi azınlıkların kendi dilleriyle gazete çıkarabileceğini, ama Kürtlerin Lozan'a göre azınlık sayılmadığını, bu nedenle de Kürtçe gazete çıkarılmıyacağını ileri sürüyordu. Oysa söylediğinin gerçeğe ilgisi yoktu. TC'nin sınırları içindeki Kürtler elbet bir azınlık değil, ama Türklere eş durumda bir ulustur ve İsmet Paşa da Lozan'da tezini böyle savunmuş, "Ankara hükümeti hem Türklerin hem Kürtlerin hükümetidir," demişti. Kaldı ki Lozan Antlaşması'nın 38. maddesi, Tüm TC yurttaşlarına istediği dilden yayın yapma hakkını tanıyordu. Bu madde şöyleydi:

"Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel, gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basına ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında dilettiği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmaya-

caktır.”

Polis ve savcılar hemen harekete geçtiler. Polis, daha toplama kararı olmadan bulabildiği her yerde gazeteye el koydu. Diyarbakır'a gönderilen 4200 gazeteye, daha kente girmeden el kondu. Arkasından toplama kararı da çıkarıldı ve gazeteyi götüren Sırrı Feroğlu adlı genç tutuklandı. Mardin'de 400

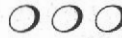
gazeteye el kondu, Orhan Miroğlu ve Nuri Sınır adlı gençler bu nedenle tutuklandılar. Ayrıca gazeteyi dağıttıkları ya da salt okudukları için, Ağrı, Iğdır ve başka yörelerde tutuklananlar oldu. İstanbul'da polis gazetenin basıldığı matbaaya baskın düzenledi ve orda kalmış 200 gazeteye el koydu. Ankara'da Roja Welat Bürosu'na baskın düzenlendi, ordaki 135 gazeteye, ayrıca 1000 kadar Özgürlük Yolu dergisine, arşivdeki başka yayınlara el kondu. Roja Welat'ın klişeleri alındı. Aynı gece bir yargıç kararı olmadan Mustafa Aydın'ın evinde arama yapıldı. Sorumlu Müdür Sıddık Bozarslan 28 Eylül'de tutuklandı, Mustafa Aydın ise, yasal olarak sorumlu tutulmıyacağı halde 4 Ekim günü tutuklandı ve suç olarak "Kürtçe gazete çıkarmak" gösterildi.. Oysa yasalarda böyle bir suç yoktu!

Baskılar daha sonra da yoğunlaşarak devam etti. 2. sayı çıktıktan sonra, daha mahkemenin toplama kararı olmadan polis gazeteyi İstanbul ve Ankara'da büfelerden topladı, satıcıları ise tehdit etti. Onlara:

"Tezgahınızı yıkarız! Roja

Welat'ı satmayın, hangi dergi ve gazeteyi satarsanız satın!.." dendi.

Diyarbakır'da Roja Welat'ı satan Hatip Bağrıyanık, Baki Mercan, Bayram Bozyel ve Rıfat Sefalı adlı gençler tutuklandılar. Bu insanlar aylarca hapis-te kaldılar.

Özgürlük Yolu'nun başlıca özelliği teorik niteliğiydi. Dergide ulusal sorun ve Kürt sorunu çeşitli yönleriyle tartışıldı. İlk kez Kürdistan'ın ekonomik ve sosyal yapısının geniş bir tahlili yapıldı, Kürt ulusal hareketleri geniş biçimde işlendi. Ayrıca Kürt sorununa, sosyalizme ve devrime ilişkin konularda gerek Türk solu, gerekse Kürt sol kesimleriyle birçok polemikler yereldi. Bu tartışmalar yoluyla Kürdistan Sosyalist Partisi'nin görüşleri, program hedefleri kitlelere yansdı ve çeşitli konulardaki görüşlerimiz daha da netleşti.

Roja Welat'ın ilk üç sayısı MC iktidarı döneminde çıktı. Demirel Başbakan, Erbakan'la Türkeş ise başbakan yardımcıları idiler. İçişleri Bakanı ise Erbakan'ın partisinden -şimdiki ANAP'lı- Korkut Özal'dı. Şu, zaman zaman, kendisini neredeyse demokrat sanmamıza yölaçacak sözler söyleyen Özal... Polis gazete büfelerine baskı yaparken, "İçişleri Bakanı biz-zat bu işin üzerinde duruyor,

Roja Welat'ın çıkışına deli oluyor!" diyorlardı...

Ocak 1978'de Demirel hükümeti düştü ve CHP lideri Ecevit, bazı bağımsız Kürt kökenli milletvekillerinin de desteğiyle yeni hükümeti kurdu. Ancak ne demokratik örgütler ne de Roja Welat üzerindeki baskılar son bulmadı. İlerici polis

derneği POL-DER'i kapamak bile Ecevit'e nasiboldu. Roja Welat üzerindeki baskılar ise Ecevit döneminde bir kat daha arttı. Kompleksli Ecevit, sol saflardaki her eylemi kendi iktidarına yönelik bir provokasyon olarak görüyordu. Kürtler konusunda ise Türkeş'ten farklı düşünmediğini zamanla ortaya koydu.

Basın -komünist ve sosyalist geçinen bazı kesimler dahil- büyük çoğunluğuyla, bu olayı ve bize yönelik buskun baskı ve saldırıyı suskunlukla karşıladı, duymazlıktan, görmezlikten geldi. Mustafa Aydın 4 Ekim'de gözaltına alınmadan önce bir basın açıklaması yapmıştı. Bunu Hürriyet, Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri birkaç satırla verdiler; üstelik, sanki basın açıklaması bizim değil de Ankara Valiliği'ninmiş gibi.. Bu haberde, sanki valiliğin böyle bir yetkisi varmış gibi, "Ankara Valiliği Roja Welat'ı yasakladı" deniyor, baskılara, yasaların çiğnenmesine tek kelime ile değinilmiyordu. TKP yandaşlarının elinde olan ve o dönemde "Ulusal Demokratik Cephe" çağrısı yapan Politika gazetesi ve Ürün dergisi ile TİP'in yayın organı Yürüyüş dergisi ise ne baskılardan, ne basın açıklamasından

tek kelime söz etmediler. Yalnızca Ankara'da yayın yapan ve solculukla hiçbir ilgisi olmayan "Yeni Gün" gazetesi, olayı "Ankara Valiliği Anayasayı Çiğnedi" başlığı altında verdi ve basın açıklamamızın tümünü yayınladı. (Bu gazetede Der-simli Teoman Okaygün adlı tanıdık ve dost bir kişi yönetmen-di, yayın da onun sayesinde oldu.) Bir de TSİP'in aylık teorik yayın organı Kitle dergisi, "Ulusal Baskıya Karşı Diren-mek Görevimizdir" başlığı al-tında bu olayı haber verdi ve rejimin baskılarını onurlu bi-çimde eleştirdi. Daha sonra, TSİP'e yakın Sosyalist Gençler Birliği'nin yayın organı "Genç Sosyalist", Vatan Partisi'nin yayın organı Sosyalist gazetesi, ayrıca Kurtuluş grubunun yayın organı olan Kurtuluş Sosyalist Dergi de Roja Welat üzerindeki baskıları protesto ettiler. Baskı-lar yurt dışında da yer yer Kürt ve yabancı örgütler tarafından protesto edildi.

Bu konuda Roja Welat'a en büyük desteği veren ve baskıla-ra yiğitçe, onurluca karşı çıkan ise -Kürt ve Türk- sosyalist öğ-retmenlerin yönetiminde olan Türkiye Öğretmenler Birliği ol-du. TÖB-DER'in 4-11 Şubat 1978 tarihlerinde Ankara'da düzenlediği ve 40 dolayında demokratik örgütün destek ver-diği Demokratik Eğitim Kurul-tayı'nda, eğitim, meslek hakları ve demokratikleşme konusunda alınan diğer önemli kararların yanı sıra, basın ve özellikle Roja Welat üzerindeki baskıları kınayan çok önemli bir karar da alındı. Karar şöyleydi:

"Yıllarboyu ilerici, demok-rat, devrimci basın ve kültür üzerinde uygulanan ve düşünce özgürlüğünü, kültür ve sanat alanındaki özgür gelişmeyi hi-

çe indiren ağır baskılar günü-müzde de devam etmektedir. Son yıllarda bu baskıların da-ha da şiddetlendiği görüldü. Birçok yazar, yayıncı, gazete ve dergi sorumlusu, hatta bun-ların sahipleri, dağıtıcıları, okurları baskı ve koğuşturma-lara, saldırı ve işkencelere uğ-radılar. Faşist saldırganlık so-nucu hayatlarını yitirenler ol-du. İktidar son aylarda, Türk-çe-Kürtçe dillerinde yayın ha-yatına atılan **Roja Welat** gazetesini, yayından alkoymak için Anayasa'yı da açık biçim-de çiğnedi. Bunu başaramayın-ca gazetenin filen basımını, dağıtımını ve okunmasını en-gellemek için ağır polisiye ted-birlere başvurdu. Bu gazeteyi dağıtan ve okuyan birçok kişi halen çeşitli illerde tutuklu bu-lunmaktadır.

"Kurultayımız, basın ve kültür üzerinde süregelen ağır baskıların düşünce özgürlü-ğüyle bağdaşmadığını, bu uy-gulamaların gerek 1961 Ana-yasasına, gerek Birleşmiş Mil-letler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Helsinki Konferan-sı ilkeleri başta olmak üzere diğer uluslararası sözleşmelere aykırı düştüğünü, anti-demok-ratik, ırkçı ve şoven bir karak-ter taşıdığını belirtir. Kurulta-yımız tüm ilerici, demokrat bas-ın ve bu arada Roja Welat ga-zetesi üzerindeki ağır baskıları protesto eder, bu duruma bir an önce son verilmesini ister.

"Kurultayımız, ülkemizde düşünce özgürlüğünün tam an-lamıyla gerçekleşmesinin gere-ği ve bir parçası olarak basın ve kültür üzerindeki her türlü engellemenin kaldırılmasını ve her türlü ırkçı-şoven uygula-maya son verilmesini ister ve bu uğurda mücadele eder."

Bu karar nedeniyle, ırkçı-

gerici çevreler TÖB-DER'e, özellikle de Başkan Gazioğ-lu'na ve Kurultaya destek ver-diği için DİSK'e karşı kampan-ya açtılar. Burjuva basınında, terör olaylarının arkasında "Kürtçüler" in olduğuna dair, yalana dayalı, kışkırtıcı bir kampanya açıldı.

Rejimin onca ağır baskıları-na karşılık, Roja Welat Kürt yurtsever çevreleri ve halkın saflarında büyük ilgi gördü. Baskılsa bu ilgiyi ve sempati-yi daha da arttırdı. TC'nin tari-hinde, yarıyarıya Kürtçe çıkan bir gazete olarak Roja Welat ilkti. Daha önce Kürtlerin çı-kardığı bazı dergi ve gazeteler-de de Kürtçe yazılmıştı. Ama Kürtçeye ayrılan sayfalar çok sınırlıydı ve bunlar daha çok şi-ir, fıkra türünden şeylerdi. Kürtçeye en geniş yer ayıran ve en uzun ömürlü olan yine de bi-zim yayınıımız Özgürlük Yolu idi. Ancak onda da yaklaşık 90 sayfanın ancak 5-6 sayfasını Kürtçeye ayırıyorduk. Roja Welat ise, Kürtçeye geniş yer ayırmanın, Kürtçe makaleler, yorumlar ve kültür sayfaları içermenin yanı sıra, daha çıkı-şında büyük gürültü uyandırmış ve ülkenin gerici güçlerini aya-ğa kaldırdığı gibi, Kürt aydınla-rına ve yurtseverlere de, tam tersi bir heyecan vermişti.

Gazetenin iki dilde çıkması-nın, yalnızca Kürtçe olmayışı-nın birkaç nedeni vardı. Bir ke-re Kürt dilinde yeter yazar kad-romuz yoktu. Bunun yanı sıra, o dönemde Kürtçe okuyabilenle-rin sayısı çok azdı. Bizim ama-cımız ise yalnız Kürtçe yayın yapmak değil, aynı zamanda okura politik bir mesaj vermekt-i. Ayrıca, gazetemizi Kürtlerin yanı sıra, Türklerin de okuması-nı istiyorduk. Bu nedenle de yayının iki dilden olması gerek-

li ve yararlıydı.

Gazetenin çıkışıyla saflarımızda ve yurtsever çevrelerde yükselen coşkunun da verdiği güçle, baskılara karşı direndik. Rejmin saldırılarını Özgürlük Yolu dergisinde ve bizzat, bir süre gecikerek de olsa çıkardığımız Roja Welat'ın 2. sayısında teşhir ve protesto ettik. Roja Welat'ın 2. sayısında "Kürtçe Yayın Yapmak Hakkımızdır ve Bu Hakkı Kullanacağız" başlığı altında yazdığımız yazıda şunu diyorduk:

"Bugün, mevcut burjuva yasaları da çiğnenerek, polis gücüyle Roja Welat'ın veya bir başka gazetenin, derginin çıkışı engellenebilir. Ama bununla sorunlar çözülmez. Türkiye Kürdistanı'ndaki 10 milyonluk Kürt halkını bu tür zor yöntemleriyle susturmak artık olanaksızdır. Unutmayın baylar: Zor zoru getirir!.."

Sonunda da böyle oldu. Yarıyariya Kürtçe yayın yapan bir gazeteye tahammül edemeyen rejim, birkaç yıl sonra karşısında partizan savaşı yürüten örgütleri buldu...

Mustafa ve Sıddık'ın avukatlığını benle Ziya Acar arkadaş aldık. Duruşmaları 13 Ekim 1977'de Ankara Toplu Basın Mahkemesi'nde idi. Duruşmayı izlemek için oldukça kalabalık bir dinleyici kitlesi gelmişti. Ne var ki salon küçüktü, üstelik jandarma, kapı açık olmasına rağmen içeriye dinleyici bırakmıyordu. Israrımız üzerine bir miktar dinleyicinin salona geçmesi mümkün oldu. Kendilerinin mahkemeye sunması için bir savunma hazırlamıştık. Bu savunmada geri adım yoktu. Tam tersine, Kürt sorununa ilişkin gerçekler çok açık ve dobra biçimde dile getirilmişti. Bu bir savunmadan öte, rejime ve

onun ideolojisine, baskı mekanizmasına ve mevcut yasaların bile dışına düşen uygulamalarına bir suçlama idi. Savunmayı ikisi adına, o zaman ancak 20 yaşlarında olan Sıddık Bozarslan, heyecanlı, ama gür bir sesle okudu. Benle Ziya arkadaş ise, avukat olarak aynı mealde bir savunma yaptık. Sonuçta Mustafa Aydın o celse serbest bırakıldı ve duruşma 11 Kasım'a ertelendi. Üç yargıçtan oluşan basın mahkemesi, o zamana kadar görülmemiş bir hızla davayı 17 Kasım günü sonuçlandırdı, Mustafa Aydın'la ilgili olarak beraat kararı verirken, Sıddık Bozarslan'ı, TCK'nın 142 maddesi 3. fıkrasından 1,5 yıl hapis cezasına mahkum etti; ama onunla ilgili olarak da tahliye kararı verdi.

Daha Sıddık'ın tutukluluğu sırasında, gazeteyi çıkarabilmek için yeni bir sorumlu müdür göstermek zorunda kaldık. Davalar birbirini izlediği ve sorumlu müdürler aranır duruma düştüğü için, onları sık sık değiştirmek zorunda kaldık. Sıddık'tan sonra görevi sırayla Fikret Akay ve Mahmut Çeşme aldılar.

Roja Welat'ın yayınında, sözkonusu baskılar nedeniyle, baştan düştüğümüz 15 günlük periyodu tutturamadık. En büyük sorunumuz basacak bir matbaa bulmaktı. Bu nedenle, bazan bir ay, bazan iki ay gecikmeyle çıktı. Özgürlük Yolu ve diğer devrimci yayınlarla birlikte sıkıyönetim tarafından temelli kapatıldığı 1978 yılı sonuna ka-

dar 12 sayı çıktı. Bu sayıları basacak matbaa bulmak, oradan kaçırarak, illere, ilçelere ulaştırmak ciddi, ustalıkla bir örgütlenmeyi gerektiriyordu. Çünkü gerek Roja Welat'ın, gerek Özgürlük Yolu'nun her sayısı hakkında, polisin elinde, 14 Lui'nin tutuklama fermanları gibi (kralın imzasını taşıyan, sanık yerini ise "hamil" in doldurduğu çek benzeri fermanlar), peşin toplama kararları vardı. Polis gazetenin basılacağını haber aldığı veya tahmin ettiği matbaaları ve Roja Welat Bürosu'nu gözetliyordu. Örneğin 5. sayının basılacağı Genel İş'e ait Emaş Matbaası önünde günlerce karakol kurdu ve bir-

○○○

Roja Welat'ın çıkışıyla, yükümüz biraz daha ağırlaştı. Böylece Özgürlük Yolu'na ve kitap yayınlarına bir de o eklendi. Bir kere, başlangıçta benden başka Kürtçe yazan yoktu. Son sayılara doğru bazı gençler Kürtçe yazmaya alıştılar ve şiir, fıkra, masal, röportaj gibi ürünlerle katkıda bulundular. İstanbul'daki arkadaşların vaadleri ise lafta kaldı. Bir-iki kez, röportaj diye birşeyler gönderdiler. Ne var ki, bunlar, herhalde hayatlarında ilk kez yazı yazan ve röportaj da hiç okumamış olan kişilerce hazırlanmıştı; bu nedenle onları kullanamadık.. Ne var ki polisin sayesinde periyodlar gecikince biz de soluk alıyorduk. Baskıların tek yararı buydu!

○○○

kaç kez de, mahkeme kararı olmadan matbaaya girip arama yaptı. Buna rağmen, on gün gecikmeyle de olsa gazete bu matbaada basılıp polisten kaçırıldı. Mustafa ne yapıp edip bir matbaa buluyordu. Dışarıya bilgi sızmasın diye, basılacağı yeri yakın çevremizden bile son ana kadar gizli tutuyorduk. Basılacağı gün ya da gece, ekipler oluşturuyor ve ani baskın yapıyor gibi, matbaaya gidip, polis daha harekete geçmeden gazeteyi başka yerlere taşıyor ve postalıyorduk. Matbaa işçileri de çoğu zaman, polislin eline geçmemesi için bize candan bir destek veriyorlardı. Bu konuda emekçilerin, pekçok Türk aydınından daha önyargısız ve daha anlayışlı olduklarını gördük.

Gazetenin satışı da benzeri yöntemlerle oluyordu. Örneğin Diyarbakır'da, gazete ulaşır ulaşmaz ekipler hazırlanıyor, belli bir saatte topluca harekete geçiliyor, bir-iki saat içinde kahve ve dükkanlarda 2-3 bin dolayında gazete satılıyordu.

İlk sayıyı 20 bin basmıştık. 5 bin kadarı ele geçmiş, ötekisi ise dağılmış ve hemen tükenmişti. 2. sayıyı 30 bin bastık ve daha sonraki sayılarda bu tirajın altına hiç düşmedik. Bazı sayıları ise 40 bin bastığımız oldu.

Sanırım 2. sayıya idi. 10 bin gazete polislin eline geçti. Ama Mustafa Aydın birkaç gün sonra, adliye deposuna bakan kaptiplerin eline biraz para sıkıştırarak bu gazetelerin tümünü bir kamyonete yükleyip getirmeyi başardı.

Baskıları kamuoyuna duyurmak için Mustafa Aydın 1 Mart 1978'de ikinci bir basın açıklaması yaptı. Bu bildiri de şöyle deniyordu:

"Ülkemizde anadili Kürtçe

olan on milyon dolayında yurttaş var. Gelmiş geçmiş iktidarlar bugüne kadar, demokratik hak ve özgürlükleri ve bizzat bu ülkenin yasalarını, uluslararası bağlayıcı sözleşmeleri pervasızca çiğneyerek halkımızın kendi anadilinde yayın yapmasını, kültürünü özgürce geliştirmesini engellediler. Bugün de, 20. yüzyılın şu son çeyreğinde de bu baskı zincirini aralamak istemiyorlar.

"Ancak bu ilkel ve çağdışı tutumu sürdürmek artık olanaksızdır. Demokratik hak ve özgürlüklerimizi kullanmak için kararlıyız. Baskı zincirini mutlaka kıracağız."

Roja Welat'ın çıkışıyla, yükümüz biraz daha ağırlaştı. Böylece Özgürlük Yolu'na ve kitap yayınlarına bir de o eklendi. Bir kere, başlangıçta benden başka Kürtçe yazar yoktu. Son sayılara doğru bazı gençler Kürtçe yazmaya alıştılar ve şiir, fıkra, masal, röportaj gibi ürünlerle katkıda bulundular. İstanbul'daki arkadaşların vaadleri ise lafta kaldı. Bir-iki kez, röportaj diye birşeyler gönderdiler. Ne var ki, bunlar, herhalde hayatlarında ilk kez yazı yazan ve röportaj da hiç okumamış olan kişilerce hazırlanmıştı; bu nedenle onları kullanamadık. Ne var ki polislin sayesinde periyodlar gecikince biz de soluk alıyorduk. Baskıların tek yararı buydu!

Roja Welat'la birlikte, örgütümüz bakımından hem daha militanca bir çalışma başlamıştı, hem de daha geniş kitlelere ulaşıyorduk. Roja Welat biçim ve içerik olarak nitelikliydi. Dil, hem Kürtçesi, hem Türkçesi sadeydi. Yol gösterici teorik ve politik yazıların yanısıra, güncel konular, haberler işleniyordu. Resimliydi. Ayrıca Kürtçe

ve Türkçe olarak mizah da vardı. Bu küçük fıkralar ilgiyle okunuyordu. Kürtlerde en ciddi konuları bile küçük fıkralar ve öykülerle anlatmak bir gelenektir. O, bu haliyle ajitasyon ve propaganda çalışmalarımıza büyük hız kazandırdı.

***

Evet, Roja Welat'ın çıkışından bu yana 20 yıl geçti. O günden bu yana dünyada çok şey değişti. Ya Türkiye'de ve bizim ülkemizde?

Bizde de, neyin ne kadar değiştiği ayrı bir konu, ama dünden bu yana çok şeyler oldu. 1979'un başında sıkıyönetim, Özgürlük Yolu ve Roja Welat'la birlikte Kürt ve Türk solunun, yurtsever güçlerin çıkardığı tüm yayınları kapadı. 12 Eylül'le karanlık bir dönem başladı. İçerde hapislik, işkence ve zulüm, dışarda göçmenlik..

Ülkede, 12 Eylül cuntası sözde çekileli ve seçimler yapıp sivil bir yönetim geleli çok oldu. Ama ne, ne kadar değişti? Yine ülkenin en önemli sorunları konusunda karar verenler MGK, yani generaller değil mi?. Şimdi de işkence çarkı varhızıyla devam etmiyor mu? En çok politik cinayet şu son 5-6 yılda işlenmedi mi? Katiller yine aramızda serbetçe dolaşmıyor, hatta bizi yönetmiyorlar mı?!

Yıllar bir de kirli savaş getirdi. Onbinlerce ölü, binlerce yanıp yıkılmış köy ve toplumu esir alan bir şiddet ortamı, çeteler... Her yerde borusu öten çeteler...

Ve bugün de, 12 Eylül öncesinde olduğu gibi, yurt içinde tümüyle, ya da bir bölümüyle Kürtçe dergi ve gazeteler çıkıyor, Kürtçe kitaplar basılıyor.

Ama dağıtımları, okura ulaşmaları nerdeyse olanaksız!. Periyodik yayınların hemen her sayısı toplanıyor. Hapis ve para cezaları ise astronomik. Buna rağmen dayanalar bir süre sonra temelli kapatılıyor. Depolar basılıp güzelim kitaplar hamurhanelere gönderiliyor... Zindanlara doldurulan, hatta öldürülen yazar ve gazeteciler ise cabası...

Türkiye 20 yılda işte bu kadar değişti!..

Ve bütün bunlara rağmen, Kürt dergi ve gazeteciliğinde bu süre zarfında yine de küçümsemeyecek bir gelişme oldu. Özellikle yurt dışında. "Politik göçmenlik" kimilerinin ileri sürdüğü ve göstermek istediği gibi, tümüyle bir dökülme ya

da yılgınlık örneği olmadı. Elbet dökülenler, yılanlar oldu. Ama politik göçmenler, aynı zamanda, hem siyasi ve örgütsel planda, hem de kültür alanında çok şeyler yaptılar. Yurt dışında, daha 12 Eylül öncesi başlamış olan çalışmalar onların gelişile hızlandı. Onlar, tümüyle, ya da bir bölümüyle Kürtçe olan onlarca dergi ve gazeteyi yayın hayatına soktular. Kürt dili, tarihi ve edebiyatıyla ilgili olarak, önemli bir bölümü Kürt dilinde olmak üzere yüzlerce kitap yayınladılar. Bu ürünler şimdi yurt içine de yansıyor. Kürtler haftalık ve günlük gazetelere geçtiler.

Bugün artık Kürtçe yazarlar parmakla gösterilecek kadar az değil. Kürtçe yazı dili bu dö-

nemde gelişti ve onlarca yeni yazar yetişti. Bu sevindirici, güven verici bir gelişme.

Olumlu ve olumsuz yanlarıyla bugüne bakarken, yirmi yıl öncesini, o günkü koşulları ve o koşullarda Özgürlük Yolu ile Roja Welat'ın oynadığı rolü hatırlamak da gereklidir sanırım.

Özgürlük Yolu ve Roja Welat elbet sıfırdan başlamadılar. onlar, kendilerinden önceki kuşakların birikiminden beslendiler, ona dayanarak varoldular. Onlar bir direniş geleneğinin, bir kültür mirasının yeni halkasıydılar. Bugün yapılabilenlerde, 12 Eylül öncesi dahil, daha önceki dönemlerin birikimine dayanıyor ve geçmişin mirasına yeni halkalar ekleniyor.

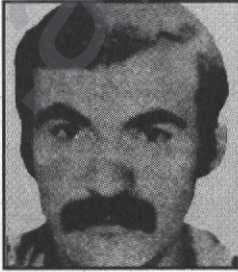
(1) Yusuf Kaçar: 1959'da tutuklanan ünlü 49'lar davasının sanıklarından, Dersimli. 1976 yılında bir hastalık sonucu oldukça erken bir yaşta yaşamını yitirdi.

(2) Özgürlük Yolu'nun kapanışından sonra bir süre, Bitlis'te "Özgürlük" adlı bir gazete çıkardık. Bu da ancak beş sayı sürdü. Daha sonra yurt dışında, 1982 yılında Özgürlük Yolu'nu Kürtçe adıyla, "Riya Azadi" olarak ve yeni bir biçimde yayın hayatına soktuk. Bu da 1991 yılına kadar devam etti ve toplam olarak 85 sayı çıktı. (Türkiye'de çıkan bölümüyle birlikte toplam 139 sayıya ulaştı.) Riya Azadi'nin, ülke için ayrıca küçük ebatta baskılarını yaptık ve birkaç da özel sayı çıkardık. Daha sonra ise yurt içinde legal yayın olanaklarının artması nedeniyle Riya Azadi'nin yayını durdurduk.

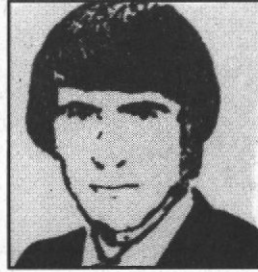
ANMA ANMA ANMA ANMA ANMA ANMA

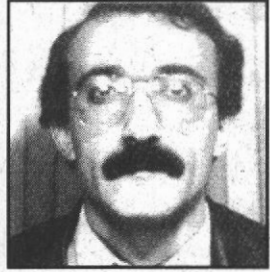
Azad Çınar Acar

Mustafa Çamlıbal

Abduselam Aydın

Hüseyin Ali Akagündüz

ANILARI MÜCADELEMİZDE YAŞAYACAK

Türkiye Cumhuriyeti'nin 70 yıllık basın ve ifade özgürlüğü düşmanlığının eshab-ı mucibesi

Roni Alasor

Türk devletinin basın ve ifade özgürlüğüne ilişkin anti-demokratik yasaları, Cumhuriyet tarihinin belli dönemlerinde bazı yüzeysel değişiklikler geçirdiyse de, sonuçta Osmanlı sansürcü zihniyetinin 1864'te yürürlüğe koyduğu "Matbuat Nizamnamesi" kanunlarının bir uzantısı olmaktan çıkmadı. Söz konusu yasa 1908'de İttihad ve Terakki'ciler tarafından yapılan bazı düzenlemelerle yumuşatıldıysa da, aradan bir yıl geçmeden, 1909'da anti-demokratik yönü yeniden ağırlaştırıldı; basın ve ifade özgürlüğü yeniden kontrol altına alındı.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları, Elen, Ermeni, Kürt, Asur, Çerkez ve diğer halkların kanı üzerinde inşa ettirilen Türk devletinin, objektif habercilik yapmak isteyen özgür basına ve açık fikirler karşı tepkisi son derece anti-demokratik ve baskıcı olmuştur. Hele, Kürt halk gerçeğini ifade etmek gibi bir "tehlike" ve Kürt basın çalışanları söz konusu olduğunda, durum daha vahşice ve kanlı olmuştur. Bu anlamda Kürtlere yönelik katı bir inkar ve asimilasyoncu politika izleyen Türk devletinin basına yönelik anti-demokratik baskıları iyi incelendiğinde, sorunların

temelinde Kürt halk gerçeğinin ifade edilmesi ve Kürt ulusal taleplerinin dile getirilmesi olduğu görülecektir. Çünkü Kemalistlere göre, Türkiye'de yaşayan herkes "Türk"tür. Aksini iddia edip yazan ve yayanlar "devletin bölünmez bütünlüğüne karşı düşmanca faaliyetlerden" dolayı ya katledilecek, ya da amansız baskılardan, işkencelerden geçirilerek onlarca-yüzlerce yıla mahkum edilecektir.

Türk basını ve gazeteciliği ağırlıklı olarak hep devlet güdümli oldu

Kurtuluş Savaşı sırasında Kürt halkının desteğini almak için binbir hile ve cambazlıklara başvuran Kemalistler, resmi ideolojinin borozanı haline getirdikleri Türk basınına da yanlarına alarak, gasp edilen hakları uğruna 1925-1938 yılları arasında başkaldıran Kürtlerin bütün isyanlarını bastırması, Kürdistan'ı kan gölüne çevirmişlerdir. Bütün insani hak ve özgürlüklere düşman Takrir-i Sükun ve İstiklal Mahkemeleri'nin yürürlüğe konulduğu tek partili Kemalist CHP iktidarı yıllarında, 1924 Anayasası'nın "basın özgürdür" demagojisine rağmen, Türk basını, bu yıllarda bırakalım Kürt halk hareketleri hakkında objektif haber vermeyi, devletin

yanında yer alarak Kürt halkına karşı düşmanca propaganda yapmıştır.

Türk basını, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte bu kez de TC yöneticilerinin güdümüne girdi. 1931 Basın Yasası'nın kabulünden sonra, 1935'te devlete bağlı Basın Genel Direktörlüğü aracılığıyla ilk Basın Kongresi'ni toplayabilen, kongre sırasında diktatörlük döneminin başbakanı İsmet İnönü'nün şerefine içki kadehini kaldıran, İçişleri Bakanı Şükri Kaya ile birlikte Onuncu Yıl Marşı'nı söyleyen Türk gazete ve basınının -bazı ufak tefek istisnalar hariç- evrensel basın ahlak ve ilkeleleriyle bağdaşmayan ve Kürt halkının özgürlüğüne karşı olan bu uğursuz tutumunda hala ısrar etmesi, düşündürücü olduğu kadar utanç vericidir de.

DP'nin Kürt ve Kürdistan politikası Kemalistleri aratmamıştır

Türkiye'deki bazı sol ve demokrat çevrelerin de desteğini alarak 14 Mayıs 1950'de CHP'nin parti diktatörlüğüne son vererek iktidara gelen Demokrat Parti, 15 Temmuz 1950'de, dönemin bekletmelerine cevap vermeyen ilk Türk Basın Kanunu'nu çıkardıysa

da, Kürtler için bir şey değişmedi. DP'nin iktidara gelmesinden 4 gün sonra, 18 Mayıs 1950'de İstanbul'da Kürtler tarafından çıkarılan ve toplam 6 sayısı yayımlandığı bilinen haftalık Şarkın Sesi gazetesi ve 1958-59 yıllarında Diyarbakır'da haftanın 6 günü çıktığı bilinen İleri Yurt adlı gazeteler, DP tarafından Kürtlere verilmiş bir hak olarak değerlendirilmemeli.

DP iktidara gelmeden önce, 1948'de Musa Anter ve arkadaşlarıyla Dicle Kaynağı (1948-1949) ve Şark Mecmuası (Ocak 1950) adlı iki Türkçe gazete çıkartılıyordu. Tarihe "49'lar Davası" olarak geçen 17 Aralık 1959'da yurtsever Kürt aydınlarına yönelik toplu tutuklamalar gerçekleştirilen "demokratik" DP, Kürt ve Kürdistan gerçeğine Kemalistlerden hiç de farklı yaklaşmadığını göstermiştir. "Suçları" Kürt gerçeğini dile getirmek olan tutuklu Kürt aydınlarına yönelik mahkemeler 1960'daki askeri cuntacılar tarafından sürdürülmüştür.

Orgeneral Cemal Gürsel'in faşist ve gerici karakter taşımayan 27 Mayıs askeri darbesiyle, 1961 yılında Türk Basın Yasası'nda olumlu yönde bazı değişikliklere gidildi. Türkler söz konusu yasa değişikliklerinden belli oranda yararlanabilirdiyse de, Kürtlerin o dönem yayınladıkları Dicle Fırat, Roja Neve, Yeni Akış, Deng gibi dergi ve kitaplar, M Emin Bozaslan'ın çıkardığı Kürt Alfabetisi, Ahmedî Hanê'nin Mem û Zin romanı vb. yasaklanmış, sahipleri hakkında dava açılmıştır.

12 Mart 1971 darbesinin gelmesiyle, TC yöneticilerinin Musolini İtalya'sından ithal ettiği faşist karakterli anti-demokratik, anti-Kürt ve anti-Komünist 141 ve 142'nci maddeleri başta olmak üzere 146, 163, 311 ve 312. maddeleri yürürlüğe konularak sol ve Kürt kimliğini ifade edenlere yönelik topyekün bir savaş açıldı. Bu dönemde birçok yazar, aydın ve yazar işleri müdürleri tutuklandı, işkencelerden geçirilerek zindanlara tıkıldı.

12 Eylül karanlığı Kürt dilinde varolan yaşağı yasallaştırdı

Türk sol muhalif çevreleri ve

Kürtler, 70'li yılların ortalarından itibaren biraz nefes aldılarsa, birçok legal ve yarı-legal gazete ve dergi çıkarttılsalar da, 12 Eylül 1980'de askeri cuntanın gelmesiyle basın üzerine kara bulutlar iyice çöktü.

Varlığı-yokluğu bile tartışma konusu olan basın ve ifade özgürlüğü alanında varolan kısıntılar da alınarak bütün farklı ve renkli sesler susturuldu. Başta Kürtlerin çıkardıkları yayınlar olmak üzere muhalif gazetelerin yazar ve sahipleri işkencelerden geçilerek, gözaltına alınarak zindanlara atıldı. Rejimi savunan bazı gazeteler bile sansür, kapatma vb. gibi saldırılardan nasiplerini aldılar. Onbinlerce tutuklunun zindanlarda ölüm-kalım savaşı verdiği, onbinlerce insanın sorgulanarak işkencelerden geçirildiği ve özgürlüğün sadece generalere mahsus olduğu 12 Eylül karanlık döneminde generallerin halk oylamasıyla halka kabul ettirdiği meşhur 1982 Anayasası'yla başta basın, ifade ve propaganda özgürlüğü olmak üzere, toplantı, yürüyüş, dernek, sendika gibi örgütlenme haklarına önemli kısıtlamalar getirildi. 1983'te 2932 sayılı yasa ile Kürt dili ve gerçeğine zaten varolan yasaklara ek olarak, belli bir süre için de olsa yeni yasaklar getirildi. Böylece baskı Kürtçe kitap, gazete ve dergi çıkarmayı, yasaklı Kürt diline yeni yasaklamalar getirildi.

12 Eylül karanlığı ve insanlık dışı baskıları, Türk devletinin Kürt halkına yönelik 70 yıllık inkar, asimilasyon, baskı ve katliam politikaları artık Kürtleri isyan ve silahlı mücadeleye teşvik ediyordu. 1938'den sonra örgütlü silahlı mücadeleye sarılmayan Kürtler, TC devletinin barişçil ve demokratik yollardan Kürt gerçeğini kabul etmeyeceğinden hareketle 12 Eylül 1980 cuntasından sonra savaşa hazırlık yapmaya başladılar. 15 Ağustos 1984 yılında Kürdistan İşçi Partisi-PKK tarafından başlatılan gerilla savaşıyla Türkiye'deki Kürt sorunu gündeme girerek eski tabular birer birer yıkıldı. 1983'te Turgut Özal'ın iktidara gelmesiyle devlet Türk basınına yeni olanaklar tanıdı. Kürt özgürlük mücadelesi karşısında yer almaları ve Kürdistan'daki savaşın gerçeklerini ters yüz etmeleri için Türk basınına

özel görevler verildi. Son yıllarda bazı ufak tefek sesler çıkmaya başladıysa da Türk basını 13 yıldır süren savaşta bırakalım Kürdistan'daki insanlık dışı baskı ve katliamlara yer vermeyi, deyim insan hakları ihalleri boyutu üzerinde bile durmadığı gibi, Kürtlerin özgürlüğüne karşı yazdıkları haber ve köşe yazılarıyla yeni olanak ve imkanlara kavuşturuldu. Devlet, görevi olayları objektif olarak yansıtmak olan Türk basınına basın kimliğinden çıkararak, deyim yerindeyse onursuzlaştırdı. Türk basını ve medyasının belli ellerde kontrol altına alınması sağlandı. Türk basınına başına gelen bu acıklı durum, bize bağımsız ve objektif olması gereken medyanın devlet veya politikacılar tarafından kontrol altına alınarak bir ulus ilgilendiren enformasyonun belli ellerde toplanarak yön verilmesinin ne kadar tehlikeli ve çirkin olduğunu göstermekte.

1979 yılı sıkıyönetimiyle birlikte asker ve polis baskısından gözlerini açamayan Kürt halkının başına bu kez de her türlü anti-demokratik yetkiyle donatılan "sömürge valiliği" sistemi getirildi. 19 Temmuz 1987 tarihinden itibaren "Olağanüstü Hal Yasası" kapsamına giren 9 Kürt ilinin "sömürge başbakanlığına" Özel Harp Dairesi'nin onayı ile getirilen kontr-gerillacı Hayri Kozakçıoğlu artık istese "içinde Kürt unsurunu taşıdığı için" normal bir sosyal etkinliği bile yasaklayabiliyordu. Türkiye'de yasal olarak basılan kaset, afiş, film, yayın, dergi ve kitaplar bile, Kürt ulusal bilincini geliştirdikleri tehlikesinden hareketle, sömürge bölgesine alınmıyordu. Deyim yerindeyse artık "her şey" Kozakçıoğlu'ndan soruluyordu.

Ancak bütün baskı ve zülmeye rağmen Kürt ulusal talepleri daha da kitleselleşti, artık ateş her tarafı yakmaya başlıyordu. 10 Nisan 1990'da Olağanüstü Hal Kanunu'na dayanılarak çıkarılan "Sansür ve Sürgün Kararnamesi" olarak bilinen "413 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname", ardından 10 Mayıs 1990 tarihinde yapılan yeni değişikliklerle Kozakçıoğlu'nun Kürtler üzerindeki selahiyeti bir Ortadoğu kralı kadar artırıldı. Kozakçıoğlu ve onu hiç aratmayan meslektaşları Ünal Erkan döneminde başta

Kürt muhabir ve gazete çalışanları olmak üzere Kürdüm diyen herkese karşı özel bir kanlı savaş başlatılmış, yüzlerce yerel muhalif politikacı "faili meçhul" cinayetlere kurban gitmiştir.

Düşünceyi "terörist" ilan eden yasa çıkarılıyor

1990'ın ilk yıllarına gelindiğinde, uluslararası birçok insan hakları sözleşmesinin altına imza atan Türk devleti, Kürt ulusal direnişini katliamlarla bastıramayacağını anlayınca, yurt dışında ciddi bir şekilde sarsılan imajını düzeltmek için bu sefer Osmanlı oyunlarına başvurmak istiyordu. Bu iç ve dış baskılar soğuk savaş sonrası dünyadaki baş döndürücü gelişmelerle bütünleşince uluslararası kamuoyunu yanıltmak amacıyla "demokratik bir maske"ye ihtiyaç duyuldu. "Demokratikleşme ve şeffaflaşma"nın gereği olarak, Kürt diline yasaklama getiren 2932 sayılı kanun, toplanma, düşünce ve inanç gibi temel insan hak ve özgürlüklerine sınırlama getiren TCK'nın 6187 sayılı kanunu ile 141, 142 ve 163'üncü maddeler kaldırıldı.

Ancak burada büyük bir sahtekarlıkla karşı karşıyayız. Çünkü yukarıda adı geçen maddeler kaldırılınca, düşünen, konuşan ve yazan herkesi "terörist" ilan eden, söz ve ifade özgürlüğüne büyük yasaklar getiren meşhur Anti Terör Yasası sonuna kadar kulanıldı. 12.04.1991 tarihinde kabul edilerek aynı tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 3713 sayılı, Kürt gerçeğinin ifade edilmesi ve Kürt sorununun barışçıl ve demokratik yollardan çözüm tartışmalarını engelleyen "Terörle Mücadele Yasası'nın düşünmeyi kriminalize eden ve cezalandıran 8'nci maddesinin kapsamı kısaca şöyle belirtiliyordu:

"Hangi yöntem, maksat ve düşünceyle olursa olsun Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapılmaz. Yapanlar hakkında 2 yıldan 5 yıla kadar ağır hapis ve elli milyon liradan yüz milyon liraya kadar ağır para cezası hükümlenir."

Komuoyunda "terörist" yasa olarak da bilinen sözkonusu 3713

sayılı kanunun 8. maddesiyle, yine aynı yasanın "terörle mücadele eden" güvenlik kuvvetlerinin isim ve kimliklerinin yayınlanmasını yasaklayan sansürcü 7'nci maddesinin 12.04.1991 tarihinde kabul edilmesi ve uygulanmaya başlanmasıyla, başta gazeteci ve yazarlar olmak üzere bütün aydınlar karşı yeni bir "hukuk" savaşı başlatıldı. 1991 yılından bu yana Kürt gerçeğini ifade eden ve sorunun çözümü için görüşlerini açıklayan bin dolayında gazeteci, yazar, sendikacı, bilim adamı, hukukçu, politikacı ve şahsiyet hakkında dava açıldı. Yüzlercesi yargılanarak değişik hapis ve para cezalarına çarptırıldı. Deyim yerindeyse aydınları trilyonlara varan para cezalarına mahkum eden devlet bir nevi "zenjinleşti".

Kürt sorununa ilişkin savundukları düşünce ve sorunun barışçıl yollardan çözümünü istedikleri için Anti Terör Yasası'na muhalefet etmekten zindanlara atılan ve haklarında bir yıldan başlayıp bin yılı aşan hapis cezaları istenen yüzlerce yöreli Kürt ve Türk aydını ve eleştirel gazetecilik yapan gazete sorumlularından bazılarının isimlerini belirtmek gerekirse:

Dr. İsmail Beşikçi, Yaşar Kaya, Abdul Melik Fırat, Yaşar Kemal, Doç. Dr. Haluk Gerger, Doç. Dr. Fikret Başkaya, Akın Birdal, Prof. Dr. Yalçın Küçük, Serhat Bucak, Işık Yurtçu, Recep Maraşlı, Münir Ceylan, İbrahim Aksoy, Mehdi Zana, Şerafettin Elçi, Bilgesu Erenus, Feridun Yazar, Hasan Küçükoba, Ragıp Zarakolu, Ragıp Duran, Ayşenur Zarakolu, Abdulkadir Konuk, Günay Aslan, Edip Polat, Ahmet Altan, Altan Tan, Mehmet Uzun, Ercan Kanar, Hüsnü Öndül, Sedat Aslantaş, Bülent Aydın, Baki Karadeniz, Şeydavut Karadağ, Necati Tamiyan, Hasan Özgün, Sırrı Öztürk, Cemal Özçelik, Selman Çimen, Mustafa Yılmaz, Ali Demir, Nurettin Yüksekaya, Nesin Çilgin, Adigüzel İncesü, Erdal Kurt, Müslüm Yılmaz, Mehmet Kesli, Müslüm Çatak, Ünsal Öztürk, Sıddık Taşdemir, Selim Okçuoğlu, Osman Aytar, Zana Sezen, Orhan Çalışlar, Muzaffer Erdoğan vs...

Ayrıca Kürtlerin çıkardıkları gazetelere haber geçen, yurt dışında yaşayanlar da dahil, yüzlerce

muhabir hakkında İstanbul DGM tarafından dava açılmıştır. Türkiye ve Kürdistan'a giden onlarca Alman, İngiliz, Yunan, Norveçli, İsveçli, Finli, ABD'li ve daha birçok değişik ülkelerden muhabir ve çeşitli heyetlerde yer alan sayıları yüzlerle ifade edilebilecek yabancı gözlemciler de Türk devletinin baskı ve terörden nasibini almış, dozajı farklı uygulamalara maruz kalmışlardır.

TC'nin "demokratik ve şeffaf" yasalarından kitaplar da nasibini aldı

12 Eylül 1980 askeri darbesinden günümüze dek Türkiye'de yayınlanan yüzlerce kitap da devlet teröründen nasibini almış, tonlarca önce "hapislerde" bekletildikten sonra yakılarak imha edilmişlerdir. İstanbul DGM, 1994'te Birleşmiş Milletler tarafından Kürtlere ilişkin olarak yayınlanan kitabı da "bölücü" bulup yasaklayarak, hangi "demokratik hukuk" devletini temsil ettiğini göstermişti. Kitap, Doğu ve Ortadoğu uzmanlarının BM personeline verdiği seminer notlarından oluşuyordu.

Halk tarafından seçilen milletvekilleri zindanlara atılıyor

Kürdistan'daki savaşın sona ermesi için barışçıl çözüm önerilerini savunduklarından dolayı devletin hedefi haline gelen, demokratik yollardan-halk tarafından seçilen DEP milletvekilleri Hatip Dicle, Leyla Zana, Ahmet Türk, Sedat Yurttas, Selim Sadak, Mahmut Alınak, Orhan Doğan ve Sırrı Sakık'ın milletvekilliği dokunmazlıkları 1994'te kaldırılarak zindanlara atılmış, başta DEP eski Genel Başkanı Yaşar Kaya olmak üzere DEP milletvekilleri Mahmut Kılınc, Remzi Kartal, Zübeyir Aydar, Ali Yiğit, Nizamettin Toğuç, Yüksekova Belediye Başkanı Nejdet Buldan, din adamı Mele Abdurahman Dürre ve yüzlerce özgürlük savaşçısı ile onbinlerce sivil halk sürgüne gitmek zorunda kalmışlardır. Türk Ceza Yasası'nın 125. maddesinden idamla yargılanan DEP milletvekilleri, 1995'te illegal örgütlerle ilişkili kurmak gibi suçlamalar yapılmış, TCK'nın 168 ve 169. maddelerine göre cezalandırılarak kendilerine 3,6 yıl ile 15 yıl arası de-ği-

şen cezalar verilmiştir.

1990'lı yılların ilk yarısında Kürtler tarafından oluşturulan ve legal planda faaliyet gösteren Halkın Emek Partisi-HEP 14 Temmuz 1993'te, Özgürlük ve Demokrasi Partisi-ÖZDEP 30 Nisan 1993'te, Demokrasi Partisi-DEP 16 Haziran 1994'te, Demokrasi ve Değişim Partisi-DDP ise 19 Mart 1996'da kapatılmış, yöneticileri tutuklanmış, haklarında çeşitli davalar açılmıştır. Söz konusu partilere yönelik baskı ve terör uygulanmış, başta eski DEP milletvekili Mehmet Sincar olmak üzere yüzü aşkın üyeleri katledilmiştir. Şu anda ise yasaklanma tehditleriyle karşı karşıya olan Kürtler tarafından oluşturulan Halkın Demokrasi Partisi-HADEP ile Demokrasi ve Barış Partisi-DBP üzerindeki devlet kaynaklı baskılar artarak sürmektedir. 3 Haziran 1996'da gerçekleştirdiği kongre sonucunda indirilen Türk bayrağı bahane edilerek, başta HADEP Genel Başkanı Murat Bozlak olmak üzere yeni seçilen bütün yöneticileri tutuklamışlar ve daha sonra serbest bırakılmalarına rağmen, bir sonraki celsede birçoğu hakkında hapis cezaları verilmiştir.

Muhafız Türk partileri de hedef

Kürt sorununa olumlu yaklaşımlarından ve parti programlarında Kürtlere ilişkin görüşlerinden dolayı Türk partileri de devletin baskı ve teröründen nasiplerini almışlardır. Son yıllarda TC Anayasa Mahkemesi'nce kapatılan Türk partileri şunlardır: Türkiye Birleşik Komünist Partisi (16 Temmuz 1991), Sosyalist Parti (10 Temmuz 1993), Sosyalist Türkiye Partisi (30 Kasım 1993) ve Sosyalist Birlik Partisi (7 Haziran 1994). Emek Partisi'nin kapatılması için de Yarıyay Başsavcılığı Haziran 1996'da Anayasa Mahkemesi'nde dava açmıştır.

Gümrük Birliği için terör yasasında son Osmanlı oyunu

Ancak, Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesine dayanarak başta Kürt sorunu, düşünen ve konuşan aydın ve politikacılar olmak üzere bütün aydınlara karşı başlatılan terörün ulusal ve uluslararası planda giderek büyük tepkilere yol

açması, dışa açılma gibi büyük bir ihtiyacı olan Türk sermayesinin Gümrük Birliği'ne kabul edilmesi dönemine denk düşünce, bu sefer yeni bir Osmanlı oyununa başvuruldu. 23 Temmuz'da bazı yasalarda yapılan değişikliklerin ardından GB arifesinde iç ve dış kamuoyunu yanıltmak amacıyla 8'nci maddede yeni değişikliklere gidildi. Burada dikkatleri çeken Terörle Mücadele Kanunu'nun düşünmeye önemli sınırlamalar getiren 8'nci maddesinde 4126 sayılı kanunla yapılan değişiklikte sadece "hangi yöntem, maksat ve düşünceyle olursa olsun" cümlesi kaldırılarak, cezada bazı indirimlere gitme gibi sahtekarlıklara başvurulmuştur.

Hukukçu Sayın Mehmet Ali Aslan'ın dediği gibi, çağdaş ve demokratik hukuk devletlerinin toplumdaki bütün din, idoloji, inanç, etnik ve kültürel kimlikler arasında denge kurma gibi bir durumunun aksine, daha çok idoloji -Kemalizm- ile yoğrulmuş TC kanunlarının birbirini tanımladıkları gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, birkaç maddenin üzerinde oynanması veya yürürlükten kaldırılması fazla bir şey değildir. Çıkarılan veya değiştirilen bir-iki maddenin işlevini görecektir çok sayıda kanun vardır. Yani halk deyişi ile "Eski tas eski hamam." Çünkü "Halkı ırk, din, bölge farklılıkları vb. gözeterek isyana teşvik etmek" gibi 312 ve benzeri sayılı kanunlar var oldukça, Kürt sorunu ve çözüm yolları özgürce tartışılmayacak, konuşma cesareti gösterenlere yönelik baskı ve terör sürecektir.

Kısaca konuyu toparlayacak olursak, TC yasaları kökten bir değişikliğe uğramadıkça, Türk devletinin de üyesi olduğu BM, Avrupa Konseyi Ve AGİT gibi uluslararası

kurumların, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (10 Aralık 1948), Avrupa Konseyi (Londra, 5 Mayıs 1949), İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmesi (Roma, 4 Kasım 1950) ve yine BM'nin tüm halkların kendi yazgılarını belirleme hakkını da içeren Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966, 1976), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Sonuç Bildirgesi (Helsinki, 1 Ağustos 1975) ve benzeri uluslararası sözleşmelerle ciddi bir çelişki arz edecek ve insan hakları ihlalleri devam edecektir. Hukuk ve siyasetini Kürtlere özgürlüklerini tanınamaya endeksleyen "Çağdaş ve demokratik hukuk devleti" olduğu idasında bulunan Türk devletinin hala en önemli uluslararası iki sözleşme olan Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (19.12.1966) ile yine aynı tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne imza atmaması çok dikkat çekicidir.

Böylece Türk devletinin Türkiye'deki demokratikleşme ve ekonomik gelişme önünde büyük engeller oluşturan Kürt sorununun karşılıklı diyalog ve barışçıl yollarla adil bir şekilde çözümüne yanaşmadaki fanatıklığı sürdüğü, Türkiye'ye astronomik ölçüde ekonomik kayıplara neden olan 13 yıldır süren savaşta yaşamını yitiren 20 ile 30 bin insanın yanısıra yeni onbinlerin kanı akacak, şimdiye kadar yakılıp-yıkılan yaklaşık 3 bin kadar Kürt köy ve yerleşim birimine yenileri eklenecek, milyonlarla ifade edilen iç Kürt göçü giderek kabarcak, geçmiş yıllarda olduğu gibi Kürt insanına hayvan ve kendi dışkıları yedirilmeye devam edilecektir.

Notlar

* Şimdiye kadar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde, çoğu Türk devletinin aleyhine sonuçlanan davaların sayısı bine yaklaşmakta.

* Dönemin Türk Başbakanı Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de 5-6 Aralık 1994 tarihlerinde yapılan AGİT Zirvesi'nden dönerken, başbakanlık konutunda, yeni oluşturulan İnsan Hakları Yüksek Kurulu üyeleriyle biraraya geldi. Çiller, "Tamam işkeneyi kaldıralım ama o zaman bazı suçlular nasıl konuşuracağız?" diye "endişelerini" dile getirdi.

Kaynaklar

- Terörle Mücadele Kanunu, 1996, Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü Kararlar Daire Başkanı Hukukçu İbrahim Pınar
- Report on Freedom of Expression in Turkey, Int. Assoc. for Human Rights in Kurdistan, Jan 1996.
- Gazeteci-yazar Selahattin Çelik'in arşivi.
- Oyunun Kuralı, 1990, gazeteci-yazar Zeynep Alemdar.
- Basın Arşivi, Roni Alasor, 1992-1996.

BİR SOSYAL İSYANCI:

Eşkiya

Çöllo

Yaşamı ve Destanı

A. Haydar Avcı

Çöllo, 1900-1920'li yıllar arasında Bozok-Kayseri-Maraş-Toros yörelerinde dağa çıkmış ünlü bir isyancıdır. Hakkında yeterince araştırma ve inceleme yapılmadığı için yaşamı ve mücadelesi konusunda ayrıntılı bilgi ve değerlendirmelere sahip değiliz. Fakat Çöllo'ya yakınlıkta destanda bir takım önemli ipuçları verilmektedir. "Bazısı Hazreti Ali'dir derler / Sen misin tanrının aslanı Çöllo" denilerek, yaşadığı dönemde yoksullardan ve ezilenlerden yana tavrıyla çağının en büyük eylem adamlarından ve önder-

lerinden biri olan Hazreti Ali ile kıyaslanması, kendi döneminin Ali'si olarak kabul edilmesi, Hazreti Ali'nin sıfatlarından olan "Tanrının aslanı" sıfatının halk tarafından ona yakıştırılması, eyleminin kabul görmesinin ve toplum üzerindeki büyük etkisinin açık bir göstergesidir. Durum böyle olmasa bu benzetme ve kıyaslamaların ortaya çıkması oldukça zordur. Ashında böyle bir durum sosyal isyancılığın özelliklerinden önemli bir yönünün yansımalarıdır. Halk isyancıyı kendinden sayıyor, eylemini haklı

buluyorsa onu en üst mertebeye yükseltir. Hak ve adalet dağıtıcısı olarak görür. Bir anlamda isyancının eylemi, kendi arayışının özlem ve istemlerinin anlatımı olmaktadır. Böyle bir izdüşümü olmasa böylesine yüceltilmesi, böylesine saygı görmesi, hakkında destan ve türküler söylenmesi mümkün değildir. Pertev Naili Boratav'ın dediği gibi "halk kahramanını seçer." (1) Açık ki, bir katil, bir hırsız, bir soyguncu, yol kesen, çapulculuk yapan, fakir fukaraya zulmeden biri kahramandan sayılmaz. Halkın

isyancıyı o mertebeye çıkarması için bir takım erdemlerin, bir takım niteliklerinin olması, toplumu gözetken, mazlum ve ezileni koruyan, yiğitlik ve mertlik töresine uyan bir takım eylemlerinin bulunması gerekir. Bu anlamda bu tür isyancılar halka göre "haksızlığın öcünü alan, adaletsizliğe karşılık verme özlemini gideren kahramanlar"dır. "Halk kültür ürünlerinde kahramana kendi taşımak istediği özellikleri verir. Kendi yapmak istediği eylemleri ona yaptırır." Bu anlamda "eşkiya sorunsalı, çöküş aşamasındaki geç feodal dönem toplumunun çelişkilerini yansıtır." (2)

Anadolu isyancılık geleneği toplumsal açıdan incelendiğinde çarpıcı bir gerçeklik görülecektir. Sosyal isyancıların ya da erdemli eşkiyaların mücadelesi, istemleri, özlemleri, genellikle halkın özlem ve istemleriyle çakışmaktadır. Bu nedenle halk çoğu zaman kendini isyancının kişiliğinde görmüş, söyleyemediğini eyleminde bulmuş, isyancının kişiliğiyle kendi kişiliğini özdeşleştirmiştir. Yapamadığını yapan, söyleyemediğini söyleyen isyancılar sahip çıkarak, onu çeşitli şekillerde destekleyerek eğilimini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Eğer istemlerde böylesine çakışmalar olmasa, böyle bir sahiplenme de ortaya çıkmaz. İsyancının barınması, korunması, uzun süre direnmesi, halkın kollaması olmadan söz konusu olamaz. Örneğin gelmiş geçmiş en ünlü isyancılar olan, 1595-1610 yılları arasında isyan ederek defalarca Osmanlı ordularını yenilgiye uğratan Kalenderoğlu Piri Memed'in, 1828-30 yıllarında Aydın ihtilalini gerçekleştiren Atçalı Kel Mehmet Efe'nin, 1896-1911 yılları arasında Ege dağlarını Osmanlı'ya dar getiren Çakırcalı Mehmet Efe'nin, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Yörük Ali ve Demirci Mehmet Efelerin isyanı yılları sürmüştür. Bunun bir gizeminin, bir açıklamasının bulunması gerekir. İşte o da isyancının halkla bütünleşmesidir.

Halkın aşağıdaki özdeyişleri bu duruma uygun olarak gerçekliği bütünüyle yansıtmaktadır: "Alma mazlumun ahını / gökten indirir şahını", "Kurt bunalırsa köye iner / kul bunalırsa dağa çıkar." Yani halk dağa çıkmanın eylemini kulun

bunalmasına, mazlumun ahına bağlamıştır. Bunun için de peşinden demiştir ki, "mazlumun ahı / tahtından indirir şahı." Derinlemesine incelendiğinde görülecektir ki, sonuçta arayış ve istem, ulaşılmış ya da ulaşılmamasın kulluğun olmadığı, kimsenin ezilmediği, baskı görmediği, hak ve adalete dayanan bir düzendir.

Sosyal isyancılık bütün yönleriyle ele alınması gereken çok boyutlu bir olaydır. İncelendiğinde Çöllo ve benzeri diğer sosyal isyancıların yaşamı bu gerçeği yalın bir şekilde doğrulamaktadır. Sonuçta ortaya çıkan kimlik, mazlumdan, ezilenden yana bir kimliktir. Yağmaya, dizginsiz sömürtye, onu gelmez dayanılmaz baskılara baş eğilmeyeceğini, güntü geldiğinde karşı konulacağını gösteren bir tavrıdır. Olayı değerlendirirken bu yönlerini de göz önünde tutmakta çözümlenmeler açısından sanırım yarar vardır.

Çöllo, dağa yanında çalıştığı ağadan haksızlık ve eziyet görmesi üzerine çıkmıştır. Aynı bölgeden olan ve konuyla ilgili araştırma yapan Mehmet Bayraktar'ın bu konuyla ilgili derlemelerinden olaya ışık tutacak ayrıntılar yakalamak olasıdır. Derleme, Kayseri - Sarız bölgesinde, küçük yaşta Çöllo'yu doğrudan gören ve evlerine gelip gittiğini söyleyen Avşar kökenli Hacı Beket ailesinden olan Nadir Gürbüz'den yapılmıştır. Nadir Gürbüz konuyla ilgili aşağıdaki bilgileri vermektedir:

"(Çöllo) Sarız'ın İncedere köyündendir. Daha yeni yetişkin gençken bibisiyle birlikte Pazarören'deki akrabalarının yanına gzmeye gidiyor. Orada bir yoza (yoz, kesimlik erkek davara denmektedir) çoban duruyor. Uzun süre çobanlık yapmasına rağmen yoz sahibi ağa hakkını vermiyor. Ağa hakkını vermeyince, o da azık taşıyan eşeği satıp, bir dolma tabanca alıyor. Bundan sonra eşkiyalığa başlıyor. Eşkiyalık yaptığı sırada zaman zaman bizim aileye (Hacıbebekler) gelip gittiği oluyor. Çöllo yirmi sene kadar dağda kaldı. Kayseri esnafından ve Kayseri çevresindeki zenginlerden mal alıp, fukaraya vermesiyle ün salmıştı. Bir gün arkadaşı Gücük Hasan'la birlikte Postayı soyuyor ve takibine

asker çıkıyor. Posta soygunundan elde ettikleri parayı sayarlarken, tanımadıkları sivil giyimli bir yüzbaşı kendilerini basıyor ve vuruyor. Ne onlar yüzbaşıyı tanımaktalar, ne de yüzbaşı onları. Cesedleri Konya'ya götürülüyor, fakat burada tanımayan çıkıyor. Bir süre sonra Çöllo'nun cesedi, olay yerine giden babam tarafından teşhis ediliyor. Hatırladığım kadarıyla Çöllo'nun öldürülmesi 1920'li yıllardır." (3)

Yine bölgeden olan ve Çöllo konusunda derlemeler yapan Avşar kökenli Ahmet Z. Özdemir de konuyla ilgili önemli ayrıntılar vermektedir. Bu derleme ve araştırmaya göre "halk arasında Cello ya da Cello diye söylenirse de, daha çok Çöllo biçimi yaygındır.

Çöllo kimilerine göre Sarız'ın İncedere köyünden, kimilerine göre de Pınarbaşı'nın Kadılı köyünden olup asıl adı İsmail'dir. Çöllo genç yaşta bir ağanın yanında çobanlık yapıyor. Fakat ağa ücretini vermeyince eşeğini satıp bir toplu tabanca alıyor. Bundan sonra da eşkiyalığa başlıyor.

Çöllo'nun eşkiyalığı yirmi yıl kadar sürer. Bu süre içerisinde Kayseri ve çevresindeki zenginleri soyar. Elde ettiği malları ve paraları yoksullara dağıtır. Böylece halk arasında saygınlığı artar. Özellikle Kayseri ve Talas'ta oturan Ermeni ve Rum ailelerinin takılarını alır. Bu arada Kayseri zenginlerinin de takılarını almaya kalkınca, Kayserili zenginler onu hükümete şikâyet ederler. Takibe çıkan jandarmalar Çöllo'yu yakalayamazlar.

O sırada Kayseri, Ankara iline bağlı bir sancak merkezidir. Çöllo bir gün, arkadaşı Gücük Hasan'la birlikte Kayseri'den Ankara'ya gitmekte olan posta arabasını Boğazköy çıkışında soyar. Bunu İstanbul'daki padişah duyunca çok kızar ve Çöllo'nun üzerine sivil giyimli zabıter gönderir. Bu zabıterlerden biri Çöllo'yu Tomarza civarında vurur, öldürür." (4)

Ahmet Z. Özdemir bu bilgileri Pınarbaşı, Sarız ve eski adı Cilla-vuk olan Mimar Sinan yörelerinden derlemiştir.

Destandan ve sözlü anlatımlardan anlaşılacağı gibi Çöllo'nun etkinliği Adana, Maraş, kayseri, Konya, Bozok, Ankara, Sivas yöre-

leri gibi Orta Anadolu'nun geniş bir kesimine yayılmıştır. Yirmi yıl kadar "esip savuran", aldıklarını fukaralara dağıtarak "fukara babası" olarak ünlenen Çöllo, dönemiyle ilgili anılarını aktaran Çankırılı Şeyhoğlu Ahmet Kemal'e göre 1920'lerde Diyarbakır yolunda bir yüzbaşı tarafından vurularak öldürülür.

Çankırılı Şeyhoğlu Ahmet Kemal anılarında konuyla ilgili olarak aşağıdaki bilgileri vermektedir:

"Çocukluğumda Konya, İzmir tarafında ün salan Efe Osman ile biladi şarkiyede Topal Tecu isminde iki haydudun menkibesi hikaye olunur idi. Sonraları Kayseri, Adana, Konya, Sivas taraflarını haraca bağlayan Çello isiminde bir şaki

Anadolu isyancılık geleneği toplumsal açıdan incelendiğinde çarpıcı bir gerçeklik görülecektir. Sosyal isyancıların ya da erdemli eşkiyaların mücadelesi, istemleri, özlemleri, genellikle halkın özlem ve istemleriyle çakışmaktadır. Bu nedenle halk çoğu zaman kendini isyancının kişiliğinde görmüş, söyleyemediğini eyleminde bulmuş, isyancının kişiliğiyle kendi kişiliğini özdeşleştirmiştir. Yapamadığını yapan, söyleyemediğini söyleyen isyancılara sahip çıkarak, onu çeşitli şekillerde destekleyerek eğilimini açık bir şekilde ortaya koymuştur

türemiştir ki bu adam on, onbeş sene kadar esti savurdu. Nihayet Diyarbakır'da Posta arabalarını soyarken bir Komiser tarafından vurularak öldürüldü. Zenginlerden almak ve fakirlere vermekle meşhurdur.

İzmir vilayetinde türeyen Çakıcı veya Çakırcalı da onbeş seneden fazla hükümeti işgal etmiş, Avrupa'ya kadar şöreti yayılmış bir haydut idi. 1908 senesinde Meşrutiyet'in ilanını müteakip istiman etti.

İstiman istipdat zamanından kalma bir tabir idi. Böyle meşhur eşkiya hayatına dokunulmamak yaptığı şekavetin hesabı sorulmaması şartıyla eşkiyalıktan vazgeçeceğini vaadederek ve hükümet de karşısında aciz kaldığı bu adamın şeraitini (koşulunu) kabul eylerdi.

1908'de mebusan meclisi açılırken Çakıcı'nın kızanlarından Hacı Mustafa ile Yâr Ali nam-ı diğerle Arap Ali İstanbul'a gelmişler ve önlere davul zurna ile gezmişlerdi.

Arap Ali zayıf, çok uzun boylu, millî zeybek kıyafetinde, yalnız belinde pala, elinde tüfek yoktu. Hacı Mustafa'ya gelince enine boyuna dalyan gibi bir adam olup çakır üzerine lata -bir nevi cüppe- giymişti.

Sirkeci'de "Cezayiri Bahri Sefit" otelinde oturuyorlar imiş. Bir ikinci üstü otelin önünde palalarla zeybek oyunu oynadıklarını gördüm. O ikişer metrelik boyları ile ceylan gibi sıçrayışları, bıçaklarının parıltısı insanı hayran ediyordu.

Sonra tekrar şekavete çıkmışlar. Nihayet bir müsademede eşkiya kaçtığı zaman başı kesilerek götürülmüş ve karısının şehadeti ile Çakıcı'nın cesedi olduğu anlaşıldığından ayaklarından asılmak sureti ile teşhir edilmiştir. Kendisinin izalesinden sonra çetesi de dağılmıştır.

Bana da Çakıcı derler
Yâr fidan boylum

Boş değil martinim dolu' nakaratlı türkü bir zamanlar herkesin ağzından düşmez idi. Çankırı havâlisinde türeyen Eğri Ahmet de hükümeti 12 sene kadar işgal etmişti. Çerkeşli Hafız'ın da çok hunhar olduğunu, Kara Sülüğün ise bir hayli kâtal şekavet yaptığını hemşerilerim hep bilirler. Bununla beraber

bu son üç şaki diğerlerinin yanında solda sıfır hükmündedir." (5)

Özetle yaptığımız araştırma ve yöresel anlatımlardan şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

1) Çöllo'nun asıl adı İsmail'dir. Çöllo takma adı, kanımızca halk arasında söylenen "Çöl beği" deyiminin kısaltılmış şeklidir. Hüseyin'e Hüso, Hasan'a Hasso, Mehmet'e Memo dendiği gibi...

2) Kayseri bölgesinde yerleşik bulunan Avşar Türkmenlerindedir. Avşar Türkmenleri Kayseri bölgesine 19. yüzyılda Osmanlı'nın ağır baskı ve kıyımları sonucu zorla iskân edilmiş, bu iskân sonrası aşiret mensupları oldukça yoksul düşmüşlerdir. Ünlü Türkmen aşkırları Dadaloğlu ve Seyit Osman bu iskân'ın sözcüleridir.

3) Çöllo, kimilerine göre Kayseri-Sarız'ın İncedere, kimilerine göre Pınarbaşı'nın Kadılı köyündendir. Ağırık İncedere köyünden olduğu yönündedir.

4) Yoksulluk nedeniyle çobanlık yapan Çöllo'ya, ağa hakkını vermemiş, böylelikle sefil ve çaresiz kalan Çöllo eşeğini satıp bir tabanca alarak eşkiyalığa başlamak zorunda kalmıştır.

5) Eşkiyalığı boyunca ağalar, eşraf ve zenginlerle uğraşmış, fakir fukarayı korumuştur.

6) İsyancılığı yirmi yıla yakın bir süre gibi uzun sürmüştür. Bu sürede eylemleri ve etkinliğiyle ünü geniş bir alana yayılmıştır.

7) Hazreti Ali seviyesine yükseltilmesi, halkın sevgisini kazandığını ve eylemlerinin desteklendiğini göstermektedir.

8) Ölümü bir posta soygunu sonrası olmuştur. Bu soygun Ahmet Z. Özdemir'e göre Kayseri'den Ankara'ya giderken Boğazköy çıkışında, Ahmet Kemal'e göre Diyarbakır yolundadır. Ahmet Z. Özdemir soygun sonrası Tomarza civarında vurulduğunu söylemektedir.

9) Bütün anlatımlara göre Çöllo, sivil giyimli bir subay ya da komiser tarafından vurularak öldürülmüştür.

Tanıklık ettiği olaylarla ilgili anılarını yazan Çankırılı Ahmet Kemal'in, Teke ve Ege bölgelerinde ünlenen Köstüklü Osman Efe ve

Çakırcalı Mehmet Efe'yle birlikte Çöllo'nun da çok ünlü ve etkili olduğunu açıkça belirtmesi olayı kavramak ve değerlendirmek açısından önemli bir ayrıntıdır. Destanda söylendiği gibi Çöllo köken olarak Avşar aşiretindedir. Destanda geçen şu dizeler, bu durumu kesin olarak açıklamaktadır: "Neslini sorarsan kendisi Avşar / Aşlın neslin Avşar Çöllo'dur adın."

Yoksul bir kökenden gelen Çöllo'nun isyan dönemine ilişkin yaşamında oldukça ilginç anlar var. Ağallığın, yoksulluğun, ezilmenin ne demek olduğunu bilen Çöllo'nun Kayseri'de zengin kızlarının başlarındaki takıları alarak yoksullara dağıtması buna bir örnektir. Kırsal alanda yaşayan kadın ve kızların baş takılarının anlamını, değerini ve zenginliğini araştıranlar ve buralardan gelenler iyi bilirler. Bu takılar genellikle altındandır ve el emeği göz nuru zengin bir el işçiliğine sahiptir.

Çöllo bir seferinde arkadaşı Küçük Hasan ile birlikte Yozgat'ı basar. Destanda geçen "Küçük Hasan ile Yozgat'ı bastı / Arayıp buluyor hasmını Çöllo" ya da "Karşıdan çıkınca Yozgat korkardı / Olanca müreze ayağa kalkardı" dizeleri bu durumun yansımasıdır. Sanıyorum Yozgat baskını hasmını ya da hasımlarını arayıp bulmak amacıyla yapılmış bir baskın olmalı. Verdiğimiz dizelerden Yozgat'ın Çöllo'dan çok çekindiği açıkça anlaşılmalıdır.

Yine böyle bir ilginç olay da Kayseri Talas'ta yaşanır: Peşinde, anlatımlara göre beşbin süvari var iken güpegündüz, öğle üzeri Kayseri'yi basar. "Talas'ın yolunda kesilen saçlar / Saçı kesilenler niyaza başlar", "Kızlar altın takmaz oldu saçına" dizelerinde anlatıldığı gibi zengin kızlarının baş takılarını alır. Talas o dönemde Kayseri zenginlerinin, özellikle de tefeci zenginlerin oturduğu seçkin bir bölgedir. Destanda da belirtildiği gibi orada daha sonra jandarmalarla Çöllo arasında büyük bir çatışma çıkar. Ahali seyir için toplanır. Çatışmada dört jandarma Çöllo tarafından vurulur, birçok insan yaralanır. Çöllo, olaylardan burnu kanamadan kurtulur.

Bu olayların yaşandığı dönem ününün doruğa ulaştığı, adını, sevenlerin saygıyla, sevmeyenlerin

korkuyla andığı, hasımlarının kendisinden köşe bucak kaçtığı bir dönemdir. Destanda söylenene bakılırsa Çöllo'nun maceraları bu dönemde gazetelerde de yayınlanmış olmalı. Fakat hangi gazetelerde ne zaman yayımlandı, bunları şimdilik belirleme olanağından yoksunuz.

Destanda geçen "Geçenki postada bin lira vurdun / Tamam eyledin mi noksanı Çöllo", "Dokuzyüz lirayı bir elden aldın / Şimdi kapatın mı ziyânı Çöllo" dizelerinde söylendiği gibi bir seferinde postayı vurur. Postanın miktarı bin liraya yakın olan külliyyetli miktardaki parasına el koyar. Bu eylemi, "kapatın mı ziyânı Çöllo" dendiğine göre devlet güçlerinin kendisine verdiği bir zarar dolayısıyla yapmış olmalı. Kayseri - Tekgöz bölgesinde bir çatışmada kendisini izleyen ve yöneticilere yardım eden Çerkezlerden beşini bir arada vurur. Yöneticilere korkulu anlar yaşatır. Aldığı paraları, malları fakire fukaraya dağıtır. Fukara babası diye ünü geniş çevreye yayılır. Kayseri esnafından aldığı kumaşları dağıtarken kullandığı ölçü elindeki martindir. Böylelikle ilginç davranışları ve kullandığı ilginç yöntemlerle yoksul, kimsesiz ve ezilen kesimlerin büyük sevgisini kazanır.

Bu niteliklerinden dolayı bazı kesimler onu Hazreti Ali gözüyle görmeye başlar. Bu durum eylemlerinin açıkça onaylandığı, desteklendiği anlamına gelmektedir. Bu korkusuz ve gözünü daldan budaktan sakınmaz tutumu karşıtlarını daha da korkutur. Kayseri dağlarını, Toroslar bölgesini kendisine mesken tutar. Bir seferinde Everek deresinde atlı yayan binlerce insan tarafından muhasaraya alınır. "Dereler alndı muhasaraya" dizesi bu durumu anlatmaktadır. Bu dize bir başka çeşitlenmede "Everek deresinde kaldı muhasaraya" biçiminde geçmektedir. (5) Bir başka dörtlükte geçen "Çöllo'nun meskeni dağların başı / Everek yolunda kurdu savaşı" dizeleri Everek civarında büyük bir çatışmaya girdiğinin değişik bir anlatımıdır. Zorlu bir mücadeleden sonra ustaca bir yöntemle bu kuşatmayı yarar, muhasaradan kurtulur. Bütün bunlardan Çöllo'nun çatışma, gerektiğinde kaçma, takipçilerden kurtulma, kuşatmayı yarına gibi konularda müca-

dele yöntemlerini çok iyi bildiği, destanda söylendiği gibi elindeki "dünyayı gören" ünlü aynalı martiniyle usta bir atıcı olduğu anlaşılmaktadır. Zaten usta bir atıcı olmasa bu kadar kalabalık ve zorlu çemberleri, bu kadar kolaylıkla yarıp kurtulması oldukça zordur.

Artık yoksulluktan ve ezilmişliklerden gelen, zenginlere, ağalara, halkı soyanlara elaman dedirten, zalimin düşmanı, mazlumun, fakir fukaranın koruyucusu, "zenginden alıp da fakire vermekle meşhur" olan bu yiğit insanın maceraları tüm Türkiye'ye yayılmıştır. Her yanda Çöllo fırtınası esmekte, dillerde Çöllo adı gezmektedir.

Hakkında vur emri fermanı verilmiştir. Arkadaşı Küçük Hasan ile birlikte köşe bucak, dağ bayır demeden sıkı bir şekilde aranmakta ve izlenmektedir. İşte bu sıralarda Diyarbakır yolunda gafil avlanır ve bir yüzbashi tarafından vurularak öldürülür. "Gafil başı tez keserler" ya da "gafil kuşun avcısı çok olur" sözünü yaşam bir kez daha, acı bir şekilde doğrulamıştır.

Aşağıdaki dörtlük bu konuyla ilgili bilinmeyen çok önemli bir ayrıntıyı vermektedir:

"Toplandılar bir araya geldiler

Çöllo'yu alınan tutak dediler

Biri derede iki aslan yediler

Biri Küçük Hasan öteki Çöllo"

Burada kullanılan "al" sözcüğü tuzak demektir. Sözlü kaynaklardan derlediğimiz ve burada verilen bilgiye göre ilgililerin Çöllo'yu ortadan kaldırmak için bir araya gelecek bir plan oluşturdukları, bu plana uygun olarak deyişi söyleyenin deyimiyile al ya da tuzak hazırladıkları, bunun sonucunda tuzaga düşürülen Çöllo ve Küçük Hasan'ın öldürüldüklerini öğreniyoruz. Destan, yeterli belgenin olmadığı yerde bir takım ayrıntılar verecek olayın aydınlanması konusunda önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Böylelikle yıllar yılı esip savuran, zalimin korkusu, mazlumun koruyucusu olan, aldıklarını fukaralara dağıtan Çöllo'nun yaşamı da benzerleri gibi hüzünlü bir şekilde son bulur.

Çöllo'nun yaşamı ve maceraları konusunda çok önemli ayrıntılar veren bu destan, kanımızca ününün doruğa ulaştığı ve vurulduğu dö-

nemde yakılmıştır. Sanıyorum destanı Çöllo'yu yakından tanıyan ve maceralarını ayrıntılarıyla bilen bir aşık söylemiştir. Destanda Çöllo'ya yönelik övgülerin yanısıra kimi eleştirilerin yöneltildiği, olaylara tamkik etmeyenlerin bilemeyeceği çok önemli bir takım ayrıntıların verilmesi bu kanımızı güçlendirmektedir. Ne yazık ki bugün söylenen aşık konusunda bilgi sahibi değiliz. Destanı 1930'larda Ankara yöresinde tutulduğunu sandığımız el yazması bir defterden aldık. Destanı deftere yazdıran Aşık Mustafa isiminde biridir.

Eşkiya Çöllo'nun Destanı

1.İşte geldi yine merdoğlu merdan
Yönünü çevirse açılır meydan
Atı arabatı kendi kahraman
Kuş olsa uçurmaz düşmanı Çöllo
2.Neslini sorarsan kendisi Avşar
Görenler Çöllo'nun işine şaşar
Nedir Çöllo bunca tuttuğun işler
Yine kattın toza dumanı Çöllo
3.Kralın kızının saçını kesti
İlikli heybeyi terkiye astı
Küçük Hasan ile Yozgat'ı bastı
Arayıp buluyor hasmını Çöllo
4.Böyle er gelmemiş Adem'den beri
Sağ elinde martin belde hançeri
Altubin Talaslı koca Kayseri
Diktin orta yere nişanı Çöllo
5.Çöllo'nun meskeni fakirin yurdu
Fakir fukaraya ihsanı vardı
Zenginden aldı da yoksula verdi
Yüce dağ başının merdanı Çöllo
6.Erciyes dağını kantar mı tartar
Tartarım diyenin belâsı artar
Teslim ol vaktinde yakayı kurtar
Bekletirler sana zindanı Çöllo
7.Kayseri garbına bir cenk kuruldu
Ahali cem oldu anda derildi
İçlerinden dört candarma vuruldu
Görenler seyretsin alkani Çöllo
8.Talas'ın yolunda kesilen saçlar
Saçı kesilenler niyâza başlar
Nedir Çöllo senin yaptığın işler
Her yanda estirdin tufanı Çöllo
9.Kızlar altın takmaz oldu saçına
Nam-ı şan yürüttün Çini Maçine

Gazeteler gitti Firenk içine
Ünün tiretiyor her yanı Çöllo
10.Bağdat'ı Basra'yı dolandın geldin
Mert oğlu mertlerin belini kırdın
Geçenki postada bin lira vurdun
Tamam eyledin mi noksanı Çöllo
11.Postayı vurmakla sen çok yarıldın
Dua edenlerden intizâr aldın
Dokuzyüz lirayı bir elden aldın
Şimdi kapattın mı ziyânı Çöllo
12.Sivas vilâyet de Kayseri merkez
Çekiyor korkunu işiten herkes
Tekgöz'de vurduğun beş tane Çerkez
Tavuk mu sanarsın insanı Çöllo
13.Atına biner de dört nala yürür
Aynalı martini dünyayı götür
Zenginden alır da yoksula verir
Sen misin fukara babası Çöllo
14.Aslın neslin Avşar Çöllo'dur adın
Garib bülbül gibi dağda feryadın
Bu muydu dünyada ahdın muradın
Namin korkutuyor duyanı Çöllo
15.İsmini duyanlar kara giyerler
Kimi yağlı kimi yavru yerler
Bazısı Hazret-i Ali'dir derler
Sen misin tanrının aslanı Çöllo
16.Bilmem deli misin bilmem ser-seri
Tam öğleyn basılır mı Kayseri
Peşinde dolanır beşbin süvari
Sen misin dünyanın sultanı Çöllo
17.Aynalı martini parlar kucakta
Gümüşlü cezvesi kaynar ocakta
Issız dağ başında sarı sıcakta
Göresin geldi mi yuvanı Çöllo
18.Yüce dağ başının gülleri kokar
Çöllo'nun kurşunu dağları yakar
Dökülmüş kumaşlar şala kim bakar
Kutnunun kumaşın harmanı Çöllo
19.Karşıdan çıkınca Yozgat korkardı
Olanca mürfeze ayağa kalkardı
Çöllo martinini çifte takardı
Fakir fukaranın kalkanı Çöllo
20.Çöllo'nun meskeni dağların başı

Everek yolunda kurdu savaşı
Peşinde dolanır çavuş onbaşı
Verildi vur emri fermanı Çöllo
21.Gezersin dağları gelme buraya
Athılar yayanlar geldi araya
Dereler alındı muhasaraya
Yine yarıp çıktı meydanı Çöllo
22.Elifi okuyan fehmeder be'yi
Eğer yerindeyse iş olur iyi
Dağlarda bir yiğit türemiş deyi
Cümle alem duydu namını Çöllo
23.Sarı altın yere düştü tunç oldu
Bu dünyada insan soyu piç oldu
Geldi geçti bunca yiğit nic'oldu
Dünyada kim sürmüş devranı Çöllo
24.Toplandılar bir araya geldiler
Çöllo'yu ahnan tutak dediler
Bir derede iki aslan yediler
Biri Küçük Hasan öteki Çöllo

Dipnotlar

- 1) Boratav, Prof. Pertev Naili, Folklor ve Edebiyat I - 1982, Adam Yayınları, İstanbul 1982, Sayfa 132
  - 2) Celnoravö, Dr. Xçnia, Köroğlu ve Yanoşık - Türk ve Slovak Halk Kahramanları Arasındaki Benzerlikler, Allı Turna Dergisi, Eylül-Ekim 1988, Detmold-Almanya
  - 3) Bayrak, Mehmet: Eşkiyalık ve Eşkiya Türküleri, Yorum Yayınları, Ankara 1985, Sayfa 229-232, Aynı eser, 2. Baskı, Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri, Ankara 1996, Sayfa 459-461.
  - 4) Özdemir, Ahmet Z.: Öyküleriyle Ağullar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, Sayfa 197.
  - 5) Kemal, Çankırılı Hacı Şeyhoğlu Ahmet: Görüp İştiklerim, Cilt I, Çankırı Matbaası, Çankırı 1931, Sayfa 105-107
  - 6) Uğur, Sait: İçel Folkloru, Cilt 1, C. H. P. Halkevleri Yayınları, Ankara 1947, Sayfa 203
- Gençosman, Kemal Zeki: Türk Destanları, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972, Sayfa 436

Sözlük

Al: Tuzak, pusu
Anda derilmek: Oraya birikmek
Aynalı Martin: Namlusunda ayna bulunan martin tüfeği. Bu ayna gerideki tehlikelerin kolayca görülmesini sağlamaktadır. Aynalı mar-

tin isyancılar arasında meşhurdur. Ordu yöresinde isyan eden ünlü isyancı Hekimoğlu'nun da aynalı martin kullandığı bilinmektedir. Bu durum türkölere de yansımıştır: "Hekimoğlu derler benim aslıma / Aynalı martin yaptırdım da narinim kendi nefsim" dizeleri bunun bir örneğidir.

Cem olmak: Toplanmak

Elif: Arap alfabesinin ilk harfi

Firenk: Yabancı ülkeler. özellikle Avrupa ülkeleri.

İntizar: İlenç, ilenme

Kayseri garbı: Kayseri'nin batı tarafı

Kutnu: Sırmalı, parlak, herkesin edinemediği değerli bir cins kumaş. Bu kumaştan eskiden, özellikle kırsal alanda çok yaygın olan üç etekler yapılırdı. Kutnudan üç etek giyinmek varsılığın bir göstergesiydi.

Muhasaraya alınmak: Çevrilmek, kuşatılmak, çembere alınmak.

Nam-ı şan: Şan, şöhret, ün.

Süvari: Atlı.

Talas: Kayseri'de eskiden özellikle zenginlerin oturduğu bir yerleşim bölgesi.

Tekgöz: Kayseri'de bir bölge.

Kaynaklar

Avcı, A. Haydar: Eşkiyahk Olayı ve Halk Anlatı Türküleri 2, Hêvi Gazetesi, Yıl 1, Sayı 8, 11-17 Ocak 1997

Bayrak, Mehmet: Eşkiyahk ve Eşkiya Türküleri, Yorum Yayınları, Ankara 1985, Sayfa 229-232

Bayrak, Mehmet: Öyküleriyle Halk Anlatı türküleri, Ankara 1996, Sayfa 459-461

Caferoğlu, Prof. Ahmet: Orta Anadolu Ağızlarından Toplamalar, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1943, 2. Baskı Ankara 1994, Sayfa 155

Caferoğlu, Prof. Ahmet: Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1948, 2. Baskı T.D.K. Yayını, Ankara 1995, Sayfa 131-132

Esen, Ahmet Şükrü: Anadolu Türküleri, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, Sayfa 63-64, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Pertev Naili Boratav - Yrd. Doç. Dr. Fuat

Özdemir.

Gençosman, Kemal Zeki: Türk Destanları, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972, Sayfa 436-437

Kemal, Çankırılı Şeyhoğlu Ahmet: Görüp İşittiklerim, Cilt I, Çankırı Matbaası, Çankırı 1931, Sayfa 105-107

Kemal, Yaşar: Gökyüzü Mavi Kaldı, Toros Yayınları, İstanbul

1982, Sayfa 218

Özdemir, Ahmet Z.: Öyküleriyle Ağıtlar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, Sayfa 197-199

Uğur, Sait: İçel Folkloru, C.H.P. Halkevi Yayınları, Cilt I, Ankara 1947, Sayfa 203-204

El yazması, sözlü ve yazılı kaynaklardan yaptığımız derlemeler

Gori dezayê mın gori
Çiyaê Qırucê mij û dûman e
Gundê Sarûcan keş reşa
/ gıran e

Lacê Dimili xemilandın
Bı Ala Rengin
Gori lacê mın gori
Gori mêrxasê mın gori
Geliyê Mendo bı dar û ber e
Kevirê Sarûcan tev heliyane
Bêbextê milisan û çavsoran

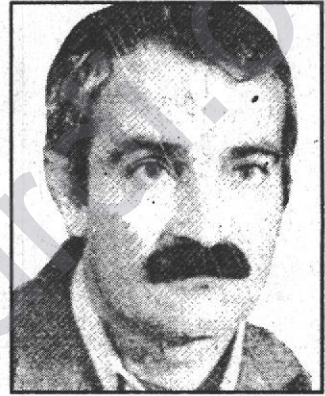
Deza dane ber gulebaran
Gori dezayê mın gori
Gori mêrxasê mın gori
Deşta Oxiyê bı dar û bi ye
Gundê Sarûcan lı berwar e
Pêxasên çavsoran

REMO dan ber şeşgıran
Gori REMOyê mın gori
Gori mêrxasê mın gori
Bişewite xopana Hanowerê dûr e
Remoyê mın kuştın bı şeşgıran e
Ağır bikeve mala çavsoran

Û gellacê Roma Tırkan
Gori REMOyê mın gori
Gori mêrxasê mın gori
Şoreş Zirek

Kalleşçe katledilişinin 10. yılında anıyoruz. Anısını mücadelemizde yaşatacağız.

Ali Kaya, Cihat Kaya, Gazi Gözetmen, Mehmet Kaya, Nihat Kaya, Nurettin Yıldız, Orhan Kaya, Rêzan, Sıracettin Kaya, Selahattin Yıldız, Şükrü

Ramazan Adıgüzel

1.1.1950-....

Kürtler'in Dini İnançlarının Tarihi Kökeni-1

Tori

Toplumların dinsel ve mitolojik düşüncelerin etkisi altında toplumsallaştıkları kabul edilir. Dinin, Kürt kökenli Hurrili boyların toplumsallaşmasında etkili olduğu, öte yandan Hurrili boyların, tanrılarının yer aldığı toplumsal tapınakların etrafında toplanarak merkezi bir yönetime gittikleri tarih yerinin çeşitli dönemlerinde görülmüştür. Bunun sonucu olarak da konfederasyonlar, imparatorluklar kurulmuştur. Bu nedenle Kürtler'in dini inançlarının tarihi kökeninin irdelenmesi, inanç gruplarının öne çıkarılarak toplumsal uzlaşmaya ket vurulmaya çalışıldığı, Kürtlerin kültürel kimliklerini kazanarak birlikte yaşadığı halklar arasında kişiliğini kazanmasının engellendiği son dönemde, birlik ve beraberliğin sağlanmasında büyük önem taşır.

Kürt kökenli Hurrili boyların tüm diğer çağdaşları Önasya halkları gibi, başlangıçta çok tanrılı bir

düzende idiler. Ancak Hurri kültürünün homojen, yani tek tip bir kültür olması, Hurri kültürünü çağdışı diğer Önasya kültürlerinden kalın çizgilerle ayırır. Örneğin diğer toplumların tanrılarının ölümsüz olmalarına karşın, Hurri tanrılarını ölümlü idiler. Tanrılar, insanlar gibi doğar, büyür, evlenir, çocuk sahibi olur, ölür ve sık görülme bile gömülürlerdi. Diğer toplumların tanrıları hep iyilik tanrıları olmalarına karşılık Hurri tanrılarını çelişkilerini bünyelerinde taşırlardı. Örneğin, Hurri ulusal tanrıçası Sawuşka aşk ve savaş tanrıçası idi. Bu tanrıça aşk tanrıçası olma özelliği ile diğer tanrılarının arasında yer almaktaydı. Bunun gibi, Med yerel tanrısı Vayu ölüm ve yaşam tanrısı idi.

Hurri toplumunun çok tanrılı din inancının bir olgu olarak kendinden sonra gelen dini inançları etkilediği, onlarla iç içe günümüze değin uzanarak torunları olan Kürt-

ler'de bir şekilde yer aldığı, Kürt efsane ve dini inancındaki örnekleri ile görülmektedir. Örneğin Siyamend ü Xecê adındaki Kürt efsanesindeki Siyamend, çelişkili davranışları ile öne çıkmaktadır. Bu çelişkilerin en çarpıcı olanı, sevdalısı Xecê'yi kaçırma olayıdır. Siyamend, sevdalısı Xecê'yi kendisine vermek istemeyen yedi bela yedi kardeşinden zorla alır, atının terki-sine atarak memleketi Silîva'ya doğru yola çıkar. Yolculuklarının bir yerinde, yollarının üstündeki Süphan dağından geçerler. Siyamend, dağda bir dağ keçisi sürüsüne rastlar. Sürüdeki bir tosun, bir dağ keçisi düveyi, diğer tosunlardan dövüşerek alır, önüne katarak sürüden ayırır. Bunu gören Siyamend'in yiğitlik damarı kabarıp. Gözü önünde tosunun yaptığı yiğitlik gösterisini kendisine yediremez. Atından inerek düveyi diğer tosunlardan kendisi için alarak götüren

tosunla dövüşmek ister. Xecê kendi durumlarını Siyamend'e hatırlatarak onu serbest bırakmasını ister. Ancak Siyamend, düveyi toşundan almak için onunla dövüşe tutuşur. Siyamend dövüşün bir yerinde toşunu düşürerek altına alır. Toşunu boğazlamak üzere iken toşun iki arka ayağı ile Siyamend'in göğsüne iki çifte indirir. Siyamend bu çiftelerin etkisi ile az ötelerindeki uçurumdan aşağı düşer. Uçurumun ortalarında Siyamend bir ağacın dalına saplanarak ölür. Kendi çelişkisine kurban giden Siyamend'in peşinden Xecê'de uçurumdan atlayarak yaşamına son verir.

Diyarbakır-Mardin karayolu üzerinde Şeyhan (Şêxan) denilen yerde, Kürtler tarafından kutsal sayılan bir ziyaretgah var. Bu ziyaretgah, inanca göre evliya ve enbiyaların sultanı durumundaki Sultan Seyhmus'a (Şeyh Musayê Zuli ya da Siltan Şêxmusê Enzeli)'ye aittir. Yukarda değinildiği gibi burası Kürtlerin bir ziyaretgahı durumundadır. Ziyaret yerinde Sultan Şeyhmus ve de onun kardeşi Şeyh Davud'a ait, bina içinde birer makamları vardır. Gece ziyaret yerinde kalınması halinde erkekler gecelerini Sultan Şeyhmus'un ziyaretgahında, kadınlar ise, Şeyh Davud'un ziyaretgahında geçirirler. Şeyh Davut erkeklerle erkek, kadınlarla kadın olduğu için, kadınlar Şeyh Davut'un ziyaretgahında kalmayı tercih ederler. Bu inanç, kesindir ki, Kürtler'in çok tanrıcılık dönemlerinden kalma bir inanıştır.

Bu iki örnekte verildiği gibi bir Kürt kültür kimliğinin saptanması için Kürtlerin dini inancının kökeninin irdelenmesi gerekir.

Çoktanrıcılıktan Yezidiliğe Uzanan Çizgide Kürt Din İnançının Kökeni

Kürt kökenli Hurrili boyların yerleşim alanlarında bulunan mevcut mağara duvarlarına Hurrili insanların çizdikleri insan, tanrı, tanrıça, güneş ve hayvan resimleri günümüzden 15 bin yıl öncesine tarihlendirilmişlerdir. Çok sayıda görülen bu insan, tanrı ve tanrıça betimlemeleri, o çağdaki Hurri insanının dini inançları hakkında küçümsemeyecek ölçüde zengin bilgiler sunmakta ve bu boyların çok tanrıcı düşünceye o yıllarda inandıkları görülmektedir. (18) Örneğin: Yedi salkım köyü Van'ın güneydoğusunda,

tarihi Hoşab beldesine bağlı, Van'a ortalama 76 km. uzakta, 40 hanelik bir köydür. Yedisalkım köyünün batısında uzanan derin ve uzun kanyon-vadide yer alan sayısız mağaralar ile boyalı kaya resimleri prof. Dr. Oktay Belli ve ekibi tarafından saptanmıştır. Saptanan kaya resimleri alışılmış şekilde demir oksit (FeO₂) ile yapılmış, koyu kırmızı veya kremi bir renktedir. Bu resimlerden:

1- Geyik üstünde tanrı betimlemesi

Tanrı betimlemesi, ayakta ge-yiğin üstünde duran figür bir tanrıyı betimlemektedir. Hayvan üzerindeki tanrı veya tanrıça motifi çok eski dönemlerden beri betimlenen ve özellikle Önasya dünyasında geçerli olan bir motiftir. Benzerlerini Neolitik dönemden itibaren (Hurrili boylarda Paleolitik dönemde) hemen hemen bütün antik çağ boyunca Anadolu ve komşu ülkelerin sanatlarında görmek olasıdır.

Tanrı figürlerinin betimlenmesinde genel kompozisyon dikkat çekicidir. Kollar yukarı doğru kaldırılmış olup adeta tanrıyı "selamlama" pozisyonunda yansıtılmaktadır. Konturlar düzensiz görülmekle beraber, dikkatlice bakılınca boyutların normal ölçülerin çerçevesinde oldukları gözlenebilir. Eller üç parmaklı olarak gösterilmiştir. Bunun figürü çizen sanatçının anatomi bilgisinin yetersizliği ile ilgili olmadığını düşünmek gereklidir. Olasılıkla dini bir inanç veya bir kült ile bağlantılıdır.

2 - Hayvan üzerinde tanrıça betimlemesi

Hayvan üzerinde duran tanrıça cepheden betimlenmiştir. Bu motif prehistorik dönemlerden itibaren geçerli olan ve binlerce yıl kullanılagelen bir temadır. Buradaki figür, ana tanrıçanın olasılıkla hayvanlar hakimesi versiyonunu andırmaktadır. Betimleme bakımından diğerlerinden farksızdır. Ancak ana tema olan tanrıçanın doğurgan ve üretici özelliği tümü ile canlandırılmıştır. Kalçalar belirgin bir şekilde dolgun ve yanlara taşmıştır. Kalça ve bacakların abartılı dolgun hatlarına karşın, belin ince bir şekilde işlendiği figür canlılık kazanır. Görkemli statik duruşu kısmen yumuşaktır. (19)

Hurrili Boyların Kökeni Oldukları Günümüz

Kürtlerinin İnançlarına Kadar Uzanan İnanç Çizgileri:

A) Hurrili Boyların çoktanrılı dönemleri ve bu dönem tanrıları:

- 1 - Hurrili tanrılar
- 2 - Mittani tanrıları
- 3 - Urartu tanrıları
- 4 - Med tanrıları

1 - Hurri Tanrıları

a - Hurri boylarının Hint-Avrupa kökenli tanrıları

- a1 - Tanrı Mitra
- a2 - Tanrı İndra
- a3 - Tanrı Varuna

b - Hurrili boyların ulusal tanrıları

- b1 - Tanrı Anû
- b2 - Tanrı Kumarbi
- b3 - Tanrı Teşşup
- b4 - Tanrıça Hepat
- b5 - Tanrıça Sawuşka
- b6 - Tanrı Nerigal
- b7 - Hurrililer'in diğer önemli tanrıları

Hurri ülkesinin dinsel kültürü hakkında bilinenlerin çoğunluğu Hurrice yazılmış belgelerde yer alıyordu. Bazı eski verilere göre günümüze kadar gelen mitolojiler Hurri kökenli idiler. Bu mitoloji tanrılarının çoğu insanca yaşamakta, insan gibi görülmekte ve sık görülen biçimde ölümlü olarak tanıtılmaktadırlar. Onlarda insanlar gibi doğuyor, büyüyüp evleniyor, çocuk sahibi oluyor ve de sık görülmesi bile, gömülüyorlardı.

Hurrili insanlar, tanrılara kölelerin efendilerine yaklaştıkları gibi yaklaşmakta, onların iyiliği, esenliği için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Böylece insan ile tanrı arasında ilişki, alıp verme ilişkisi halinde girmiş ve bu ilişkilerin kuralları dini ayin kurallarına esas olmuşlardır.

Hurriler inanç bakımından homojen değillerdir. Tanındıkları tanrıları kendi tanrıları gibi kutsuyor, kendileri ile özleştiriyorlardı. Bunun yanında tüm Hurri tanrıları bölgede diğer Hint Avrupa kökenli halklar tarafından da kutsanıyorlardı. Bunun sonucu olarak çeşitli Hurri tanrıları bazı ülkeler ve de bölgelerde, özellikle merkezi Anadolu'da bulunan Kizzuwana (Batı Kilikya) bölgesinde, Kuzey Suri-

ye'de Mari ve kuzeydoğu Babil'de, Luwiyen, Hatti, Hitit ve bazı Semitik boylar tarafından kutsanıyordu.

Hurri şehrinde Nuzi'de (Kerkük yakınlarında) bir çift tapınak yapılmıştı. Bu tapınak tanrıça Sawuşka ve gök tanrısı Lubagada ve de tanrılar kralı, tanrı Teşşup içindi. Bu ve diğer tapınaklardaki kurban törenleri çok çeşitli idi. Bu törenler bütün ayrıntıları ile uygulanmaktaydılar. Çok zengin olan bu törenlere ait yazıtlarda, törenlerde verilen yemeklere katılan konukların listeleri yer almaktaydı.

Nuzi'deki saray tapınağının duvarındaki duvar resimlerinden anlaşıldığı gibi en önemli tanrılar boğa, inek ve dana resimleri ile simgeleniyorlardı. Tanrı Teşşup boğa, Tanrıça Tepat inek ve bunların oğlu Tilla dana ile simgelenmişlerdi. Çocuk tanrı Tilla, Urartu'da Tura, Kizuwatna'da Şarruma olarak tanınmaktaydı.

Çoğu Hurri ayinlerinin tarihi bilinmemektedir. Bu da sorun yaratıyor, Ayinlere ilişkin yazıtlar Hitit kralları Muşiliş ve Muwatallis'in yazıtlarından toplanmıştır. Bu yazıtlardan anlaşılacağı gibi Hurriler'de din büyük önem kazanıyordu. Bununla kalmayıp diğer bölge halklarını da etkileri altına alıyorlardı. Dini yazıtlar genellikle parça parça olduklarından bunların tam olarak tarihlendirilmeleri güçtür.

Hurri merkezi krallığına bağlı Arrapha (Arrafa) krallığının çeşitli şehir ve bölgelerindeki toplumsal tapınaklar (panteonlar) bütün krallığın bölgesel tapınağında birleştirilmiştir. Bunlar düzenli depolarda ve tanrılara sunulan rüşvet armağanları listesinde görülebilir. İkincisi, yani Hurri şehirlerinden Nazi'de bulunan yöresel tanrılar Arrapha bölgesi başşehri Al-İllani'de krallığın diğer köylerinde tapınılan tanrılar ile birlikte görülmektedirler. Yine Hurri şehirlerinden, kuzey Suriye'de bulunan Mari şehrindeki toplumsal tapınakta da çok sayıda tanrı bulunmaktaydı. Bu ufaklık yerde bu kadar tanrı yer alamazdı. Ancak bu tapınakta bulunan tanrılarının tümü Hurri tanrıları değil, aralarında Hurri kökenli olmayan, ancak Hurriler tarafından benimsenen tanrılar da vardı.

Açıklığa kavuşturulabilen yazıtlar arasında Hitit bölgesi, Huşu-

wa festivali yazıtları bulunmaktadır. Burada Hitit krallarından Muwatallis'in duası ilgi çekicidir. Bu duanın daha girişinde tanrıça Hepat ile karşılaşmaktadır. Bu duada kral Hurri boğa tanrılarını Hurrüş ve Sarriş'ten (tanrı Teşşup'un dört tekerlekli savaş arabasına koşulan) yardım istemektedir. Bu boğaya gök tanrısı "Hatti'nin boğası" adını takmıştır. Oysa bu boğa tanrılar Hurri kökenli idiler.

Hurriler'in en önemli tapınma merkezleri, merkezi bölgede bulunan Kummani (Comani), km (m) Anni, Quemenu, Quumme olarak adı geçen, günümüz Türkiye-Irak sınırı, Habur sınırlarının Irak tarafında kalan Zaho şehrinin yakınındaki vadide (Geliye Sipi) aranan şehirdir. Başka şehirlerde de bazı Hurri mezheplerine rastlanmaktadır. Bunlardan Arrina, Ankuwa ve Uda mezhepleri bir kaç örnektir. Önemli Hurri mezheplerinden Samuha mezhebi Malatya çevresinde ve Hurriler'in yoğun olarak bulunduğu bölgelerde görülmektedir. Bu şehir ve bölgelerde Hurri kökenli aşk ve savaş tanrıçası Sawuşka kutsanmaktaydı. Bu tanrıça aynı zamanda Hitit krallarından Hattuşili III'ün koruyucu tanrıçası idi.

Hurri tanrılarının başında Firtina tanrısı Teşşup tanrılarının babası tanrı Anu'nun oğlu, güneş tanrısı Kumarbi tanrıça Hepat, Sawuşka, tanrı Ninatta, Nubidağ, Kubaba, Narigal gelmektedir. Hurri tanrılar krallık düzeninde olduğu gibi veraset yolu ile tanrılığa geliyorlardı. Düşünüldüğüne göre tanrılara kendilerine kralları gibi baktıyorlardı. Bu da özellikle yukarı Dicle'nin doğu bölgelerinde olmaktadır.

Yukarı Suriye'deki Alalah ve Ugarit, yukarı Mezopotamya, Dicle'nin doğu ve kuzey bölgesine kadar olan alanda Hurri şehirleri ve bu şehirlerde tapınaklar vardı. Nuzi şehrinde yapılan çift tapınak gibi Hurri krallarından Atal Şan'ın şehri Urkiş'te tanrı Narigal adına bir tapınak yapılmıştı. Bu tapınakta, kral Atal Şan'dan kalma bir plaketten anlaşıldığına göre tanrı Narigal, Hurrilerin önemli tanrılarının biri idi. (20)

A) Çoktanrılı Dönem
1 - Hint-Avrupa kökenli tanrılar

a - Mitra
Mitra'ya kutsal kitap Avesta'nın

dördüncü bölümünde, Yashtlar (yüceltmeler) X. bölümünde yer verilmiştir. Bu uzun genel duaya ait metinlerde Mitra anlaşma tanrısı olarak, suları dağıtan, bitkileri filizlendiren, yaşam verici tanrı olarak gösterilmektedir. Mitra'nın yaptığı bu anlaşmalar insanlar arasındaki istekli ve isteksiz anlaşmalardır. Bunlar kadın ve erkek arasındaki anlaşmalar türündendirler.

Mitra bin giz, on bin kulak sakınganlılıkla insanların hareketlerinin kesilmesine dikkat etmektedir. Eğer bir kişi doğru ilişkilerden sarsarsa, bu kişi kim olursa olsun, onun toplumsal konumuna bakmaksızın, tahtından inip onun evini, kabile ve ülkesini yok etmektedir. Ama Mitra, onu kutsayanlara zenginlik ve mutluluklarını başışlamakta ve onlara iyi ürün ve yağmur sunmaktadır. Bu görüş onun tanrısal yanının ürünüdür ve bu nedenle ona kanlı ordulara karşı savaşta giden krallar da tapınmakta idiler.

O, ışığın tanrısıdır. Yasht X'doxondan Haradan (bir dağ'dan gelen, tek kurbana değer tanrı olarak bahsedilmektedir. Ona ölümsüz, ilk kez altın yüceltilere erişen, hızlı atlara sahip güneş denilmektedir. Burada Mitra güneşten ayrı olarak kişilendirilmektedir.

Eski çoktanrıcılık, Avesta yazıtlarında yeniden düzene sokulmuştur. Burada çok eski panteon, Yashtlar'da yeniden canlandırılmıştır. Mitra, bu Yashtlar'a aittir. Ahura Mazda tarafından yaratılan Yashtlar (bunlar Amesha Spentalar'dan, Ahura Mazda'nın yardımcıları) daha alçak rütbedeki meleklerdir. Dünya düzenini korumada yardım almakta ve böylelikle kötülüğe yani Ahriman ve yardımcılarına karşı koymaktadırlar.

Yashtlar'da (melekler) Mitra hakkında daha çok aydınlatıcıdır. Yasht X. Mitra'da sular dağıtan ve bitkileri filizlendiren tanrıyı görmektedir. Mitra birleşmenin ve çalışmanın tanrısı olarak yani düzeni garantileyen Hindistan inancındaki Mitra gibidir. Yasht, aynı zamanda Mitra'nın koruyucu ve verimliliğin koruyucusu kişiliklerinden bahsetmektedir.

Mitra yaşamını, tanrılar arasındaki savaşın en büyük galibi olarak sürdürmektedir. Bu (beyaz atlı çenkeçi ve kuvvetlilerin kuvvetlisi) tanrı, Ahura Mazda tarafından, değişen dünyayı (Ahura Mazda'nın

yarattığı) korumak için, özel olarak gönderilmiştir.

b - İndra

En çok yüceltilen bir tanrıdır indra. İndra, kuvvetli bir şekilde insan bilinci olarak gösterilmektedir. İndra'nın en etkili silahı, şimşektir. İçkiye çok düşkündür. Tanrı İndra'nın içkisi kutsal Naoma'dır. İndra'nın başta gelen karakteri kaynayan, engellenemez kuvveti, kahraman figürü ve kahramanca cesaretidir.

c - Varuna

Tanrı Varuna dünyanın yaratıcısı ve koruyucusu olarak tanınır. O, dünyadaki ahlaki düzeni savunmakta, bunu koruyanları ödüllendirmekte, kötüye kullananları da cezalandırmaktaydı. Varuna daha sonra Mitra'nın arkadaşı olarak bilinmektedir. Bu ikisi, tanrıların başında, evrensel karakterli, güneş ile özel olarak bağlantılıdır.

2 - Hurrili Boyların Ulusal Tanrıları

a) Tanrı Anû

Gök tanrısı Anû, tanrı Alalu'nun oğludur. O, kendisinden sonra gelen tanrılarında babası , gökte fıskıran yaşam suyunun koruyucusudur. Dünyayı yönetir ve yazgısını kararlaştırır.

Tanrı Kumarbi'nin babası olan tanrı Anû için normal günlerde ayinler düzenlenmekteydi. Anû'nün etkisi Sami halk Kanaitler üstünde, Asur kralı Şamsi Adad I. döneminde , Assur fırtına tanrısı Adad ile aynı tutularak devam ediyordu. Tanrı Anû Kanait halkı arasında tanrı El olarak tanınıyordu.

Akkad şehir devletlerinden Uruk'ta gök tanrısı Anû eski Yunan tanrısı Zeus ile karşılaştırılmaktaydı. Oysa Uruk'taki dini merkezde gerçekte Hurriler'in aşk ve savaş tanrıça Sawuşka'nın karşılığı olan tanrıça İştar bulunmaktaydı. Hurri merkezlerinde ise Anû birleştirilen kısımlar birden bire normal bir görünüş almış ve Anû için normal günlerde ve bayram günlerinde ayinler düzenlemiştir.

b-Tanrı Kumarbi

Gök tanrısı Kumarbi, tanrı Anû'nün oğlu, tanrı Teşşup'ın ve tanrıça Sawuşka'nın babasıdır. Gökteki tanrıların krallığını da yapan tanrı Kumarbi hakkında daha fazla bilgi edinilemedi.

c - Tanrı Teşşup

Tanrı Teşşup, tanrı Kumarbi'nin oğludur. Tanrılar kralı, yağmur ve fırtına tanrısı Teşşup, Hurri kökenlidir. Teşşup'un yönetim merkezi Kumme (Kummiye olabilir), Zaho şehri yakınındaki Geliye Sipî'de aranmaktadır.

Tanrı Teşşup'un silahları yağmur, fırtına, rüzgar ve şimşek idi. Tanrının dört tekerlekli Şerriş ve Hurriş adlı tanrı boğalar tarafından çekilmekte idi. Teşşup bu arabanın üstünde, ayakta görünmekte idi. Tanrı Teşşup'un tanrıçası, bereket ve doğurganlığın tanrıçası Hepat idi.

Hititler Hurri halkının dinine büyük bir ilgi duymuşlardı. Gerçekte Hitit metinlerinde yüzlerce Hurri tanrısının adı geçmektedir. Hatta Hurriler'in baş tanrısı Teşşup ile tanrıçası Hepat Hitit panteonunun baş tanrıları olmuşlardı. Aslında bir fırtına tanrısı olan Teşşup ile bereketin, doğurganlığın tanrıçası olan tanrıça Hepat oğulları Upelluri, güneş tanrısı Şimeği, ay tanrısı Kusuş, yıldız tanrıçası Sawuşka, dağ tanrılar Namni ve Hazzi, boğa tanrılar Hurriş ve Serriş Hitit panteonunda yer alan en önemli Hurri tanrılarıdır. Hurri dininin bu suretle bir taraftan astral tanrılara diğer taraftan naturel kuvvetlere dayanan bir din olduğu ortaya çıkıyor. Aştabi de Hurriler'in ulusal bir kahramanıdır.

Hurri baş tanrısı Teşşup ve aile bireylerinin figürleri Yazılıkaya kayalıklarının üstüne betimlenmiştir. Teşşup bu betimlemede başında tepesi sivri ve boynuzlu bir tanrı tacı bulunan sakallı bir durumda gösterilmiştir. Teşşup tanrı taçlı iki şahsın omuzuna basmış durumda ayakta durmaktadır. Teşşup sağ elinde bir topuz tutmakta, ileriye doğru uzattığı sol eli üzerinde de Hitit Hieroglifleri ile fırtına tanrısı ideogramları bulunmaktadır. Fırtına tanrısı Teşşup'un yanında ve arkasında başında yine bir tanrı tacı taşıyan bir boğa yatmaktadır.

d - Tanrıça Hepat

Tanrı Teşşup'un tanrıçası Hepat Hurri kökenlidir. Tanrıça Hurri toplumunda üreme ve bolluk tanrıçası idi. Hurrilerin inancına göre Teşşup ile Hepat birleşince bol ve faydalı yağmurlar yağar, yeryüzü yağam kazanır, tarlalar bol ürünle do-

lar, sürüler, yarıklar artardı.

Hitit panteonunun tanrıçalarının başında Hepat görülmemektedir. Yazılıkaya'da betimlenen Hepat, kaya kabartmasında Teşşup'un karşısında bir panter üzerine binmiş olarak betimlenen tanrıça Hepat'da fırtına tanrısı Teşşup gibi bir Hurri adı taşımaktadır. Ancak bir Hitit yazıtında Hitit baş tanrıçası Hepat'a "Hatti memleketinde sana Arrina'nın güneş tanrıçası denir. Fakat uzak memleketlerde sen Hepat ismini alırsın" denmektedir.

Hepat adaletin koruyucusu olarak kutsanmaktadır. Tanrıçanın Proto-Hattice ismi Wuruşemu'dur. Tanrıça Hepat Hitit ülkesinde Arrina şehrinin güneş tanrıçası, her ülkenin anası, babası olarak görülmektedir. Kusurları bağışlayan mahkemenin başıdır. Tanrıların kurbanlarını o paylaşır, şikayetleri o dinler ve ülkelerin sınırlarını o belirler.

Hepat Yazılıkaya'da, diğer kadın tanrıçalar gibi silindirik şeklinde bir şapka ile görülür. Hepat kültürünün merkezi Kizzuwatna'daki (Batı Kilikya) Kummanu (Kapadokya Kummanası) idi. Ancak Hitit devletin yıkılmasından sonra Hepat

● ● ●
En çok yüceltilen bir tanrıdır indra. İndra, kuvvetli bir şekilde insan bilinci olarak gösterilmektedir. İndra'nın en etkili silahı, şimşektir. İçkiye çok düşkündür. Tanrı İndra'nın içkisi kutsal Naoma'dır. İndra'nın başta gelen karakteri kaynayan, engellenemez kuvveti, kahraman figürü ve kahramanca cesaretidir.
 ● ● ●

kültü de ortadan kalktı.

Yazılıkaya'da tanrıça Hepat'ın arkasında Teşşup ile Hepat'ın oğullarından yine bir pars üzerine binmiş olan Hurrice adı Şarruma, onunda arkasında kızları Mezullaş ile torunları Zintuhi durmaktadır. Teşşup'un arkasında da kutsal ailenin oğullarından, bir ayağını bir dağın üzerine basmış olan Innaraş durmaktadır. Teşşup'un sırtına bastığı tanrılarda Nanni ve Hazzi dağ tanrılarıdır.

Hepat'ın oğlu Şarruma'nın çocukları Şarmanis ve Allanzuniş adını taşımakta idiler. Hitit çivi yazısı metinlerinde tanrıçanın adı çoğunlukla Hepat, az olarak da (şu) eki ile birlikte Hepad(d)şu şeklinde görülür. Hurri metinlerinde Hewat şeklinde de görülür. Bu nedenle kutsal kitap Tevrat'taki Hava (Eva), Hurri tanrıçası Hewat(t)'a çevrilme-ye çalışılmaktadır.

M. Ö. 2 bin yılına ait isimlerden Hepat'ın ikinci ögesini meydana getirdiği şahıs adları arasında Pudu-hepa, Dadu-hepa, Muşu-hepa, Gilhu-hepa, Keluş-hepa, Erum-hepa, Mēna-hepi, Ummi-hepit, Şuwar-hepa gibi isimler görülmektedir. Bunların hepsi Ummi hepit ve Şuwar hepa dışında Hurricedir.

Tanrıça'nın kültü Hurri etkisinin egemen olduğu Şumuha, Hurma Uda, Waşudawanda, Abzişna, Şulupaşa, Katapta vb. Hitit ülke doğu ve güneydoğu bölgelerini kapsamaktadır.

f-Tanrıça Sawuşka

Hurri kökenli, tanrı Teşşup'un kızkardeşi tanrıça Sawuşka, Hurri toplumunda cinsellik ve savaş tanrıçası olarak kutsanırdı. Sanat merkezi Hihewe (Musul) şehrinde olan tanrıça Sawuşka'nın heykelinin hastaları iyileştirdiğine inanılırdı. Bu nedenle tanrıçanın heykeli birkaç kez Mısır'a götürülmüştü.

Yıldız tanrıçası Sawuşka, Yazılıkaya'da uçları yukarı doğru kalkık kanatlar taşımakta ve eteklerinin ön kısmı açılarak bir bacağı görülmektedir. Hititler'in Lelvanisi ile eş tutulan tanrıça Sawuşka'nın, savaşçı karakteri nedeni ile bir defa erkek tanrılar arasında aşk tanrıçası karakteri ile bir defa da kadın tanrılar arasında yer aldığı saptanmıştır. Onun arkasında ellerinde yuvarlak aynalar taşıyan tanrıça nedimeler kendisini takip etmektedir.

Yazılıkaya ve Malatya kabartmalarında erkek tanrılar arasında görülen tanrıça Sawuşka'nın bazen kanatlı, bazen kanatsız olarak be-timlendiği ve elinde balta taşıdığı anlaşılmaktadır.

g- Tanrı Nerigal

Mezopotamya'da Tell El Amarna'da bulunan bir mitoloji de Ereşkigal tarafından yönetilen göklerle alt dünyada oturan önemli tanrıların kaldıkları yerler arasındaki zorlu haberleşmeye değinilmektedir. Bu mitolojide anlatıldığına göre tanrılar bir bayram yemeği hazırlığı içinde idiler. Bu tanrılar kızkardeşleri Ereşkigal'a bir haber salarlar: "Biz aşağıya, senin yanına gelemeziz. Sen yukarıya yanımıza çıkamazsın. Onun için yemek payını almaya birini gönder." Bunun üzerine Ereşkigal habercisi Namtar'ı gönderir. Ama tanrılardan biri olan Nerigal onu azarlar. Namtar bunu hanımefendisine anlattığında Ereşkigal onu şu sözlerle geri gönderir: "Benim hizmetçimi kabul etmeyen tanrıyı bana gönder ki O'nu öldüreceğim."

Namtar, Narigal'ı bulmakta biraz zorluk çekmişti. Çünkü Nerigal'in babası tanrı Ea, O'nu kızgın Erişkegal'e karşı koruyordu.

h - Tanrıça Anahita

Anahita, tanrı Mitra ile görülen bir tanrıça idi. Avesta dininin önde gelen tanrıçalarından biri olan Anahita, suyun ve tüm ırmakların tanrıçasıdır. Anahita adı, "temiz" anlamındadır. O, suyun temizleyici özelliğine sahiptir. Bu adın taşıdığı temiz ve temizlik anlamı, dini anlamda bir temizliktir. Buradaki temizleyici su, leke ve kiri çıkaran su değildir. Bu su kendi yaşam verici gücünü onunla ilişki kuran kişilere sunan sudur. O, temizlerken hiç bir şeyi yok etmez. Aksine kendinden bir şeyler verir. Çünkü Avesta'daki temizlik, "düzeltmek, yaşamın emrine sunmak" anlamına gelmektedir. Anahita temizleyicidir. O, temiz olmayı temizlediği için değil, su tanrıçası olarak yaşam düzenini (Yazo-da) gerçekleştirdiği için ondan "temizleyici" olarak söz ediliyor. Anahita'nın ana kucağındaki çocuğu temizlediği kabul ediliyor. O, aynı zamanda erkeği ve kadını, evlilikte temiz olmaları için temizlemektedir. Yani bir yerde Anahita, yeni doğan çocuğu ve evlenen kadın ve erkeği, hristiyanlıktaki vaftiz

olayı gibi vaftiz ediyor.

Avesta öğretisi temizlik için başka bir terim kullanmaktadır. Bu terim Qareno'dur. Bunun kelime anlamı pırlıtlı, şan ve ihtişam olarak kabul edilebilir. Bunlar şeytanların ölümü için yaptıkları savaşlarda kendini göstermiş olan kutsal yaratılışlarla karakterize edilirdi. Anahita'nın Avesta'nın Yasht bölümü beş, 96. maddesinde geçen Qareno (temizleyici) gücü, bütün suların gücü kadar kuvvetlidir, denilmektedir. O, büyük bir hızla bütün ülkelerden geçmektedir. Geçtiği ülkelere anlatılmayacak kadar çok olan zenginlik ve ihtişamı getirmektedir. Bu kutsal su kendisine temas edenlere bütün ihtişamını sunmaktadır.

Dini temizlemenin açıklamasında bugünkü modern açıklamaların hiç biri dini amaçla ilgili açıklamalar değildir. Din insan yaşamında olumsuz, yok edici bir faktör değildir. Pozitif ve bir şeyler sunan bir olgudur.

Anahita, sanıldığı gibi sadece su tanrıçası değildir. Onun çalışma alanı çok daha geniştir. Ahura Mazda ona, "Yıldızlardan aşağıya in ki ülkenin kuvvetli efendileri sana tapılsın, savaşçılar sana hızlı atlarını galibiyetinin parlayan gücünü (Qareno), papazlar akıllılığı ve Ahura Mazda tarafından ölüm üzerindeki galibiyetine sahip dini kızlar gelecekteki eşlerini sana yakarırları ile bildirebilsinler. Bunların hepsi sen onlara iyiliğin ve gücünle sunmalısın" demiştir. Böylelikle Anahita tanrı Mazda'nın isteğini yerine getirmiştir. Yaşak prensibi olarak suyun diğer yaşam ilişkileriyle ilişkisi vardır. O, bütün enerjisini bütün yaşam şekillerinde ve çerçevesinde açıklamalıdır. Su kutsaldır. Nerede bulunursa bulunsun, yaşam gücünün sembolüdür. Ama bu sembol dolu bir gerçeklikle hissedilmemektedir.

Anahita demiştir ki, "Ahura Mazda beni iyi yaradılışı korumak için devreye sokmuştur. Benim ihtişam ve pırlıtlımla hayvan ve insanlar dünyada hareket edebilecekler. Bu iyi yaradılışları, çobanın sürüsünü koruduğu gibi koruyalım." Onun bu açıklamalarına karşın onun bir su tanrıçası olduğundan hiç şüphe duyulmamaktadır.

ı - Tanrı Tishtrya

Suyun bir de bir tanrısı, tanrı

Tishtrya'sı vardı. O yağmurun tanrısıydı ve yıldız Sirius'ta kendini gösteriyordu. Onun onuruna güzel bölümleri olan dualardan oluşmuş 8. Yasht ayrılmıştır. Büyük ve küçük baş hayvanlarla insanlar, Tishtrya yıldızının yükselmesinin hasretini çekiyorlardı. O ne zaman kendisini ufuk noktasına yükseltecek, yaşamın gücüne sahip olan tanrı ne zaman suyun yeni kaynaklarından fışkıracaktı, onu bekliyorlardı.

Akıllı insanların prensipleri, dağlardaki yabani ve evcil hayvanlar ve düzlükler onun gelişini hasretle bekliyorlardı. Çünkü onun gelişini Ari ülkeleri iyi bir yıl geçireceklerdi. Irmaklar insanların evlerine ve bitki köklerine inebilmek için onu beklemekteydiler. O, bütün şeytanlardan daha güçlüdür. Şeytanların prensi Ahriman onları bütün yıldızlara, suya karşı koymaları için göndermişti. Ama beyaz bir atın gücüne sahip Tishtrya onları yenmişti. Bulutları bir araya toplayıp yağmuru yağdırmıştı. Ama yine de onun kaybettiği zamanlar olmuştur. Tishtrya'ya ait bir duada bununla ilgili fevkalade bir habere rastlanmaktadır. O, beyaz bir at güzelliğinde dünya sularının yanına gelmiştir. Orada siyah at şeklindeki şeytan Apaosha ile karşılaşmıştır. Onların Tishtrya'nın kaçmasıyla sonuçlanan çarpışma üç gün sürmüştü. O, "Ahura Mazda, bana ve bitkilere acı ve dine acı. İnsanlar bana diğer tanrılara yaptıkları gibi kurbanlar sunmakta ve yüceltme şarkıları ile tapınmaktadırlar. Eğer bana onlar o şekilde tapınsaydılar o zaman on at gücüne, on devin, on boğanın gücüne, dağların ve ırmakların gücüne sahip olurum" şeklinde yakarmıştır.

Bunun üzerine Ahura Mazda onu hak ettiği yüksekliklere çıkarmıştır. Bununla o, büyük güce sahip olmuştur. Savaş yeniden başlamıştır. Apaosha yenilmiş ve dünya sularının yanında kovulmuştur. Burada anlatılmak istenen şey, tanrıların yazılmış olan dualardan ve kurbanlardan yoksun olmayacağıdır. Bu gerçekte buda laca bir düşünce olarak görülüyor ama bu dinin temel anlayışının ışığında derin bir anlayışa sahipti. Burada denmektedir ki bütün dindarlar dünyada tanrının yardımcılarıdır. Dindar tanrı ülkesini iletir, günlük dua ve kurbanlarıyla tanrı ülkesinin Mazda dininin öğretisi ile birleştirir-

len en son galibiyete götürür.

Ahura Mazda ve ölümün efendisi Ahriman arasındaki savaşta dindar olan kimse kendini Mazda'ya adanmıştır. O, suyun, bitkilerin ve Ahura Mazda'nın tarafını tutmuştur. Bununla onun dini tavırları evrensel olarak belirlenmiştir. Bu demek oluyor ki dindar kimse dünyanın kaderini tayinden sorumludur. Eğer yağmur yağmazsa, bu dindarların suçudur.

Dinin Tishtrya'ya verdiği kuvvet ve görünüş kendiliğinden gelmektedir. O, dinini seçmiştir. Bundan, kendi seçiminden sorumludur. Arnao dinin efendisi ve egemeni değildir.

i - Tanrı Verehragna

Genç, kuvvetli Verehragna'ya gök tanrılarında daha çok güveniliyordu. O, bir zaman boğa, bir zaman kuş gibi görünüyordu. Daha sonra yine fırtına rüzgarlarına dönüşüyordu.

j - Tanrı Rapithwin

İlk evrensel inançta inandırıcılığın tanrısıdır. O, dünyanın sonunda yenileme getirme ve kötülüğü yenmek için yeniden canlanacak, hükümü eline alacaktır. Rapithwin dünyanın altındaki yerinden ilkbaharda gelip suları ısıtmaktadır. Kışın ise, kısa bir süre için yönetimi şeytana devretmektedir.

k - Tanrı Vayu

Medya'da Vayu adı ile tanınan bir rüzgar tanrısı kutsanmakta idi. Rüzgarın dünyanın nefesi olduğunu, canlıların nefeslerinin bundan geldiğine inanılıyordu. Bundan dolayı tanrı Vayu yaşam ve ölüm olarak tanınıyordu. Yapısı ile tanrı Vayu iyi ve kötüyü bir arada taşımaktaydı. Yaşam tanrısı olarak iyiyi, ölüm tanrısı yönü ile de kötülüğü simgeliyordu. Bu iki yönlü tanrının iki yönü arasında devamlı bir çatışma vardı. Vayu tüm canlılara yaşamı veren atmosferi ve havayı idare ettiği gibi yeryüzü ile gökyüzü arasındaki ilişkileri de düzenleyen tanrı durumunda idi. Bu tanrı, bölgede ilk her şeyi yaratan tanrı olarak anılıyordu. Zamanla etkinliğini yitirmesine rağmen bölgede yine de önemli tanrılar arasında yer almaktaydı.

B) Evliya Düzeyindeki Tanrılara İnanış Dönemi

Zendüştülüğün gelişimi zamanında eski tanrılar, Vayu-Atar, Ve-

rehragnas ve Rapithwin, kutsal evliya düzeyindeki tanrılar idiler. Bu sayısız kutsallardan her birinin insanların işleri ile uğraşacakları bir günleri veya ayları vardı. Bunlar gökteki tanrı sıralamasında üçüncü sırayı almaktaydılar. İlk olarak dünyadaki ahlakın koruyucusu, dürüstlüğü savunan Asa'dır. Bunun büyük düşmanı, sadakatsizliği, yıkımı, kızgın ruhları, büyücüleri dünyaya getiren İndra'dır. İkinci olarak, tanrı gücünü savunan Ksathra Varia vardır. O'nun düşmanı sarhoşluğu ve düzensizliği getiren Saura'dır. Üçüncü olarak yaratıcının kızı olan , bağlılık ve itaat kurallarını savunan Armaiti'dir. Dördüncü ve beşinci olarak da dürüstlüğü ve ölümsüzlük, yaşam ve gelişimin güçlü kaynakları Huruathat ve Ameretat'dır. Bunların düşmanları açlık ve susuzluktur. Tanrı Sraosa'nın figürü Zerdüşt mitolojisinde itaati simgelemektedir. Bu gökteki evde, altıncı tahtıdır. O, kötünün itaatli ve güçlü savaşçısı olarak tanınmaktadır. Söylendiğine göre Sraosan, bir dağın doruğunda, güçlü ışıklandırılmış bir evde oturmaktaydı. Bu ev bin sütun üzerine kurulmuştu. O, dünyaya altın nalları olan dört atın çektiği arabasından bakmaktaydı. Buradan, kafalarını savaş okları ile ezeceği şeytanları aramaktaydı. Sraosan'ın başlıca düşmanları kızgınlık, tahripkar atakları ile iyi yaradılışı kendi kötü yaradılışına bükken Aesma ve daha sonra da Ahriman olarak tanınan şeytanların başı, kötülük dünyasının yaratıcısı, Zerdüşt'ü etkilemeye çalışan yalancı ve aldatan Angra Mainyu'dur.

C) Evliya Düzeyindeki Krallara İnanış Dönemi

Evliya düzeyindeki krallar Medli boyların dini inanışlarında üçüncü sırayı almaktaydı. Onlar tanrılardan daha az, efsane kahramanlarından daha çok önemli idiler. Bu evliya düzeyindeki hükümdarları şöyle sıralayabiliriz: Yima (Cemşid), Thraetona (Feridun), Keresaspa ve Zerdüşt.

Bu evliya düzeyindeki hükümdarların her birinin yanlış uygulamaları vardı. Cemşid (Yima), o zamanlarda bin yıldan fazla dünyaya barış getiren din adamlarından ve kahramanlardan ilki idi. O zaman giderek çoğalan insanlar için dünyanın daha çok genişletilmesi ka-

nısı vardı. Cemşid bazı sosyal sınıflar oluşturmuştu. Oluşturulan her sınıfa bir görev vermişti. O zaman aldatma, açlık, hastalık ve ölüm yoktu. Bunun nedeni şeytanların insanların hizmetinde oluşları idi. Ama yine de üç kişinin tehdit ettiği bir tehlike vardı. Cemşid bu üç kişiyi insanlığı ve hayvanları korumak için bir war yaptırdı. Bu war insan ve hayvanları yerleştirdi. War'ın kapısı kendi mühürü ile mühürlenmişti. Burada oturanlar hoşnutluk içinde, rahat bir şekilde yaşıyorlarmış ve yeterinden fazla da yiyeceğe sahipmişler. Hayvan ve insanlar mağaranın tepesindeki delikten gökyüzünü seyrediyorlarmış. Bir yıl onlar için bir gün gibi geçiyormuş. Her kırk senede bir, her çiftin bir oğlu ve kızı oluyordu.

Cemşid'in yaptırdığı War, bir tasvire göre ölümler şehri idi. Cemşid de günahkar olarak kabul ediliyordu. Çünkü o tanrıların erkini kendinde görmeye başlamıştı. Bir boğayı kurban ederek insanları ölümsüzleştirmek istemiştir. Bu da Med toplumunun inançlarına ters düşüyordu. Bundandır ki Cemşid'e ölümler ülkesi verilmiştir.

İnanıldığına göre Cemşid Med toplumuna bu tutum ile ters düşmüş, bunun için de kardeşi Spitjura tarafından ikiye ayrılarak öldürülmüştür. Daha sonra da onun yerine kral olarak Med toplumunun başına zalim Dehak getirilmiştir. Söylenildiğine göre Dehak üç kafalı, altı gözlü, üç ağızlı bir canavardı. Aslında Dehak yalancı bir şeytandı. İnsanları doğru yoldan çıkarmak, evlerini yıkmak, yani ocaklarını söndürmek, ateşlendirip hastalandırmak için Ahriman tarafından yaratılmıştı. Bu yüzden de ondan kurtulmaları gerekiyordu. Ondan kurtulmak için de daha sonra Feridun olarak tanınacak olan Thraetona Dehak'a karşı savaş açmıştır. Feridun sopsasını ona saptı. Sopsanın saptığı yerden, kan yerine yılanlar, akrepler, çiyenler, kertenkeleler, kurbağalar, kaplumbağalar fıçkırmıştır. Bu yaratıkların insanlara zarar getireceği düşüncesi ile Feridun Dehak'ı öldürmeyip onu Demawend dağında bir mağaraya kapayarak mağaranın ağzını yüzüğü ile mühürlenmiştir.

Üçüncü evliya düzeyindeki kral ise Keresaspa'dır. Keresaspa, Gandrew canavarı ile evrensel okyanusta dokuz gün, dokuz gece devam eden

● ● ●

*Dinin Tishtrya'ya
verdiği kuvvet ve
görünüş .
kendiliğinden
gelmektedir. O,
dinini seçmiştir.
Bundan, kendi
seçiminden
sorumludur. Arnao
dinin efendisi ve
egemeni değildir.*

● ● ●

bir kavgaya girişmiştir. Gandrew canavarı oniki insanı birden yutabilen, yağmurun önünü kapatacak kadar büyük kanatları olan bir kuştur. Keresaspa, tuttuğu kavgada sonunda bu kuşu öldürmüştü.

Şeytan Dehak dünyanın sonuna yakın Demawend dağına kapatıldığı yerden çıkacak, insanlardan öcünü alacaktır. Bunun içinde önüne gelen yerleri yakıp yıkacaktır. Keresaspa da insanları kurtarmak için dirilecek ve Dehak'ı öldürecektir.

Evrensel dünya okyanusunda kirlenmez kaynakları ile binlerce göl oluşmuştur. Bu kaynaklardan tüm öbür ağaçların tohumundan oluştuğu, çok tohumlu Gaokedan ağacı oluşmuştur. Ölümsüzlük getiren bu ağacın tohumları yapılan dini ayinlerde Homa olarak bilinen bir dağ bitkisinin suyu ile karıştırılıp tanrılara adak olarak koruyacak şeytanlar göndereceğine söz verir. Nerigal alt dünyanın kapısına kadar indirildiğinde Ereşkigal onu kızgınlıkla öldürmeye kalkışır. Bulunmuş, fakat harap olmuş bir tableten anlaşıldığına göre Nerigal, Eriki-gal'i sonunda dize getirmiştir. O'nu saçlarından tutarak tahtından aşağıya sürükleyerek başını kesmek istemiştir. Eriki-gal yaşamını bağışlaması için Nerigal'a yalvarırken şunları söyler. "Nerigal, istersen benimle evlen. Senin karın olurum. Ben egemen olduğum alt dünyayı emrine vereyim. Siz efendim, ben hatununuz olurum. "Nerigal buna karşılık, aylardır arzuladığınız bu isteğinizi yerine getireceğim."

1- Hurriler'in diğer önemli

tanrıları

Hurriler'in önemli tanrıları arasında boğa tanrılar Hurriş, Şerriş, tanrıça Sawuşka'nın hizmetçi tanrıları Ninatta ve Kulitta, ay tanrısı Kuzu, güneş tanrısı Şimiga-Lubagada, tanrıça Hudena, Hudellure, dağ tanrıları Nunki ve Hazziidiler yer alır.

2- Mittani Tanrıları

Mittaniler de Hurriler gibi çok tanrıyı kutsuyorlardı. Hurrili olan bu boy, Hurriler'in kutsadıkları Hint-Avrupa kökenli tanrılar ile ulusal tanrıları kutsadıkları gibi, bunların bir de yerel tanrıları vardı.

Mittaniler ele geçirdikleri memleket halklarının tanrılarını kendi panteonlarına alıyorlardı. Bununla ülke bütünündeki halkları kendi merkezi krallıklarında birleştiriyor, ülke bütünlüğünü sağlıyorlardı. Bunun sonucu olarak Mittani panteonundaki tanrı sayısı giderek artıyordu.

Hurri kökenli tanrı Teşşup'un tanrıçası Hepat, Mittaniler arasında üreme ve bolluk tanrıçası olarak kutsanıyordu. Mittaniler inancına göre Teşşup ve Hepat birleştiğinde bol ve yararlı yağmurlar yağar, yer-yüzü taze yaşam kazanır, tarlalar bol ürünlerle dolar, sürüler artardı. (Yakın Ark II Anadolu-Şemseddin Günaltay)

Mittani tanrıları arasında Kuzey Mezopotamya'nın Mittani öncesi tanrıları da vardı. Bunlar tanrı İşkur (anlamı Adduya gök tanrısı Teşşup), ondan sonra Sin ve Kuzuy (Hurri tanrıları Şimige ve Kuzuy karşılığı) geliyor. Yakınoğ'u da önemli bir ismi olan Harranlı Sin de bunların arasında yer alıyordu.

Mittanili tanrıları tanrı Teşşup ile başlatmak daha uygun olur. Kahat şehrinin efendisi, Kurdali Nerigal bunu takip ediyor. Uhaşumman şehrinin efendisi Eişarri, Anu ve Antu, Enlil ve Ninlil, bunları izliyor. Mittaniler'in Hint-Avrupa kökenli tanrıları Hurriler'de olduğu gibi Mitra, Indra ve Varuna idiler. Bunlardan sonra da hanedanın korucuları olan birkaç tanrı geliyor. Mittani tanrıları da Hurriler'in aşk ve savaş tanrıçası Sawuşka gelmektedir. Bunu bereket tanrıçası Hepat, tanrı Nerigal'in eşi Bêlat, tanrı Eiaşarri'nin eşi Damkina, Hurri öncesi tanrıça olan işhara takip eder. Onlardan sonra da dağlar, ne-

hirler, gökyüzü, yeryüzü tanrıları gelir. Bunların sıralamasında da dağ tanrıları nehir tanrılarından önce gelirler. Mittanili dağ tanrıları, kuzeyin dağ tanrılarıdır.

3- Urartu Tanrıları

Urartu dinine ilişkin en önemli belgeler Van şehrinin kuzeyindeki dağlık alanda yükselen Zımzım dağında bulunmuştur. Bu dağda ele geçen dini belgeler Urartu Kralı İşpuni ve oğlu Menua'ya aittirler. Bu belgelerde tanrı adlarını içeren bir liste yer almaktadır. Listede resmi bir şekilde tanınan 49 tanrının adı geçmektedir. Bu listenin başında Urartular'ın en önemli tanrıları Haldi yer almaktaydı. Bu yazıtlarda da belirtildiği gibi tanrı Haldi'nin adı çok sık bir şekilde geçmekteydi. Gök tanrısı olarak kutsanan tanrı Haldi tapınağı içinde duvarlara asılı kılıçlara, kalkanlara rastlanmıştır. Tanrı Haldi resimlerde çoğunlukla tek boynuzlu bir hayvanın üstünde, ayakta veya oturur durumda gösteriliyordu. Bazı resimlerde de kanatlı olarak betimlenmiştir. Bazen de okçuların sırtında, çarpaz bir şekilde sırtlanmış duruyordu.

Arrapha (Arrafa) bölgesi komünleri içindeki Abena şehri komününde yöresel tanrı saie (Sario, onun eşi Tupkilian İştar (ya da Akkubili İştar) ve Akkadlı Nergal ve onun eşi Hummele'ya tapınılıyordu. Komün panteonunun bir başka listesinde tanrı Nergal'in yeri mittani tanrısı Zarwa(n) ile değiştirilmiştir. Listede tanrı Zarwan'dan önce bir tanrıça Azzuihe, Zarwa(n)'dan sonra da onun eşi Zari gelmektedir.

M.Ö: 4.yü belgelerinde yer aldığına göre Zarwan dinine bağlı olanların aydınlık ile karanlık gibi iyi bir tanrıya, Zarwan'a ve kötü bir yaratığa inandıklarına inandıkları belirtilmektedir. Bu dini inanca göre daha bir şey yokken gökyüzü ve dünya, hiç bir yaratık yokken gökte, yerüstünde bir şey vardır ki, o da Zarwan'dı. Bu ad kader parlaklığı anlamına gelir.

Zarwan Mittanili boylar arasında Gök tanrısı, uzay tanrısı, zaman tanrısı ve kader tanrısı olarak bilirdi. Yine bu boyların inancına göre, dünya yaratılmadan önce ve Zarwan varken, uzun bir süre sonra Ohrmazd (Ahura Mazda) ve Ahri-man düşüncesi ortaya çıkmış, dünya yaratılmıştır. Ohrmazd ve Ahri-man ortaya çıktıktan itibaren bu iki

güç arasında mücadele başlamış ve halen devam etmektedir. Tanrı Ohrmazd en yüce tanrı görülmesine rağmen, arkasında, ondan daha büyük ve güçlü Zarwan vardı. Ahri-man'ın ise tanrısal bir güç olup kötü olanı ve kötülükleri yönlendirip yönettiği belirlenir.

Muttani boylarının kutsadıkları önemli tanrıları arasında güneş tanrısı olarak kutsadıkları Mitra gelmektedir. Mitra'nın Ohrlazü ve Ahri-man arasındaki çatışmada hakem konumunda olduğuna inanılır. Mitra inancında tüm yaratılmış olanların bir kısmının iyi tanrıya bir kısmının kötü tanrıya ait oldukları esası vardır. Bu yaratıklar da ait oldukları tanrıları oranında iyi ve kötü olarak değerlendirilir.

Tanrı Haldi'nin tanrıçası Arubani (Natuni olabilir) idi. Tanrıça Arubani bereket tanrıçası idi. Savaşta çıkan tanrılar Tanrı Haldi tarafından kutsanıyordu. Tüm savaşların tanrı Haldi'nin yardımı ile kazanıldığına inanılıyordu. Kralların sefere çıkışlarından önce kendilerine yardımcı olması için tanrı Haldi'ye dua etmeleri bundan dolaydır. Kralların yaptıkları tapınak, kapı, kült merkezleri, sulama kanalları, ekilen bağ ve bahçelerin verimli olması için tanrı Haldi adına, yılın belirli günlerinde kurbanlar verildi. Tapınma yeri Muşaşir/Ardiene şehri idi.

Tanrı Haldi M. Ö: 13-11 yüzyılları arasında, çoğunluğu Hurri kökenli boyların oluşturduğu konfederasyonlar döneminde M. Ö. 9. yüzyılda kurulan merkezi yönetim düzenine geçişte, konfederasyona egemen boyların, gün geçtikçe de krallığa bağlı boy ve beyliklerin tanrısı olmuştur.

Fırtına ve gök gürültüsü tanrısı Teişeba, Urartu tanrıları listesinin ikinci sırasında yer almaktaydı. Hurri tanrısı Teşşup ile Urartu tanrısı Teişeba aynı tanrılardır. Bu tanrının da tapınma merkezi K/ Qumena veya K/ Qumme şehridir.

Tanrı Teişeba boa üstünde, ayakta durur bir şekilde resimlerde betimlenmiştir. Teişeba'nın tanrıçası, Hurri tanrıçası Hepat'la bir tutulan tanrıça Huba'dır.

Tanrı Teişeba'nın savaşçılığı, tanrı Haldi ile birlikte anıtsal Meher kapı yazıtında yer almaktadır. Tanrı Teişeba adına Teişebani (Kurmîr Blur) şehri kurulmuştur.

Bu şehirde ele geçen yontuda tanrı Teişeba'nın sağ elinde savaş baltası, sol elinde bir asa görülmektedir.

Güneş tanrısı Şiwini Urartu tanrıları listesinin üçüncü sırasında yer almaktadır. İbadet yeri Urartu krallığının yönetim merkezi Tuşpa şehri olan Şiwini'nin tanrıçası Tuşpuea'dır. Urartu tanrısı Şiwini Hurri tanrısı Şimiga ile aynı tanrıdır. Tanrı Şiwini'nin eşi tanrıça Tuşpuea Urartu tanrıçaları listesinde üçüncü sırayı almaktadır.

Tanrı Şiwini'nin sembolü kanatlı güneş kuşudur. Kült kazanlarının kulpunda tanrıça Tuşpuea'nın kanatlı kadın figürü, bezeme ögesi olarak kullanılmıştır. Tanrı Şiwini, A. tintepe'de (Erzincan) çıkarılan bir plakette görülmektedir. Plaketin üst kısmında kanatlı bir güneş vardır. Güneş, ışınları plaketin üstünde yaymaktadır.

Güneş tanrıları Ortadoğu halklarının dini inançlarında önemli bir yer tutmaktadır. Güneş tanrısı Urartu tanrı listesinin son sıralarında yer alıyordu. Selardi, Urartu Ay Tanrısı idi.

Urartular tanrılarını bazen hayvan ve kuşların bazı organlarına benzetmiş olmalarına rağmen genelde insan şeklinde betimlemişlerdir.

Urartu krallığı çok geniş coğrafi bir alanda yaşayan, birbirinden ayrı, egemenliği altındaki kapalı toplulukları tek bir merkezi yönetim altında toplayarak onları Urartulaştırmıştır. Bunu sağlamak için de merkezi bir devlet dini oluşturmuşlardır. Bu nedenle de Urartu kralları İşpuni ve Menua, bağlı ülke ve bölge halklarının tanrılarını kendi tanrıları ile birleştirerek panteonlarında toplamışlardır. Bağlı halklar bu yolla merkezi Urartu yönetiminde, Urartu krallığının Medler tarafından yıkıldığı M. Ö: 600'e kadar kalmışlardır. Böylece Urartu dini Anadolu'nun doğusundaki yüksek yaylaların, Kafkas ötesi bölgelerin, kuzeybatı İran bölgesinin kültürel ve siyasi öğelerini bünyesinde toplayarak birleştirici bir rol oynamıştır.

Urartular'da ilkçağ doğu toplumlarında olduğu gibi güçlü bir yaşam sevinci vardı. Bu sevgiden dolayı Urartular öldükten sonra yeniden dirileceklerine inanıyorlardı. Urartu'da mezarların oda ve ev biçiminde yapılmalarının nedeni bun-

dan ileri geliyordu. Ölen kişinin orada da ölmeden önceki yaşamını sürdürceğine inanılıyordu. Bu nedenle kişi öldüğünde sevdiği eşyalarla gömülüyordu. Bunun için de zenginlerin, soyluların, kralların ve de kral ailesinden gelenlerin mezarlarında çok kıymetli eşyalar vardı. Bu eşyalar Urartu'daki sosyal farklılaşmayı ortaya koyuyordu.

4 - Kassi Tanrı ve Tanrıçaları

Kutsal Huma şenliklerinde kadınları takındıkları iğne başları ve kayış tokalarının üstündeki resimlerinden ve Kassiler'in Zenrdüştlük öncesi zamanlarda ibadet eden kişilerin isimlerinden anlaşıldığı gibi Kassiler güneşe tapıyorlardı. Bunlar tanrıların hava, atmosfer ve yer olmak üzere üç basamakta tanınmaktaydılar. Bu, tanrısal figürlerle süslü, üst üste konmuş panodan oluşan bronzla da ifade edilmektedir.

Kassi tanrıları dünyanın düzeni ile yakın ilişkileri olan tanrılardır. Yine Kassiler, ulusal tanrıları yanında Hint-Avrupa kökenli Mitra, İndra, Varuna gibi tanrıları da kut-sarları. Arkeolojik bir araştırma ile ele geçen bir panoda Mitra, evrensel öküzü ile yer almaktadır. Onların altında, merkezde atmosfer İndra yer almıştır. İndra'ya aslanlar ve bir av kuşu eşlik etmektedir. En alttaki panoda yeryüzü tanrısı Nasatya yer almaktadır. Bunlar iyileştirici, güçleştirici ve doğurganlığın tanrılarıdır.

Dinsel temaları canlandıran plakalar arasında ikonografik bir birlik vardır. Tanrılar daha çok kanatlı, rahipler normal olarak ortalarından barsoh (bağ) ile bağlı aynı elbiseler giymişler. Bunlar uzundurlar ve bir püskül ile son bulmuştur. Birçok altın ve gümüş plakaları hayvanları süren ve sonradan Zerdüşt tarafından yasaklanan kanlı adaklar için mangal hazırlayan rahipleri gösteriyorlar. Aynı zamanda yine Zerdüşt tarafından yasaklanan Huma içkisini karıştırıyorlar.

Bilinen Kassi kökenli tanrı ve tanrıçalar

1 - Kaşşu, 2 - Suqamuna, 3 - Sumalya, 4 - Kar Durmias, 5 - Tanrı Dunias, 6 - yeryüzü tanrıçası Mirias, 7 - Güneş tanrıçası Surias, 8 - Fırtına tanrıçası Ubruas, 9- Dağların tanrıçası Simalias, 10 -Kassiler'in Babil'de kurdukları devlete ve

Kürtlere adını veren Kardumias, (bkz. "Kürt Kökeni Büyük Boylar") 11 - Ülkenin efendisi Burias, 12- Gidar, 13- Dur, 15 - Hala, 16 - İyileştirme tanrısı Harbe, 17 - Hava tanrısı Huda 18 - Kamulla, 19 - Gök tanrısı Şagamuna 20 - Gök tanrısı Şumliye 21 - Nurgal, 22 - Gidar, 23 - Marttaş, 24 - Şugurna, Şumaliye, 25 - Şihu, 26 - Şugab.

Bu tanrıların çoğu krallara da ad olmuşlardı.

5 - Med Tanrıları

Medli boylar Gutiler'in, Lulular'ın, Hurri'lerin ve Kassiler'in eski dinlerini değiştirmeden devam etmişlerdir. Bu anda Kassi tapınma çeşitleri Medya'ya girmiştir.

Med bölgesel tanrıları, Merlik'ten, Hassanlu'dan ve de Ziviy'e'den çıkarılan metal eşyaların üzerindeki şekillerden tanınmış, kültür sahnesine çıkmışlardır. Bu tanrıların ortak özellikleri yarı-insan yarı-hayvan şeklinde betimlemeleridir. Çıkarılan metal eşyaların üzerinde canavar, şeytanların kanatlı sfenkslerin ve piffin resimlerinin oluşu bunların bir başka ortak özellikleridir. Bunlar Hurri mitolojilerinde de vardı.

Medler başlangıçta yani M. Ö:7. yüzyılın başlarında Zerdüşt öğretisini benimsememişlerdi. Medya'da 8. ve 7. asırlarda din alanında bazı değişiklikler olmuştur. Herodot'a göre daha Med kralı Astyages (584-549) zamanında din adamları Magiler, Med sarayında resmi olarak görünmez alem habercileri olarak görev yapıyorlardı.

Herodot ve Bisitun yazıtlarına göre 6. asır ve 5.asır başlarında Magilik bir meslek olarak, Magiler de bu meslek sınıfının kişileri olarak görülüyorlardı. Daha sonra ortaya çıkan gerçeği göre Magiler Zerdüşt öncesi düşüncenin temsilcileri olarak kabul edilmişlerdir. Bunların Zarathust oldukları Med Kralı Astyages ve hatta yine Med Kralı Key Aksar'ın döneminde Zerdüşt öğretisinden aldıkları bir dini benimzediklerine inanılmaktadır

Bilinen Med tanrıları:

Med dini inançlarını bir kaç dönemde incelenmektedir, bunlar:

1 - Çok tanlı dönemin tanrı ve tanrıçalarına inanış dönemi

2 - Evliya düzeyindeki tanrı-lara inanış dönemi

3 - Evliya düzeyindeki krallara inanış dönemi,

4 - Büyü dinine inanış dönemleri.

Medli boyların inanış dönemleri hiç şüphesiz birbirinden belirgin çizgilerle ayrılmıyordur. Bunları dönem olarak ele alıp incelemek gerekirse:

1 - Medlerin çoktanrılı dönemin tanrı ve tanrıçalarına inanış dönemi ve dönemin tanrıları:

a - Tanrı Ahura Mazda

Med tanrılarının başında tanrı Ahura Mazda (Ohrmazd) vardı. Ahura Mazda güneş ile simgelenmekteydi. Tanrı Ahura Mazda iyinin ve olumunun kaynağı, ışık, güzellik, gerçek yaşam, sağlık ve şansın kaynağı idi. O, insanlara tanrısal düzeni getirmiştir.

b - Tanrı Mitra

Hurri, Muttani, Kassiler tarafından kutsanan Hint-Avrupa kökenli tanrı Mitra, Medler tarafından da kutsanmaktaydı. Medli boylar, gökteki yıldızların Mitra'nın gözleri olduklarına inanıyorlardı. Mitra gökteki ışıklı sarayında oturur, dört kıratın çektiği bir savaş arabasında görülürdü.

Güneş ve gökyüzü tanrısı olarak tanınan Mitra aynı zamanda yeryüzünün düzenini koruyan bir tanrı idi. toplumsal düzeni sağlamanın yanında haklınında koruyucusu idi.

Savaş tanrısı olarak tanınan Mitra, disiplini, itaati ve cesareti simgeliyordu. Kralları, genç erkekleri, yetişkinleri koruyan Mitra, doğurganlığın, üretkenliğin tanrısı idi. Adalet onun tarafından dağıtılırdı.

Yılın sonbaharına denk gelen günlerinde, gece ve gündüz olmak üzere Medli boylar Mitra bayramını kutlardı. Onun için yapılan tapınaklarında din adamları kutsal ateşi yakıyor, dini etkinlikleri yönetiyorlardı. Bu dönemde Medli kadınlar tapınaklarda, tanrı ve tanrıçalara hizmet etmek için görev almaya başlamışlardır. Kadınlar bu alanda eğitilip tapınaklara alınıyor, bir ömür boyu tapınaklarda kalıyorlardı.

Tanrı Ahura Mazda'nın ön sırada kutsanmasından sonra tanrı Mitra Med toplumunda ikinci sıraya getirilmiştir.

-Devam Edecek-

Tâcû'l-Arifîn Ebu'l-Vefa-yı Kürdî ve Menâkıbnâmesi

Mehmet Bayrak

Anadolu Aleviliği'nin inanç ve kültür kaynakları irdelenirken, resmi ideolojinin bu konuda sunduğu kaynak **Ahmed Yesevi** ve kuramcısı bulunduğu **Yesevilik tarikatı** idi. Oysa Ahmed Yesevi'nin Anadolu'daki dinsel misyonu **Sünniliği** yaymak olduğu gibi, **Yesevilik** de **Sünni** bir tarikatı. Buna karşın, özellikle İttihad ve Terakki dönemiyle Cumhuriyet döneminde yapılan resmi görüş yanlışlıklarında, bu saptırma bilinçli olarak sürdürülüyordu.

Bildiğimiz kadarıyla ilk kez, araştırmacı **Ahmet Yaşar Ocak**, başta **Ebu'l-Vefa Menâkıbnâmesi** olmak üzere Doğulu ve Batılı kaynaklardan yararlanarak; **Tacü'l Arifin Sey-**

hid Ebu'l-Vefa-yı Kürdî'nin heterodoks inançlara mensup bir mutasavvıf olduğunu, Anadolu ve Mezopotamya'da Babai/Alevi öğretisinin düşünce babası ve Babai İsyanı liderleri Baba İlyas, Baba İshak ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin onun halifeleri olduğunu belgeleriyle ortaya koyuyordu. (Bkz. **Babailer İsyanı**, İst. 1980, s. 95-103)

Daha sonra biz, bu ve benzeri kaynaklardan yola çıkarak **Anadolu Aleviliği'nin ana inanç ve kültür kaynaklarından birinin Vefailik olduğunu vurguladık.** (Bkz. **Halk Hareketleri ve Çağdaş Destanlar**, Ank. 1984)

Daha sonra, araştırmacı **Nejat Birdoğan** da, "**Ebül Vefa**

kültürü olmasaydı Geyikli Baba, Baba İlyas ve belki de Hacı Bektaş kültürü olmayacaktı" diyerek bu hususa vurgu yapıyordu. (Bkz. **Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik**, İst. 1990, s. 110)

Araştırmacı **Dr. Cemşid Bender** de **Kürt Uygarlığında Alevilik** (İst. 1991) adlı çalışmasında konuyu daha da boyutlandırarak; "**Ebu'l-Vefa, Anadolu Aleviliğinin ve Bektaşiliğinin ilk kilometre taşı, ilk ideologu olmuştur; uygulayıcısı ise Hacı Bektaş Veli'dir**" saptamasında bulunuyordu. (age, s. 79)

Tanınmış Kürdolog **Martin van Bruinessen** ise **Ebu'l-Vefa'nın kimliği** konusunda şu

çarpıcı bilgiyi veriyordu: "Önceleri önde gelen Kürt yol kesicilerinden biri yani 'eşkiya'; fakat değişip ermiş olduktan sonra *Tâcü'l Arifîn (Bilgele-
rin Tacı)* diye anılmaya başlamış. Onun aracılığıyla Bağdat sufi geleneği Türklerin geleneksel Anadolu mistisizmini etkileme fırsatı bulmuştur. İnsanlar hala Siirt'teki mezarını ziyaret ederler." (Bkz. *Ağa, Şeyh ve Devlet*, Özge yay. Ank. 1992, s. 262)

Ebu'l-Vefa, 1026 yılında Irak'ın Ekrad (Kürtler) bölgesinde Kusen şehrinde doğmuş ve 1107 yılında ölmüştür. Eski kaynaklar, kendisinin *Hülâsâtü't-Tevhid* adında tasavvufi bir eseri olduğunu bildiriyorlar. Ancak bugüne kadar bu esere ulaşılmış değil.

Birçok ünlü düşünür, kuramcı ve öğretici sahibi gibi *Ebu'l-Vefa* adına da sonradan yazılmış bir *Menâkıbnâme* vardır. *Şihabüddin Ahmed Vasiti* adındaki bir Vefai şeyhince ölümünden yaklaşık 250 yıl sonra kaleme alınan *Tezki-retü'l-Muttakin*, diğer adıyla *Menâkıb-ı Tâcü'l Arifîn* adlı bu menâkıbnâmenin, elimizde biri Arapça orijinali, diğerleri Osmanlıca çevirisi olmak üzere birkaç yazma nüshası bulunuyor.

Onun öğrencisi konumundaki *Hacı Bektaş-ı Veli*'nin yine aslı Arapça olup Osmanlıca çevirisi de bulunan *Velâyetnâme*'sinin bugüne kadar çeşitli yeni yayınları yapıldığı halde; *Hacı Bektaş*'ın yanı sıra *Baba İlyas* ve *Baba İshak* gibi Anadolu Alevi önderlerinin piri konumundaki *Tâcü'l-Arifîn Ebu'l-Vefa-yı Kürdî*'nin ve 250 yıl sonra başkası tarafından kaleme alınmış olsa

da *Velâyetnâme*'sinin bilinip tanınmaması kuşkusuz büyük bir eksiklikti.

Söylenceye dayalı bu tür kaynaklarda; *Hacı Bektaş*'a, ateş içinde ya da buğday çeci üstünde namaz kıldırılması örneğinde olduğu gibi, adına ve üstüne yazıldıkları kişileri resmi egemen dine yaklaştırma çabası güdülse de; yine de önemli ipuçları yakalayabiliyoruz.

İşte bugüne kadar üzerinde yeterince durulmayan *Tâcü'l Arifîn Menâkıbnâmesi*, Alman araştırmacı *Alya Krup*'un "*Studien zum Menâkıbnâme des Abu'l-Wafa*" (München, 1976) adlı eserinden çevrilerek sunuluyor.

Öte yandan, geçmiş *Şecere* ve benzeri dinsel belgelerde *Piran-ı Tarikat*, *Mürşidan-ı Rah-ı Hakikat* (*Gerçek Yolun Önderleri*) ve *Ocazadeler* (*Ocak Sahipleri*) olarak nitelendirilen *Dersim Kürt Aleviliği önderleri* ve *Dersim Panteizmi* (*Çoktanrıcılığı*) üzerinde de *Ebu'l-Vefa*'nın etkin bir konumu olduğunu görüyoruz.

Sözgelimi, *Dersim Pantheonu*'nun baş Tanrısı *Hızır (Xızır)*'dan sonraki 12 Ocak sahibinden biri olan *insan-tanrı konumundaki Kureyş (Kureş) Ocağı*'na ilişkin *Şecere*'de; eski bir belgeye dayanılarak, *Ebu'l-Vefa*'nın Alevilikteki saygın yeri vurgulandıktan sonra şöyle denmektedir: "*Seyyid Ebu'l-Vefa'nın Meymune isimli annesi de mübarek oğlu ile beraber kuzeyde dağlık bir bölgede bulunan bilad-ı Kürdistan'a gelmiştir. Kendisine annesi Bakis yani Çoban diyordu. O belde-lerde epeyce yaşadı. Güneş balçıkla sıvanamazdı. Annesi vefat edince, Seyyid Ebu'l-Vefa, Şeyh Ebu Muhammed Şen-*

beki'nin yanına gitti. Ondan manevi dersler aldı ve manevi-yatta zirveye yükseldi." (*Kuresolu Zeki Dede: Seyyidlerin Tarihi Şecereleri ve Aşiretler*; yayımlanmamış çalışma).

Şecere'lerde, *Dersim* ocazadelerinin *Seyyid* oldukları yani *Ehl-i Beyt* soyundan geldikleri anlatılmaya çalışılırken; *Kureyş (Kureş)* ocağı, yine *Seyyid* olarak sunulan *Ebu'l-Vefa* aracılığıyla *İmam Zeynel Abidin*'e bağlanmaya çalışılmaktadır. Oysa kendisine atfedilen *Menâkıbnâmesi*nde anadan ve babadan yana Kürt olduğu açıkça vurgulanan *Ebu'l-Vefa*'nın "*Seyyid*" olması nasıl gerçekçi değilse, *dünden bugüne Zazaki (Dimilki) konuşan ve kültür geleneğinde Weriya Kuresi (yani Kureyş'in Hurisî) ve Xorte Kuresi (yani Kureyş'in oğlu) gibi Dimilki söylemiyle "yardımcı melekleri" bulunan bir kültür mensuplarının Ehl-i Beyt soyuna madeten bağlanması açıktır ki olanaklı değildir. Belli bir politikanın ürünü olarak verilen bu tür Şecere'lerde esas olarak amaçlanan maddi bağlılık değil, manevi bağlılıktır. (Bu konuda ayrıca bkz. Ertuğrul Danık: Dersim Alevi-Kürt ve Zaza Mitolojisi ve Pantheonu Üzerine; Birikim Dergisi, Ağustos/1996, s. 64-67)*

Tüm bunları; *Menâkıbnâme* ve *Şecere*'lerdeki benzer yaklaşımları vurgulamak ve irdeleyici bir gözle incelemenin gerekliliğini belirtmek için söylüyorum. Bu tür belgelerden, ancak irdeleyici ve eleştireci bir yaklaşımla yararlanılabileceğini belirtmek gerekiyor.

Şimdi, *Alya Krup*'un kendi alanındaki özgün çalışmasını izleyebiliriz.

Abu'l Wefa Tacü'l-Arifin Menâkıbnâmesi

Alya Krup
Almanca'dan çeviren: Bêrivan Şahin

Önsöz

H. J. Kissling (1), "Şeyh Seyyid Vilayet (1451-1522) ve Muh-temel Menakipnamesi" ile ilgili DZMG 113 N.F. 38 (1963, S. 62-68) makalesinde, "Münakib Abul-Wafa Tac al-Arifin" in Osmanlıca el yazmasının giriş bölümünü incelemekte. Bu aynı zamanda W. Pertsch'in şu katalogunda bulunmaktadı: "Türk Elyazmaları", Gotha (Viyana 1864, S. 137, Nr. 166).

Araştırmalar, adı geçen Menâkıbnâme'nin daha önce Arapça olarak yazılan, Menakipname'nin bir kısmı tercümesi olduğunu ve bunun sadece bir nüshasının kaldığını ve onun da Paris'teki Bibliothèque Nationale'de olduğunu göstermiştir.

Bu, W. Mac Guckin De Slane tarafından, Catalogue des Manuscrits Arabes de la Bibliothèque Nationale, Paris 1882-1895, 2036 noda tarif edilmiş ve C. Brockelmann tarafından GAL'ına (1937-1949, Suppl.- Cilt 2, 999, No 29) alınmıştır.

Aynı zamanda (1963) Kissling, Menakipname'yi daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiş (2) ve bu önemli görevi cömert bir biçimde bana doktora tezi olarak bırakmıştır.

Osmanlı Menakipnamesi'nin (3) önemine Babinger birçok kez değinmiştir. (4) Babinger, bu Menakipname'nin tarihçi Aşıkpaşazâde aracılığıyla, Seyid Wilayet'e dayandığına inandığına

dan (5) dolayı; onda, meşhur eski Osmanlı tarih yazarı Aşıkpaşazâde'nin ataları sayılan Şeyh Seyyid Ebu'l-Vefa (Abu'l-Wafa Tac al-Arifin) ve 13. yy. Küçükasyası'nın Sufi-Hareketi'nin, Selçuklu Sultanı Gıyasettin (1235-1259) döneminde sahneye çıkan Baba İlyas arasındaki bağlantı hakkında önemli açıklamalar bulunduğunu umuyordu. (6)

Bundan dolayıdır ki Babinger, bu eseri özellikle araştırılması gereken Menakipnamelerin listesine almıştır ve aynı zamanda Menakipname'den "değerli" (7), "çok önemli" (8) ve "tuhaf" (9) diye söz etmiştir.

Ancak ne Osmanlıca kısmı tercüme (Kissling 1963'de bu kani-daydı) ne de Arapça elyazması (önümüzdeki çalışma) bu bağlamda olumlu bir şey getirmemiştir.

Ancak Babinger tarafından ima edilen doğrultuda yapılan araştırmalarda önümüzdeki çalışmada Selçuklu tarihinin henüz az araştırılmış bir bölümüne, yani Babaiyye-tarikatının (10) tarihiyle ilgili bölüme bir katkı sunulmuştur.

Önümüzdeki çalışma aynı zamanda, İslami dini efsanesinin Kissling'in (11) metodik prensibi çerçevesinde tarih kaynağı olarak nasıl değerlendirilmesi gerektiğini göstermeyi önüne bir görev olarak koymuştur. Böylece Rifa'ya tarikatinin eski tarihine (Frühgeschich-te) dair bir katkı ortaya çıkmıştır.

Çalışma malzemeleri olarak,

Tschud Hj. Kissling'in verdiği ve istediği gibi kullanabileceğim Osmanlı kısmı tercüme ve Bibliothèque Nationale'in Arapça elyazmasının bir mikrofili bulunmaktaydı. Önümüzdeki çalışmanın basımına kadar elime geçmeyen el yazması "Menâkıbu'l-Kudsiye fi Menâsübü'l-Ünsiye" adlı (12) Baba İlyas'dan ve bundan dolayı da Selçuklu dönemi üzerine önemli bilgiler sunan eserdir.

Önümüzdeki çalışmaya temel olan versiyon, E. Gross'un (13) gösterdiği bir Menâkıbnâme tercümesidir. Bu biçimiyle 1968/69 kış semestrisinde Münih Üniversitesi Felsefe Bölümünde doktora tezi olarak sunulmuştur.

Menâkıbnâme'nin tarihsel veriler konusundaki verimliliği bir yandan, bu olağanüstü açıklayıcı bilgiler konusundaki zenginlik diğer yandan, temel versiyonu içinde ayrı bölümler olarak yayınlanması fikrini getirdi. Bu anlamda önümüzdeki çalışma 1. bölümdür. Henüz daha üzerinde çalışılan 2. bölüm, adı geçen Menâkıbnâme'nin "Olağanüstü açıklayıcılarıyla" ilgilidir. Bu çalışmada, içinde bulunan yaklaşık 700 keramet ve kehanet, parapsikolojik fenomenler (14) olarak sınıflandırılırken ve böylece İslami bir Harikalarkodeksi (Wunderkodeks) ile ilgili bir temel taşı atılmış olacaktır.

Böyle bir ayırım, Menâkıbnâme'nin hacmi dolayısıyla (187 fol.) daha uygun olmuştur. Bu nedenle konunun tümünden tercü-

1- Brockelmann'daki elyazmaları konusunda Prof. Dr. Kissling bana bilgi verdi.
2- Kissling 1963, s. 63, dipnot s. 6
3- Babinger, Arapça elyazmalarının Nasyonal Bibliotek'teki varlığından habersizdi.
4- İslam Ansiklopedisi, Cilt: 2, Kirmasti (Babinger); aynı eser 1922, s. 148, dipnot 4; aynı eser 1927, s. 36; aynı eser 1928, s. 93, dipnot 7.
5- Babinger 1928, s. 93, dipnot 7. Kissling (1963), Seyyid Vilayet'in Arapça Menâkıbnâmesi'ni "Abu'l-Vefa Tacü'l-Arifin Menâkıbnâmesi"ni Arapça'dan Osmanlıca'ya çevirtmiştir.
6- Kissling 1963, s. 62 Babinger'i kaynak olarak göstermiştir; 1928, s. 93, dipnot 7.
7- Babinger 1922, s. 148, dipnot 4.

8- Aynı eser 1922, s. 148, dipnot 4.
9- Babinger 1927, s. 36, dipnot 3.
10- Bkz. İslam Ans. Cilt: 1, Babai (Cahen); aynı eser 1969.
11- Bkz. Aynı eser, s. 2.
12- Bkz. Bl. II, s. 1.
13- Bkz. Edebiyat Listesi.
14- Bkz. H. J. Kissling, "Dervişlerin Mucizeleri", ZDMG, 107, N. F. 32 (1957), s. 248-361; aynı eser "Parapsikolojik Açından İslam Mistisizmine Bakış". Neue Wissenschaft Dergisi içinde 9 (1960-1961), 2. Dergi, s. 1-14. Güneydoğu Avrupa ve Ortadoğu Araştırmaları konulu Prof. Dr. Kissling'in 60. Doğum yılına ithaf edilen yayındaki çalışmaya bkz. 17, s. 116-126.

mesi -Gross, Schud ve Hallauer çalışmalarında yaptıkları gibi- yapılmamıştır.

Öğretmenim Prof. Dr. Hans Joachim Kissling'e beni bu çalışma konusunda teşvik ettiği, danışmanlık yaptığı ve elinizde bulunan Osmanlıca kısmı tercümenin nüshasını verdiği için en derin teşekkürlerimi borçluyum.

I- Giriş

Menakıb ve vilayetnameler Müslüman kutsal vilayetlerle ilgilidir. Daha doğrusu bunlar "kahramanca ve mükemmel olaylar ve yiğitliklerle" ilgilidir. (1)

Az sayıda bulunan Menâkıbnâme araştırmaları -genelde çeviri halinde- özellikle de 20. yüzyılın birinci çeyreindedirler. (2) O zamanlar sanki dervişlik ve kutsalıklar araştırmasında yeni bir dönem açacağı benziyorlardı. Tscudi 1915'de şunları yazıyordu: "*Sadece daha önemli yazımlar yayınlandığında, konu sistematik bir biçimde irdelenir ve karşılaştırılabilir din bilimlerinde kullanılabilirler.*" (3)

1922'de Babinger şu vurguyu yapmakta: "*Burada da araştırma yapmaya başlanması ve çok sayıda vilayetname ve menâkıbnâmeler sayesinde Osmanlı ermiş ve kutsallar tarihi derlenmelidir.*" (4)

1945-49'da Kissling şunu vurgulamakta:

- Değişik menâkıbnâme ve vilayetnamelerin folklorik açıdan araştırılmalarında sürpriz sonuçlar vereceği ve bu vesileyle Dervişlik kurumu konusunda daha güvenilir bilgiye sahip olunacağına dair kesin kanaat getirmektedir. (5)

Ancak 1952'de Kissling konu hakkında sistematik bir araştırmanın yapılmadığı tesbitinde bulunur:

- Sayıları çokça olup ve kısmen basılan Dervişyazılarının

(menâkıbnâme veya vilayetname) sadece azı incelenmiştir. Bu incelemelerin yapılması, Türkiye'de eski basımların giderek azaldığı ve büyük çapta satın alındığı ve bir daha görülmek üzere özel kitaplıklarda kıskanç eller tarafından saklandığı göz önünde bulundurulursa, daha da önem kazanmaktadır.

Kissling kendi menâkıbnâme araştırmaları ile bu çalışma alanına yeni itme sağladı. O özellikle de bu yazımların metodik araştırmaları için temel taşlarını koydu:

- Bu tür yazmalarda, ağırlığın kutsallıkta mı yoksa okuyucuyu ve dinleyiciyi bir kahramanın dış yaşam biçimi konusunda bilgilendirmekte mi olduğu önemlidir. (8)

- Vilayetnamelerin tarih kaynağı olma değerine gelince, onların birçok açıdan önemli olduğu söylenebilir. (9)

Değişik sözlerle:

- Vilayetname ve menâkıbnâmelerin tarihsel boyutun taşıyıcıları olma özelliklerinin bilinçüstü yanının başlamasıyla bittigini kural olarak almak hatalara yol açar. (10)

Sonuç:

- Yaşama ilgili bilgiler, etki alanları ve politik olaylar sözkonusu yapılarda yer alsın da genelde inandırıcı olarak kabul edilebilirler. Kutsal amaçlı yazımlardan çıktıkları için, bu verilere şüpheyle bakmak yanlış olur.

Daha önce isimleri verilen menâkıbnâme ve vilayetname değerlendirmeleri, şu ana kadar özellikle de sadece bu yazımların kutsallık olan amacını ve bilinçüstü yanını öne çıkarmışlardır. Oysa bu yazımlar içerisindeki yaşam bilgileri, etki alanları, politik ve sosyal olaylar çok az gözönüne alınmıştır. Bu yapılırken, menâkıb ve vilayetnamelerde bulunan bu bilgileri tarihte bilinen gerçeklerle her halükârda uyum içine sokmak,

bunların tarihi bilgileri tamamladığından veya yadsıdığından dolayı kolay değildir.

Menâkıbnâme ve vilayetnamelerin daha önceki Osmanlı kronikleriyle belli bir akrabalık oluşturmaları ve onlarla formel ve içerik itibarıyla uydukları için, -Kissling'in araştırmaları bunu kanıtladı- menâkıb ve vilayetnamelerin deriş tarikatının Osmanlı tarihiyle ilişkili yanları konusunda birçok olayı içerdikleri varsayımı ortaya çıkmaktaydı. Önder 1959'da şunları yazmakta:

- 13. ve 14. yy.'da değişik tarihatlara mensup olan veya herhangi bir tarihatta lider ve pirlük rolünü oynayan ve böylece Anadolu'da geniş çapta üne sahip olan şeyhlerle ilgili bu menâkıbnâmeler -ki bunlar çoğunlukla bu kişilerin sadık izleyicileri tarafından konuşma biçiminde yazılmıştır- büyük veya küçük boyutta kendi çağlarının politik ve sosyal olaylarına da değinmektedirler. Çok sayıda bu menâkıbnâmeler arasında Aşıkpaşazâde Elvan Çelebi'nin atası Baba İlyas al-Horasani ile ilgili yazdığı ünlüdür. (14)

Baba İlyas, Babaiyye tarikatının kurucusu ve Osmanlı tarih yazarı Aşıkpaşazâde'nin dedesi idi ve -tüm ayrıntılarıyla açığa çıkmamış olsa da- bu Menâkıbnâme'nin kahramanı Abu'l-Wefa Tac'ül-Arifin'in tarikatına mensuptu. (16)

Ancak bu bir Kürttü ve iki nehir ülkesi arasındaki ülkede yaşamakta ve etkin olmaktadır. O Rifaiyye tarikatına mensuptu ve Mısır'daki Rifaiyye kolunun ismi ona atfen verilmiştir. (18)

II- Abu'l-Wefa Tac'ül-Arifin'in Arapça Menâkıbnâmesi'nin Osmanlıca kısmı çevirisi

1- Abu'l-Wefa Tac al-Arifin'in Babaiyye tarikatının kurucusu Baba İlyas al-Horasani ile ilişkisi.

1- Kissling 1945-1945, s. 183, dipnot 4. Bkz. Jacob 1924, s. 63.

2- Tschudi 1914; Hallauer 1925; Gross 1927; Frank 1911.

3- Tschudi 1914, s. 11.

4- Babinger 1922, s. 148.

5- Kiyling 1945-1949, s. 194.

6- Kiyling 1952, s. 86.

7- Kissling'in Menâkıbnâme değerlendirmesine ilişkin şu araştırmaları da sayılabilir: 1950 s. 112-176; 1951 s. 322-333; 1952 s. 86-109; 1953 s. 233-289; 1956 s. 237-268; 1963 s. 62-68; 1964 s. 143-179; 1967 s. 128-166.

8- Kissling 1957, s. 349.

9- Age, s. 67.

10- Age, s. 350.

11- Age, s. 350.

12- Karşılaştırma için bkz. dipnot 2.

13- Kissling 1945-1949, s. 183, dipnot 4. Age, 1967 (1), s. 67;

Age 1967 (2), s. 129, dipnot 7.

14- Önder 1959, s. 84.

16- II. Bölümüne bkz.

17- Bkz. İslam Ans. Cilt: 3, al-Rifai Ahmed bin Ali Abu'l-Abbas (Margoliouth). V. Bölümüne bkz.

18- Trimmingham 1971, s. 291, Nr. 23. Karşılaştırma için V. Bölümüne bkz.

Osmanlıca "Abu'l-Wafa Tac al-Arifin'in Menâkıbnâmesi"ne dikkatleri çeken ve öneime işaret eden kişi Franz Babinger idi (1).

Bu menâkıbnâme Seyyid Vilayet'in (2) halifesi Baba İlyas'ın torunu Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazâde'nin damadı (3) tarafından hazırlatıldığı için, Babinger, bunun Aşıkpaşazâde'nin (4) atası Baba İlyas ile ilgili yazdığı tarih eserinde değindiği Abu'l-Wefa Tac al-Arifin'i (2) ilgilendiren - ki bu konuda menâkıbnâmede herhangi bir işaret yok- Osmanlı Menâkıbnâmesi olduğu sonucunu çıkartmıştı:

"Ben ki fakir Derviş Ahmed Aşık'ı yem ibn Şeyh Yahya ibn Şeyh Süleyman ve ibn Bâli Sultanu'l Ali Aşıkpaşa'yem ve ibni Mürşidü'l-âfâk Muhlis Paşa'yem ve ibn Kutbu'd-devran Baba İlyas halifetus-Seyyid Ebu'l-Vefa Tac ül-Arifin..." (5)

Açık ismi Sucaaddin Abul-Baqab Ali Horasani (6) olan Baba İlyas'ın Horasan'dan Anadolu'ya göç ettiği ve orada Babaiye tarikatını (7) kurduğu bilinmektedir. (8) Bu tarikat, Cunejd'e (298h/910) dayanan mistisizmin (9) Bağdad ekolüne aitti. (10) Selçuklu Sultanı 2. Gıyaseddin (1235-1259) (11) Keyhusrev döneminde bu kişi sufilere karşı kanlı bir kıırım gerçekleştirdi. (12) Onun öğrencisi Baba Resulullah, "sahte peygamber" (14)

bu ayaklanmanın (1239) örgütleyicisiymiş. (15)

Henüz açıklanmamış olan, Baba İlyas'ın, sözkonusu menâkıbnâmenin Mezopotamya'da yaşayan ve etki gösteren kahramanı Kürt kökenli Sufi Şeyh Muhammad b. Muhammed Abu'l-Wafa-Tâc-al-Arifin (1020 ile 1101 arası yaşamış, kimi kaynaklara göre ise 1026 ile 1107) ile olan ilişkisidir. (16)

Ne Osmanlıca kısmı tercümede (17) -ki Kissling bunu aynı zamanda bu soru nedeniyle incelemişti- ne de büyük bir ihtimalle elimizde bulunan menâkıbnâmenin Arapçasında (18) böyle bir ilişki ile ilgili bir ipucu bulmuştur. Bu nedenle Kissling bundan sözkonusu menâkıbnâmede yer alan Abu'l-Wafa Tac al-Arifin'in (19) aynı isimli başka bir kişi olduğu varsayımına gitmiştir. Çünkü bu, yaklaşık yüzyıl halifesi Baba İlyas'tan daha önce yaşamıştır.

Bu arada Aşıkpaşazâde'de ismi geçen Abu'l-Wafa Tac al-Arifin'in Kürt kökenli Muhammed b. Muhammed Abu'l-Wafa Tac al-Arifin ile aynı kişi olduğuna ve gerçekten de onunla Baba İlyas arasında bir bağlantının olduğuna dair deliller çoğalmaktadır. Bu olgu şimdiki kadar edindiğim bilgilere göre şöyledir:

Osmanlı tarih yazarı Aşıkpaşazâde'nin atası olan Baba

İlyas al-Horasani, onun deyimiyeli bir Abu'l-Wafa Tac al-Arifin halifesiydi (20) ve onun tarikatına (21) bağlıydı.

Bu olgu Taşköprülüzade tarafından bambaşka bir bağlamda tasdik edilmektedir. O, Baba İlyas'ın öğrencileri arasında Geyikli Baba isminde bir şeyhin olduğunu söylemektedir: "Sözü geçen şeyhe, hocası şeyhin ismi sorulduğunda; Baba İlyas'ın öğrencileri arasında olduğunu ve şeyh Abu'l-Wafa al-Bağdadî tarikatına mensup olduğunu cevabını vermiştir." (23)

Son zamanlarda yoğun bir şekilde Babaiye (24) ve Baba İlyas (25) ile ilgilenen Cahen, Türk tarihinin bu bölümüyle ilgili yeniden tartışma sağlamış ve bu bağlamda önemli sorular gündeme getirmiştir.

Sorunumuzla ilgili önemli olan, Cahen'in 1969 yılında, "Anadolu'da (26) Selçuklular tarihiyle ilgili yeni keşfedilmiş bir kaynak" adlı Önder'in çalışması ve burada değindiği ve henüz 1957'den itibaren keşfedilmiş ve 733/1332 yılına ait olan Menâkıbu'l-Kudsîye fi Menasibi'l-Unsiye" adlı elyazmasının yazarı gizemci şair olan Aşıkpaşa'nın (28) -tarihçi Aşıkpaşazâde'nin (29) dedesi-oğlu Elvan Çelebi'dir. (27)

Bizim için şu bağlantı önemlidir:

- 1- İslam Ans. Kirmasti mad. (Babinger), 1922, s. 48, dipnot 4. Babinger 1928, s. 93, dipnot 7'ye bkz. Aşıkpaşazade, 1332, s. 10. (Yayınlanı Ali'nin önsözü ve Menâkıbnâme hakkında bilgilenecek için bkz. s. 18, dipnot 60).
- 2- Pertsch 1864, s. 137, No: 166.
- 3- Kissling 1963, s. 62-68 (Yayıncının önsözü ve Aşıkpaşazade hakkında bilgi).
- 4- Bkz. İslam Ans. Cilt: 2, Kirmasti mad. (Babinger), ayrıca Babinger (1928), s. 93, dipnot 7. Babinger'in sandığı gibi Seyyid Vilayet'in Osmanlıca Menâkıbnâme'nin yazarı olmadığını 1963 yılında Kissling ortaya çıkarmıştır. (s. 63).
- 5- Aşıkpaşazade 1332, s. (5), 1928, s. 3. Bkz. 1928, s. 93, dipnot 7 ile karşılaştırmız: "Soyağacı Tablosu", s. 11.
- 6- Babinger 1928, s. 92, dipnot 3.; Yaşar 1327, 1909-1935, Cilt: I, s. 233, Cilt: II, s. 359.
- 7- Bkz. İslam Ans. Cilt: I, Babai mad (Cahen).
- 8- İslam Ans. Cilt: I, Aşık Paşa mad. (Fahir İz).
- 9- Yaşar 1327, 1909-1935, Cilt I, s. 224.
- 10- Bkz. Trimmingham 1971, s. 4 ve Tabela-1.
- 11- Bu konuda bkz. İslam Ans. Keyhusrev-II maddesi (Huart).
- 12- Babinger 1928, s. 93, dipnot 3; İslam Ans. Cilt I, Babai mad (Cahen).
- 13- Bkz. İslam Ans. Cilt I, Babai mad (Cahen) ve Cahen (1969), s. 56.
- 14- Babinger 1928, s. 93, dipnot 3.
- 15- Bu isyanla ilgili olarak öncelikle bkz. Cahen (1969), s. 53-64; Yaşar (1327, 1909-1935) Cilt II, s. 359, 361-379; Köprülü

- (1338), s. 302-311; Köprülü (1935), s. 58; Babinger (1922), s. 134, dipnot 1 ve 2 (edebi kaynak olarak gösterilebilir). Babinger (1928), s. 92, dipnot 3; İslam Ans. Keyhusrev mad. (Huart); İslam Ans. Aşık Paşa mad. (Fahir İz); Birge (1937), s. 23. 16- Gelecek bl. bkz.
- 17- Yukarıdaki bl. bkz.
- 18- İlgili bölümle karşılaştırmız.
- 19- Kissling 1963, s. 62.
20. Trimmingham'a göre bir halife, kendinden öncekinin halefi olmak zorunda değildir. 1971, s. 81, dipnot 1.
- 21- Bkz. İslam Ans. Tarika mad. (Massignon).
- 22- Aşıkpaşazade 1332, s. 46. (yayımlanmış 1928, s. 43).
- 23- Taşköprüzade 1927-1928, s. 5. Köprülü'nün 1918'de yayımlanan eseriyle karşılaştırmız s. 233. Aşıkpaşazade'den bilgiler aktarılmaktadır. Aynı zamanda s. 353, dipnot 3'e bkz. Yaşar 1909-1935 ile karşılaştırmız, Cilt II, s. 359 aynı bilgileri içermektedir.
- 24- İslam Ans. Cilt-I'e bkz.
- 25- Cahen 1969, s. 53-64.
- 26- Karşılaştırmız, Önder 1959, s. 84-88.
- 27- Elvan Çelebi'ye ilişkin olarak Babinger'in 1928'deki eserine krş. Dipnot 8'de Taşköprüzade'nin eserine dikkat çekilmektedir. 1927-1928, s. 22; Babinger 1928, s. 93
- 28- Bkz. İslam Ans. Cilt II, Aşık Paşa mad. (Fahir İz); Babinger 1928, s. 58.
- 29- Cahen 1969, s. 58.

Abu'l Wefa al Bağdadi'nin hafifesi olan Baba İlyas al-Horasanî münakib al-Kudsiye'ye göre muhtemelen Sultan I. Keykubad döneminde (1219-1237) Horasan'dan Rum'a gelmiştir. Onun oğlu Muhlis Baba (Paşa) (30), onun oğlu Aşık Ali Paşa ve onun oğlu da "Menâkıbu'l-Kudsiye"nin yazarı Elvan Çelebi'dir. (31)

Önder'in el yazmasının tarifi şöyledir:

"... El yazmasında 6. sayfadan itibaren Şeyh Dede Gark'in ve Seyyid Ahmed Rufa'i'nin olağanüstü uygulamalarından söz edilmekte, daha sonra Şeyh Baba İlyas Horasanî'ye değinilmekte... Onun Rum'a (Anadolu) gelişi uzun açıklamalarla anlatılmaktadır. Onun talebelerinin sayısı ve olgunluk dereceleri tarif edilmektedir... Menâkıbnâme devamlı, Şeyh'in Anadolu'daki itibarını, onun olağanüstü davranışlarını ve onun bir ordu sayısı kadar olan talebelerini ve Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın Şeyh'i ziyaretini anlatmakta... Onu ziyaretinden sonra Alaeddin Keykubad, Şeyh'in sadık bir talebesi oluyor. Eserin bir sonraki bölümünde, uzun uzadıya sonraki Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaeddin Keykubad'ı nasıl zehirlediğinden ve daha sonra onun yerine geçtiğinden, onun nasıl Şeyh'e ve onun talebelerine tavır aldığından, birçok talebenin nasıl öldürüldüğünden ve Amasya, Diyarbekir, Antalya ve Konya'da ağır çatışmalar çıktığından bahsedilmektedir. Bunun sonucu Menâkıbnâmenin 1. bölümü Şeyh'in ölümüyle kapanmaktadır.

Menâkıbnâmenin 2. bölümü sayfa 48'de (-118) başlamaktadır ve onun oğullarına atfedilmektedir. Şeyhin Yahya, Ömer, Mahmud, Halis ve Muhlis isminde 5 oğlu vardı. Bunlardan Şeyh Muhlis babasının izinden giderek, onun mücadelesini devam ettirmiş ve hatta 6 ay Konya'da tahtta oturmuş ve daha sonra iktidarı Karamanoğulları hanedanlığının kurucularına ve şeyh Baba İlyas'ın talebesi Nure Süfî'ye bırakmıştır. Eser, yazarın babası ve Şeyh Muhlis'in oğlu Aşık Paşa'ya kadar uzanmaktadır; o Selçuklular dönemindeki olaylarla ilgili çok önemli bilgiler sunmaktadır..." (32)

Önder'in birinci elden incelemek istediğine dair söz verdiği (33) el yazması ona göre 4937 numara altında, Konya'da Mevlana Müzesi'nde bulunmaktadır.

Birçok kez bu el yazmasının nüshasını almaya çalışmama rağmen, bugüne kadar elimе geçmemesinden dolayı, Abu'l-Wefa Tacü'l-Arifin ile Baba İlyas arasındaki ilişkiyi araştırmanın ertelenmesi gerekmektedir.

Böylesi bir ilişki ile ilgili son işaret Trimmingham'dan gelmektedir. Bu, Abu'l Wefa'dan bahsederken Kürt olduğu vurgusunu yapmakta ve böylece bu kutsal kişilik hakkında tüm kuşku ortadan kaldırmaktadır

Kürt kutsal kişiliği Abu'l Wefa Tacü'l-Arifin ile Baba İlyas Horasanî'den (34) oluşan alternatif bir akımdan, Bağdatlı geleneğine bağlı babalar dahi etkilenmişlerdir.

Maalesef Trimmingham, bu

temel ifadenin kaynağını belirtmemektedir. (35) Elimizdeki bu yazma ile ilgili kaynaklardan alınması olsa gerek.

Menâkıpnâmeden öğrendiğimize göre (36), Abu'l-Wefa Tacü'l-Arifin bir dönem Buhara'da kalmıştır. Baba İlyas al-Horasanî ile bağlantısının buradan kaynaklandığı düşünülebilir.

Elvan Çelebi'nin "Menâkıbu'l-Kudsiye fi Menasibi'l-Unsiya"da (B.1.6), Ahmad ar-Rifa'i'nin kerametlerine değinmesi tesadüf olmasa gerek. (37) Buna bir açıklama, Baba İlyas'ın, Abu'l-Wefa Tacü'l-Arifin'in de olduğu gibi Rifaiye'ye mensup oluşudur. (38)

Bu bağlamda Hacı Bektaş'ın, Baba İlyas ve Baba İshak'la (39) olan bağlantısı ortaya çıkarılmalıdır. Çünkü muhtemelen Hacı Bektaş, Baba İlyas'ın öğrencisiydi:

"... Hacı Bektaş Horasan'dan kardeşi Mentese ile birlikte gelmiştir. İlk önce Sivas'a ve oradan da Bul'a İlyas'a (40) gitmiştir.

"Küçük Asya'da etkinlik gösteren ve halkı tarafından Baba Resulullah olarak adlandırılan Baba Resul'un halifesi olan Horasanlı Hacı Bektaş." (41)

2- Seyit Wilayet'in Kuşku Götürücü Peygamberlikten Gelişi

Daha önce Abu'l-Wefa Tacü'l-Arifin (AWTA) tarafından Arapça yazılmış menâkıbnâmenin Osmanlıca Kısmi Tercümesi'nin (bundan böyle OKT diye geçecektir) giriş bölümünde, Seyid Wilayet - onun istemi üzerine Osmanlıca kısmi çeviri yapılmıştır (43) - ile

30- Qaraman, Yunan hükümdarı, Babinger (1927)ye bkz. s. 35 ve Babinger (1928), s. 92, dipnot 3 ile krş. Cahen (1969), s. 58.

31- Cahen 1969, s. 58. Bkz. İslam Ans. Aşık Paşa mad. (Gieye). Herşeyden önce Soyağacı Tablosu'na bkz.

32- Önder 1969.

33- Önder 1969, s. 88.

34- Trimmingham 1971, s. 70, dipnot 1.

35- Trimmingham, sorum üzerine bana mektupla kaynakçayı bildiremeyeceğini yazdı. Buna ilişkin kaynakçayı, Trimmingham 1971, s. 282-299'da bulmak mümkün olmadı.

36- Aşağıdaki ilgili bl. bkz.

37- Önder 1959, s. 86.

38- Elinizdeki çalışmanın V. Bölümüne bkz. Aydın'daki Rifailer, İbn Batuta (1304-1377) tarafından da konu edilmişlerdir. Bkz. Cahen 1969, s. 62, dipnot 2. İbn Batuta kaynak olarak gösterilmiştir: Voyages... (Çeviri: Gibb, 1929, s. 436, s. 447). Ayrıca Babinger (1922, 1935).

39- Cahen 1969, İslam Ans. Cilt I, Bektaşhiyya (Tschudi); İ-

lam Ans. Cilt I, Babai (Cahen).

40- Birge 1937, s. 45'de Aşıkpaşazade'ye atıfta bulunmaktadır, 1332, s. 204. Aynı yazar 1928-1929, s. 201.

41- Birge 1937, s. 43; Eflaki'nin Menakıbu'l-Arifin'ine atıfta bulunuyor. Cl. Huart'ın çevirisinde Les Saint's des deriches tourneurs 1918, I, s. 256, II, s. 20.

42- Babinger 1928, s. 94.

43- Yukarıda belirtildiği gibi, bkz. Kissling 1963, s. 63 f. Osmanlıca metinlerin yazarı olarak Seyyid Vilayet görülmemiş, onun tanınmamış müridi görülmüştür. O da şöyle ifadesini bulmaktadır: "Ben ki fakirim, günahkarım, elinden birşey gelmeyen biriyim, ama umudunu yitirmeyen bir hizmetkarım; Allah'dan yardım dileyen, Padişah'ın da bağışlamasını isteyen bir kişi olarak Seyyid Vilayet'e hizmet etmek için geldim Konstantinopol'e... Şeyh Allah'ın evinden ayrıldığında Mısır'da açılmamış iki tane Menâkıbnâme getirmiş. Bu Menâkıbnâmeler, Şeyh Ebu'l-Wefa'ya aittir. Ben zavallı bir insanım, benim bu kadar gücüm yok ama Şeyh'in emrine uyarak ve bunu dini bir görev bilerek, gücüm yettiğince ikisini de tercüme ettim."(Osmanlıca elyazması, 7 v, 8 r).

menâkıbnâmenin Kürt kökenli kahrâmanı Abu l-Wafa Tac al-Arif'in arasında akrabalık olduğu ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Sayyid Wilayet de peygamber soyundan gelmemiş. Buna göre bu ilişki AWTA'nın silsilesinde yani Sayid Wilayet'in soyağacında yer almasında ve zaman olarak aralarında yaklaşık 400 yıl bulunmasından kaynaklanmaktadır. (44)

Bu akrabalığa "delil" olarak sözü geçen girişte Seyid Wilayet, soyunu Pir Hayateddin'e kadar saymakta (45):

Seyid Pir Hayat-ed-Din; Seyid Muhammed; Seyid Cihangir; Seyid Halil; Seyid Alem-ed-Din; Seyid İshak; Seyid Ahmed Sitt bin Halil. (St. 24. III. 1481) (st. 4. IV. 1476)

Pir Hayateddin Kürt kökenli AWTA ile şu şekilde akraba imiş: "... Hayat-ad-Dindur-navvara ilahi markaduhu! - ki Hazret- i Taç- ul-Arifin ile iki kardeş iyıyallarıdır ve hem Tac-ul-Arifin Hayat-ed-Din'i oğlu edinmiştir.

"Kissling'in daha önce "tuhaf" ve "hususî" dediği bu akrabalık (47) başına göre, Hayataddin'in Abu'l AWTA ile kayın-enişte olması gerekirdi. (48) Ancak AWTA'nın büyük bir ihtimalle kızkardeşinin olmayışı (49), akrabalık bağının bu yorumu da tatmin edici olmuyor. Buna rağmen böylesi bir akrabalık bağı olsa bile, yine de Hayataddin AWTA ile kanbağıyla akraba olmaz ve peygamberin soyundan gelmiş olmaz.

Bunun dışında AWTA bu Hayataddin'i evlat edinmiş olabilir. (50)

Kissling'in evlatlık edinmenin İslam hukukuna kabaca ters düşmesine değinmesine rağmen (51),

menâkıbnâmede yer alan bu bilgi - Hayataddin üzerine olmasa da- gerçeğe dayanmaktadır:

Menâkıbnâmeden (AH) ve Osmanlı kısmı tercümeden (OT)'den AWTA'nın eşi Hüsnîye ile olan evliliğinin kutsallığı dolayısıyla çouksuz oluşunu öğreniyoruz.

Varisi olarak ve "mistik ve dini yapısından kaynaklanan vasiyetinde" (varit al-hal wal-mal) üvey erkek kardeşleri Salim'in iki oğlundan birini atamış ve ona oğlu gözüyle bakmıştır. (52) AWTA'nın bu yeğenin ismi Hayataddin değil, Matar al-Badara'dır. (53)

OT'in giriş bölümündeki bilgiler böylece Hayataddin değil, Matar al-Badara ile ilgilidir: "... Hayat-ed-Din... ki hazret- i Ebu l-Vefanun hazret- i Resul ('alaihi s-salat was-salam) emriyle oğludur... ve hemen Ebu l-Vefa ile iki kardeş iyıyallarıdır." (54)

Buna göre Peygamber Muhammed'in dileğiyle, Hayataddin veya Matar AWTA'nın evlatlığı olarak halefi olmuştur. OT, bu veriye açıklayıcı bir bilgi de sunmaktadır: (55) Gerçek bir rüyada peygamber Abu'l Wafa Tac al-Arifin için yedi oğul seçmekte; bunlar arasında Matar al-Badara da var, ancak Hayataddin yok aralarında!

3- Osmanlı Kısmi Tercümesinin Tarihi ve Tarihlenmesi

Bu çalışmaya kaynaklık eden Osmanlıca Kısmi Tercümesinin (56) Gothaer elyazması 187 sayfadan oluşmaktadır. Ancak Menâkıbnâmenin sadece 171 sayfası AWTA ile ilgilidir. Geriye kalan 16 sayfada Muhyiddin ibn al-Arabi'nin "al-Futuhât al-Makkiya"sının kopyası yer almaktadır. (57)

El yazması iyi okunaklı ve tümüyle sesli harfleri içeren nesih yazı ile yazılmıştır. Her sayfada 13 satır yer almakta. 85. sayfadan itibaren yazı değişmekte, 115. sayfadan itibaren aralıklarla da olsa önceki yazı bir daha görülmektedir. Yazanların adları yazılı olmadığı gibi, yazıldığı tarih de belli değildir.

Kissling, menâkıbnâme'nin yazılış tarihi olarak sonradan 899/1483 yılını vermektedir:

- Kısmi Tercüme'nin Dervişlere son derece iyi gözle bakan ve sözkonusu mürid ve tercümanlara merhametle yaklaşan II. Sultan Beyazid (1481-1512) döneminde yazıldığı kesindir. Bunun kanıtı, menâkıbnâme'nin giriş bölümündeki Osmanlı tarihiyle ilgili bölümde (fol. 3 r-7r) en son ve halen hükmeden Sultan Beyazid II'den söz edilmesidir.... (58)

4- Osmanlı Kısmi Tercümesinin Başkaca Osmanlı Elyazmaları

Adı geçen Gothaer el yazmasının dışında, Babinger ve Kissling'e göre, menâkıbnâmenin -muhtemelen kısmi tercümelere- başkaca Osmanlı el yazmaları bulunmaktadır:

İstanbul: Bkn. İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Katalogları Fas. VI (İstanbul 1946), S. 252'den itibaren.

Kissling, değindiği eserin Gothaer Kısmi Tercümesinin aynısı olduğunu söylemektedir. (59)

İstanbul: Kütüphane Esad Efendi. "Menâkıb-ı Tac-ül-Arifin" adı altında 2427 nolu eser, Babinger'e göre Gothaer Hs. ve İstanbul Kütüphaneleri (60) aynı olduğunu söylemekte (61). Babinger'e göre

44- Kissling 1963, s. 63, s. 66.

45- Gösterilen Soyağacı, Kissling 1963, s. 65'de bulunmaktadır.

46- Kissling 1963, s. 66.

47- Aynı yazar 1963, s. 66.

48- Aynı yazar 1963, s. 66.

49- Aşağıdaki bl. krş.

50- Osmanlıca yazma, 8 v, 12. "Oğlu olduğu", "genci veya öğrencisi olduğu" anlamına gelmektedir (Köprülü 1918, s. 233, satır 5). Bu anlamda belki de "oğlu edinmiştir" şeklinde anlaşılmalıdır.

51- Kissling 1963, s. 66.

52- Arapça elyazmaları s. 17 ve 9 ile krş.; s. 11 ile 21; s. 129 ile s. 25 krş. Böylece Sarani'de de 1355, Cilt I, s. 127'de Adi bin Musafir'in de, bir hizmetçinin oğlunu çocuk yuvasına aldığı belirtiliyor. Bkz. İslam Ans. Cilt I'de Adi bin Musafir (Triton).

53- Şarani 1355, Cilt I, s. 127. Orada Matar al-Badara olarak adlandırılıyor. Irak'taki Lihf ve Badar yöresine göre adlandırılıyor. Bu yöre, Irak'ın Lihf bölgesindedir. Ayrıca Badara yöresinden bahsedilmektedir. Bkz. Yaqut 1955-1957, Cilt I, s. 3 16. Lihf'e ilişkin olarak bkz. aynı yazar 1955-1957, Cilt 4, s. 14. Badara'ya ilişkin olarak bkz. İsnavi 1390-1391, Cilt I, s. 276, dipnot 1. Aynı zamanda Samani 1382-1386, Cilt II, s. 19.

54- Osmanlıca metin, s. 8 r ve 10.

55- Osmanlıca metin, s. 26 r ve 13 ile krş.

56- Pertsch 1864, s. 137, No: 166.

57- Bkz. Brockelmann 1937-1949, Cilt I, s. 441.

58- Kissling 1963, s. 64.

59- Kissling 1963, s. 68.

60- Bkz. Aşıkpaşazade 1332, s. 10, dipnot 1, (yayımlayan Ali'nin önsözü). Defter-i Kütüphaneye-i Esad Efendi gibi.

61- Babinger 1922, s. 148, dipnot 4.

yukardaki Hss ile Upsala (Üniversite kütüphanesi Codeks CCCVII)'nin (62) aynı oluşu. Kissling'e göre bunlardan farklı bir Menâkıbnâme ve İstanbul Kütüphaneleri kataloğunun 555 sayfasından devamla da değinilen Hs'e uygundur. (63)

III- Abu'l-Wafa Tac al-Arifin'in Arapça Münakipnamesi

AWTA'nın Menâkıbnâmesinin görünen tek Arapça nüshası, Paris Bibliotheque National'de 2036 no.lu "Tazkirat al-Muktadin atar uli s- Safawa-Tabsirat al- Muktadin bi-Tarik Tac al-Arifin Abi l-Wafa"dir. (Tezkiretü'l-muttakin ve tabsiratu-l-muktedin. M.B) (Aide memoire de ceux qui marchent sur les traces des gens de purete et indica teuer pour ceux qui suivent la voie d-Abou des hommes qui ont obtenu la connaissance parfait de Dieu) (1)

1- Arapça elyazmasının tarihi ve tanıtımı

Paris elyazması iki ciltten oluşmaktadır (2). 1. cilti 84 sayfa olmak üzere, toplam 183 sayfadan oluşmaktadır. Her sayfadaki satır sayısı 29'dur. El yazması, birkaç sözcük hariç sesli harflerle yazılmamıştır, ancak noktalama vardır. El yazması genelde okunaklıdır.

Paris elyazması, Menâkıbnâmenin ilk şekli değil, 878H/1473/74 yılından kalma bir nüshasıdır. Oysa orijinali, Paris el yazmasının en son sayfasında okunduğu gibi, 777/Ocak 1376 yılının Ramazan başlangıcında bitirilmiştir.

2- Arapça elyazmasının yazarı

Paris elyazmasının bilinmeyen yazarı, Arapça orijinalin yazarı olarak Şihabuddin Abu'l Huda Ahmad b. Abdalmun'im aş-Şabrisi **qal-Wasiti**(3) isminde birini söyle-

mektedir.

İsmail Paşa Al-Babani (1945-1947; 1951) yazar ve yazılan zamanı (777h) doğrulamaktadır. Sadece yazarın nisbeti (Sabrisi) birinde Samdisi (4) ve bir diğerinde Sehrisi'dir. (5)

Menâkıbnâme'nin birkaç nüshadan oluşmuş olması gerekir. İsmail Pasa'da (6) bulunan kesinlikle tek ciltliymiş. Seyid Wilayet'in Mısır'dan getirdiği ve daha sonra Osmanlıcaya tercüme edilen Menâkıbnâme iki ciltliymiş. (7)

878 H/1473-74 yılından kalma iki ciltli Paris elyazmasının Osmanlıca yazmada kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü OT ile orijinal arasında farklılıklar ve eklemeler vardır. Bu nedenle Paris el yazmasının, başka bir 3. versiyonu olduğu anlaşılıyor. Sonuncusunun, orijinalin direkt kopyası olup olmadığı tespit edilemiyor.

Birinci versiyonun başlangıcı şöyle:

"El-hamdillillah müfeyyid baharü'l-hakayik min kulubu's-sadikin ala araz- i riyazü'n nüfus ez-zekiye.

"Paris nüshasında yazar girişte şu sözleri yazmıştır:

"Kales eşeyhü'l emam el-Alem el-Arif el mukaddes Şihabuddin Ebu'l-Hadi Ahmed bin Abdulmüm'im eş-Şehir bi's-Şabrisi El-Vasiti el-hamd." Kapak sayfasında (fol. 2v) AH'nin oluşumuyla ilgili kimi açıklamalar, sahibine ait notta yer alıyor:

984H/Ocak 1577 yılının Zilka'de ayında Cabal Banakusa'dan (9) olan bir adam tarafından isim okunamıyor- Halep müftüsü Umar b. Abdalwahhab b. Mahmud b. Ali b. Muhammad al- Uradi al- Kadiri'ye (950-1024H/1543/44-1615) (10) satılmış. 1006H/1597-98 yılında başka bir Kadiriya adamının

mülkiyetinde olduğu görülüyor; ek bir not bunun en azından böyle olduğunu gösteriyor. (11)

3- Arapça elyazmasının oluşumu

AWTA'nın menâkıbnâmesinin oluşum nedenleriyle ilgili özelde birşey bilinmiyor. Genelde şu söylenebilir ki, tarikatlarda ünlü şeyhlerin ve öğrencilerinin hayat hikayelerinin yazılması normaldir.

Yazara (Sabrisi) çalışmaya başladıktan sonra, AWTA'nın evlatlarından (varisleri) izin almadan onun hayatıyla ilgili yazma konusunda şüpheler doğmuş olmalı. Tesadüfen 73H/1371-72 yılında Kudüs'te -hacdan dönerken- Matal al-Badarai'nin bir halefi ile karşılaşmıştır. Onun ismi Tacaddin Abu l-Wafa-Muhammad b. Nuraddin Ali b. Ahmad al-Kabrit al-Ahmar (12) b. Da'ud b. Abd - hafız b. Muhammad b. Badr b. Yusuf b. Badran b. Ya'kub b. Matar b. Salim. Bu varisler Şabrisi'yi Menâkıbnâmeyi yazması için görevlendirmiştir. (13)

4- Arapça elyazmasında Sabrisi'nin kaynakları ve tasdikleyicileri

Menâkıbnâmenin başlangıcında (14) Sabrisi kaynaklarını ve tasdikleyicilerini ismen vermektedir. Metinde yazılı ve sözlü anlatım olarak ayırım yapılmaktadır ve tasdikleyicilerin ismi verilmektedir. Kaynaklara ise zaman zaman veya çelişkili veriler olduğu zaman başvurulmaktadır.

Yazılı Kaynaklar

Yusuf b. Qızıoğlu Sibte Ibn al. Cavzi'nin (15) (581H/1185-86 doğumlu ve 21. Zül-Hicca 654H/10.1.1257 ölüm) **Mir'at az-Zaman fi Ta'rihal- A'yan** adlı eseri. Mir'at az-Zaman, yazarın doğumundan ölümüne kadarki genel bir hikayedir. (16)

62- Bkz. Ornberg 1844, s. 211.

63- Kissling 1963, s. 68.

III. bölümün dipnotları

1- Mac Guckin 1883-1895, s. 363, No: 2036. Bkz. Brockelmann 1937-1949, Cilt II, s. 999, No: 29.

2- Mac Guckin 1883-1895, s. 363, No: 2036.

3- Bkz. Brockelmann 1937-1949, Cilt II, s. 999, No: 29. Arapça elyazması 3 r, 2 f.

4- İsmail Paşa al-Babani 1945-1947, Cilt I, s. 277.

5- Aynı yazar 1951, Cilt I, s. 114.

6- Aynı yazar 1945-1947, Cilt I, s. 277.

7- Kissling 1963, s. 63'de Osmanlıca elyazmasına dikkat çekiliyor.

8- Arapça elyazması 3 r, 4 f. Bkz. İsmail Paşa al-Babani 1945-1947, Cilt I, s. 277.

9- Aleppo (Halep)'in kuzeyindeki dağ; bkz. Yakut 1955-1957, Cilt I, s. 331.

10- Bu konuda bkz. Zırıklı 1373-1378, Cilt V, s. 213; Brockelmann 1937-1949 Cilt I, s. 341.

11- Arapça elyazması, 2 v, yukarıda sol sütunda.

12- "Bilgelerin Tacı", bkz. Bikaner 1933, s. 51.

13- Arapça elyazması, 4 r, 3 f.

14- Arapça elyazması, 3 v, 19-10 r ve 4 r, 27-4 v ile 15 v., 1f.

15- Bkz. Sibte ibn al-Cavzi 1380-1381.

16- Bkz. Brockelmann 1937-1949, Cilt I, s. 347 ve 589, s. 777; Zırıklı 1373-1378, Cilt 9, s. 324.

Ali b. Yusuf as-Şatanufi'nin (doğum 644H/1246-47, ölüm Zül-Hicca 713H/Mart 1314) (17) **Bahcat al-Asrar wa-Ma'dan al-Anwar fi ba'd Manakıb Abdulkadir al-Gilani'si**.

Bu eser Abdulkadir al-Gilani'nin en önemli biyografisidir. (18). Kitapta Abdulkadir ile ilgili saygılıca ifade edilen bir dizi kutsal kişilikler yer almaktadır. (19) Bunlar arasında AWTA da (20) vardır.

Al-İşraf ala Manakıb as-Sada wal-asraf (21)

Hikâyât al-İmam al-Yafi'i. Büyük bir ihtimalle, Abdullah b. Asad al-Yafi'nin (doğum. 698H/1298-99, ölüm 20. Cum. II. 768h/22.2.1367) (22) **"Rava ar-Rayahin fi Hikâyât (manakıb) as-Salihin"**dir.

"Rava ar-Rayahin" birbirini izleyen 500 hikayeden (23) oluşmakta ve **"Nuzhat al-Uyun an-Nawazir wa- Tuhfat al-Kulub al-Hawazir"** ismiyle de bilinmektedir. (24)

Daha detaylı bir inceleme, Şabrisi'nin genellikle Yafi'nin **"Hulasat al-Mafahir Fi'htisar aş-Şeyh Abdulkadir wacana- a Mimman'azzamahu min aş-Şuyûh al-Akâbir"**ini (25) kullandığını göstermiştir. Bu eser, **"Acâib al- Ayât va'l Barâhin va-İrdâf Garâib Hikâyât Ravza'r-Rayâhin"** olarak (27) bilinmektedir. Bu, Abdulkadir al-Gilani'nin birbirini izleyen 200 hikayesi ve onun çok saygı

duyduğu Sufilerinin yaklaşık 40 hikayesinden oluşuyor.

Al- Husain b. Nasr Ibn Hamis Al-Mansili'nin (doium. 20. Muh. 460H/1.12.1067, ölüm Rabi'II 552H/Mayıs 1157) (28) **Manakıb al-Abrar wa-Mahasin al-Ahyar'i**. Onun eseri **"Manakıb al-Abrar"**, **"Risalat al-Kuşairi"**nin bir taklidi olup, Sufilerin geneojilerini içermekte. (29)

Ravdat uli s-Safa'fi Menakıb as-Saiyid Abu l-Wafa'. (30)

Dalil dawi l-İstifa'mın Manakıb a- Saiyid Abu l-Wafa'. (31)

Uns al-muridin al-wasifin li-manakıyb as-Saiyid Tag al-Arifin Abu

l-Wafa'. (32)

Tatwic as-Sada aş-Şurafa bi-Manakıb a-Saiyid Tac al-Arifin Abu l-Wafa. (33)

Fahr Zain al-Abidin bi Sîrat as-Saiyid Tag al-Arifin. (34)

Ma'in ar-Raşifin min Manakıb as-Sayid Tag al-Arifin. (35)

ar-Risala al-İzziya. (36)608H/1211-12 yılından bir geneologie Saiyid Badr b. Yusuf b. Yakub b. Matar'a ulaşıyor.

Şabrisi'nin menâkıbnâmede sözünü ettiği aşağıdaki kimi isimler kimlikleri bilinmeyen, kanıtlanamayan Irak'tan şu kişilerle ilgili olmalıdır:

Abu t-Tayyib Ahmad b. al-İsir-di al-Umawi

Abul-Abbas Ahmad b. Muhammad b. aş-Şihab

İmaddaddin İsmail, sözü en son geçenin oğlu

Abdalauwal b. Asad b. Hasan. AWTA'nın mezarlık bekçisi

IV- **Abu'l-Wafa Tac al-Arifin yaşam öyküsü**

Al-Quşayri (376H/986-4655H/1074) (1); Al-Haravi (396H/1005-481H/1089) (2) ve al-Gazzali (451h/1058-505/1111) (3)'nin çağdaşı olarak AWTA Hieri 5. yüzyıla rastlayan gizemcisiydi (mütasavvıf). "Sünni Sufizmi" bu yüzyıla damgasını vurmuştu.

1- Yaşam Tarihleri

AWTA'nın doğum günü olarak 12. Receb 417h/29. Ağustos 1026 (5) ve 411h/1020/21 (6) söylenmektedir. Ölüm tarihi olarak da 495h/1107 (7) ve 20. Rabi I 501h/8 Kasım 1107 (8).

Ölüm günleri arasında daha doğru bir saptama olanaklıdır, çünkü menâkıbnâmede 501h/1107 olarak geçmektedir. Şöyle ki AWTA'dan 4 yıl sonra Muhammad al-Gazzali ve 10 yıl önce al-Cuwayni İmam al-Haramain'in (9) öldükleri söylenmektedir. (10) Bu Gazzali için doğrudur, al-Cuwayni ise 478/1085/86'da ölmüştür. Buna göre AWTA'nın 488h/1095'de ölmüş olması gerekir.

Menâkıpnâmenin verilerinden hareket edilirse, AWTA tam 83 sene 7 ay ve 8 gün yaşamıştır (11), o

17- Bu konuda bkz. Zırıklı 1373-1378, Cilt V, s. 188; Brockelmann 1937-1949, Cilt II, s. 118, s. 147. Satanufi 1330.

18- Braune 1933, s. 2.

19- Frank 1911, s. 84.

20- Frank 1911, s. 84.

21- Sabrisi, bu yazmayı kaleme alan kişiden bahsetmiyor.

22- Bkz. Zırıklı 1373-1378, Cilt 4, s. 198.

23- Bkz. Brockelmann 1937-1949, Cilt II, s. 177 ve 228.

24- Aynı yazar 1937-1949, Cilt II, s. 228. Ayrıca bkz. Çalabi 1321.

25- Bkz. Brockelmann 1937-1949, Cilt II, s. 177.

26- (Eine Javanische HS). Bu eser, Dreves ve Poerbat Jaraka (1938) tarafından Flemenceye çevrilmiştir. Bunun için bkz. Brockelmann 1937-1949, Cilt II, s. 177.

27- Age, s. 177.

28- Brockelmann: Age, Cilt I, s. 434; Zırıklı 1373-1378 Cilt II, s. 286.

29- Brockelmann 1937-1949, Cilt I, s. 434.

30- Bu yazının yazarından Sabrisi bahsetmemiştir. Bu nedenle eser belirlenememiştir.

31- Age.

32- Age.

33- Age.

34- Age.

35- Age.

36- Age.

37- Arapça elyazması, 7 r, 10 f, 15 r, 12 f, OT içinde 15 r, 12, 15 v. Ravzat ula's-Safa; al-Muridin ar-Risala al-İzziya, bu konuda bilgi veren diğer Arapça kaynaklardır.

IV. Bölümün Dipnotları

1- Bkz. İslam Ans. Cilt II, Al-Kushairi, Abu-Kasım Abdulkurim bin Havazin maddesi (Massignon).

2- Bkz. İslam Ans. Cilt I, Al-Herevi, Abu İsmail Abdullah bin M. maddesi (Moh. Ben Cheneb), İslam Ans. Cilt I, Al-Ansari, al-Haravi maddesi (De Beaurecueil).

3- Bkz. İslam Ans. Cilt II, Al-Ghazali, Abu Hamid M. b. M. maddesi (Macdonald); İslam Ans. Cilt II, yazıyı kaleme alan (Watt).

4- Gunaimi at-Taftazani 1974, s. 171.

5- Arapça elyazması 5 r, 6 belirtiliyor.

6- OT aşağıda belirtilmekte, 11 r, 8 f.

7- Kissling 1963, s. 63; Brockelmann 1937-1949 Cilt II, s. 999, Nr. 29.

8- Arapça elyazması, 5 r, 6 f; Osmanlıca elyazması 11 r, 9 f.

9- Bkz. İslam Ans. Al-Cuwayni, Abu'l-Maali Abdülmelik, Cilt II, (Brockelmann, Gardet).

10- Arapça elyazması, 43 v, 20 ff

11- Arapça elyazması, 5 r, 8; Osmanlıca elyazması 11 r, 10.

zaman 411h/1020/21'de doğmuş ve 495/1101'de ölmüş veya 417h/1026'da doğmuş ve 501h/1107'de ölmüştür. Menâkıbnâme'den (12) -ki burada 85 yıl yaşadığı yazılı- yazılı kaynaklardaki verilerden bu çıkarılmıyor.

2- İsmi ve Soy

İsmi Muhammed, yan ismi Abu'l-Wafa ve saygınlık ismi (la-qab) Tac al-Arifin'dir.

Kürtler'de -ki soyu anne tarafından bunlardan gelmektedir- **Kabis (13) al-Kurdi** ismi ile tanınıyordu.

Onun genelojisi menâkıbnâmeye (15) göre şöyledir:

Muhammed Abu'l Wafa Tac al-Arifin b. Huhammad Abu l-Wafa al-Kabir al-Aridi b. Muhammad (16) b. Zaid b. Hasan İbn (17) al-Murtaza al-Akbar -Arid (veya Aridi) b. Zaid b. Ali Zain al- Abidin (18) b. al-Husain b. Abi Talib.

Irak şehirleri Zabla (19) ve Hayatim'de (20) yaşayan AWTA'nın babası Seyyid Muhammed Abu l-Wafa al Kabir, menâkıbnâmenin bir kaynağına göre Sahl at-Tustari'nin (21) bir öğrencisiymiş. Başka bir veriye göre ise onun sufilik öğretmeni Abu Bakr İbn Hawwara (22) isminde biriymiş. (23)

Abu'l-Wafa al-Kabir'in öğretisinin temel kurallarıyla ilgili (fi Usul ad-din) ve "Hulasat at-Tavhid fi Kawa'id at-Tasawwuf" is-

minde bir risale yazdığı söylenmektedir. (24)

Abu'l Wafa al- Kadir, Sultan (wilat) tarafından, peygamberin soyundan gelenler takip edildiğinden, ülkesinden kaçıp, bir Kürt aşiretinin yanına, doğudaki El-Mevhidi-ti'l-Tahtaniye'de Bani Nargis'e (25) kaçmıştır.

Zabala ve Hayatim'de tehlike son bulduktan sonra ve Abu'l-Wafa al-Kadir oralara gitmek istediğinde, Kürtler ona yanında kalmaları için yalvarmışlardır, çünkü onu "karanlıklardan kurtaran" olarak görmüşlerdir. Bir rüya kerameti (istihara) (26) onun karar vermesini sağlamıştır. Orada kalıyor ve aşiretin önde gelenlerinden Sirkuh b. Abu l-Ammar an- Nargisi'nin kızıyla evleniyor.

Kadının ismi Fatima Umm Kultum'dur. Doğum günü bilinmiyor. Ölüm tarihi ise -menâkıbnâmeye göre- tam 429h/1037/38 olarak belirtiliyor. Kocasını Abu'l-Wafa- al-Kabir ile birlikte Mer'a (27) yöresinde gömülmüştür.

Evlendikten kısa bir süre sonra Fatima Umm Kultum, AWTA'ya hamile kalıyor, ancak çocuğu, ölüm saatini ve doğmayan oğlunun önemini bildiği söylenen kocasının ölümünden sonra doğuruyor. (28)

Abil-Wafa al-Kabir'in Fatima Umm Kultum ile evlendiğinde Salim isminde bir oğlu daha varmış

ve 437h/1045/46 veya 440h/1048/49'da da ölmüş olduğu söylenmektedir. Yazara göre ikinci tarihin daha doğru olduğu söylenmektedir. (29)

Menâkıbnâmenin yazarı, AWTA'nın başka kardeşleri olacağı konusunda hiçbir şeyin bilinmediğini söylemektedir. Yazar, Zeynep isminde bir kızkardeşi olduğunu söyleyenlerin yanlışlıklarını söylemektedir. (30)

AWTA'nın üvey kardeşi Salim, daha önce AWTA'nın öğretmeni Abu Muhammad Talha aş-Şunbuki'nin (31) öğrencisi idi. Daha sonra üvey kardeşi AWTA ile karşılaşmış ve onun öğrencisi olmuş. Başka bir versiyona göre, Salim ne Şunbuki ne de kardeşinin öğrencisi olmuş, ancak Abu Bakr b. Hawwara'nın bir öğrencisinin öğrencisi olmuştur. Ancak bu versiyon Şabrisiye göre- gerçeğe en az uyanıdır. (32)

3- Çocukluk ve gençliği

Abu l-Wafa al- Kadir'in hamile karısı birkaç adamıyla birlikte, Mer'a bölgesini terk etmiştir. (33) Yolda henüz anne karınıda olan AWTA ilk mucizelerini hissettiriyor. (34)

Annesinin hedefi Qusan (35) bölgesi olmalıydı, çünkü AWTA orada dünyaya geldi. (36)

Gençliğiyle ilgili anlatımlar çok efsanevidir. Daha bebekken ondan önce ve sonra birçok İslam

12- Arapça elyazması, 5 r, 8.

13- Trimmingham'da olduğu gibi 1971, s. 49, dipnot 6, Vasiti kaynak olarak gösteriliyor; 1305, s. 41-44; Sarani 1355, Cilt I, s. 116.

14- Arapça elyazması aşağıda belirtiliyor, 5 r, 4; Osmanlıca elyazması (OT) 11 r, 5 f.

15- Arapça elyazması 7 r, 6 ff; OT, 15 r, 5 ff, 16 r, 10-16 v.

16- Arapça elyazması 8r, 8. Vasiti gibi 1305, s. 41, 4. satır. OT'de (15 r, 6) eksik.

17- Vasiti'de 1305, s. 41, 4. satırda İbn eksik. Orada, al-Hasan al-Murtaza al-Akbar al-Aridi okunabiliyor.

18- Bu konuda bkz. İslam Ans. Cilt I, yazar Ali bin al-Huseyin Zeynelabidin (Zettersteen).

19- Yakut'a göre Zabala, Kufe'nin güneyindedir. Aş-Şukuk (1955-1957) Cilt III, s. 129.

20- Menâkıbnâme'de 'Hayasım'; Yakut'da 'Hısım' şeklinde. Zabala ile al-Qa arasındaki uzaklık 6 mildir. (Yakut, 1955-1957), Cilt IV, s. 425.

21- Bu konuda bkz. İslam Ans. Cilt IV'de Sahl at-Tustari maddesi (Massignon).

22- Esas "al-Hauwari" (Zirikli 1373-1378), Cilt 9, s. 109. Goldziher'de (1872, s. 777, dipnot 3) "Huwwazi" Huwwazi-yun soyundan, Aidarus'da (1970, s. 39). Arapça elyazmaları ona atfedilmiştir. Bunlar, sadece onun mucizelerini anlatmaktadır.

23- Arapça elyazması, 87 r, 16 f.

24- Arapça elyazmaları, 86 r, 19 f.

25- Nereye ait olduğu ortaya çıkarılamamıştır.

26- Allah'a yalvararak, düşündüğü bir seyahate çıkmak istediğini, bu konuda kendisine yardımcı olmasını dilemiş.

27- Arapça elyazması, 86 v, 16-87 r. "Mir'a'nın nereye ait olduğu bilinmemektedir.

28- Arapça elyazması, 87 r, 8 ff; OT 18 v 11-19 r.

29- Arapça elyazması, 87 v, 13 ff.

30- Arapça elyazması, 87 v, 10 f.

31- Arapça elyazmalarına göre (93 r, 14) o, Kürt kökenli Şunabeke (Şunbuki) ileri yaşına Irak in Haddadiye, Batiha yöresinde yaşadı ve orada öldü. Bkz. Yakut 1955-1957, Cilt II, s. 227; Streck 1900-1901, II. Cilt, s. 305. Ayrıca Sarani 1355, Cilt I, s. 114; Aidarus 1970, s. 58 f; Trimmingham 1971, s. 281, Nr. 23; İslam Ans. Cilt I, Adib Musafir maddesi.

32- Arapça elyazması 87 v, 13 ff.

33- Önderlerinin ölümünden sonra o yöreyi terketmek, göçebe halk için sık sık yaşanan bir olguydu.

34- Arapça elyazması, 8 r, 8 v; OT'da 19 r, 10-19 v.

35- İmaniyeye ve Vasit arasındaki Yukarı Zab Irmağı, Irak tarım alanlarıdır. Yakut 1955-1957, Cilt IV, s. 413; Streck 1900-1901, Bölüm 2, s. 303 f, Bl. 1, s. 16; Le Strange bkz. 1924, s. 37, s. 73; İslam Ans. Cilt II, al-Irak maddesi (M. Hartmann).

36- Arapça elyazması 5 r, 5; OT 11 r, 7.

37- Arapça elyazması, 8 v, 19 v, 9-20 r.

ulularının gösterdiği (37) mucizeleri göstermekteydi; tanrısal rahmetleri ve onu kutsal kişi olarak bekleyen görevlere dair işaretler vardır.

Ve daha sonraları, Tamyiz (38) yaşlarında anne karnında ve ilk gençlik çağlarında gösterdiği mucizeleri hatırlamaktaydı. (39)

10 yaşına kadar Qusan'a bağlı Kalemîniye'de (40) annesinin yanındaydı. Burada, sonraki öğretmeni Abu Muhammad Talha aş-Şumbuki onu ziyaret ediyor ve öğrencisi olarak kazanmak istiyor. (41). Ancak AWTA'nın annesi oğlunu din adamlığına henüz layık bulmuyor. Ama kulübeye (halwa) (42) vuran bir ışık, annenin AWTA'nın yüce kişiye hizmeti için seçildiğine bir işaretir. Böylece AWTA, on yaşında Haddadiye'deki Şeyh Şumbuki'ye gitmek için yola koyulmuş ve yolda tüm canlı yaratıklar geleceğin kutsal kişisine (44) biat etmişlerdir. AWTA'nın geleceğini bilen Şumbuki, onun kutsallığını hisseder. (45) AWTA nihayet ulaştığında, Şumbuki onu şu sözlerle selamlar: Marhaban bi-Abi'l-Wafa allazi bi-ahdihi Wafa. (46) Bu andan itibaren "Abu'l-Wafa", ismine

dahil ediliyor. "Tac al-Arifin" (Ermişlerin tacı) (47) onur ismidir ve efsaneye göre Hızır'ın (49) da katıldığı gizlilik adamlarının (rigal al-gaib) (48) bir toplantısında, gökten gelen ışıkların taç biçiminde bir Qalansuwa'nin (50) kafasına yansımasıdır. (51)

4- Öğrenim ve Dönüm Yılları

AWTA'nın öğrenim yıllarında, tarihsel açıdan inandırıcı olan olay, hocası Şumbuki'nin verdiği görev üzerine, Buhara'ya gönderilmesidir. Buhara o dönemler, Transoxanien'de Muhamedilik (Müslüman) dünyasının en büyük merkezi olma ününe sahipti. AWTA burada bilim (ilm) (52) okumaktadır ve öğreniminin sonunda öğretmenlik yetkisini alır (icazet)

O zamanların Buhara sultanı, AWTA sayesinde dininden dönmüş ve onun arkasından Kalemîniye'ye kadar gitmiştir ve orada da gömülmüştür. Sufi-cemaatinde o, Muhammed at-Turkumani olarak tanınmaktaymış. (53)

Buhara'dan döndükten sonra AWTA, kendi seçtiği iffetli yaşama geçiyor. Bu yaşam 24 yıl sürüyor. (54) Bu zaman içerisinde yolu nihayet Kesiriye (55) bölgesine gi-

diyor. Burada kutsal kişi olan Ali al-Acemi ile tanışıyor. Bu, AWTA'yı gezginliğinden dolayı eleştiriyor ve insan cemiyetinde yaşamasının daha yararlı olduğunu (56) tavsiye ediyor. (57) Ancak rüya kehanetinden sonra AWTA Ali al-Acemi'nin bu nasihatine uyuyor ve onun kızı Hüsniye ile evleniyor ve kısa süre sonra köyü Kalemîniye'ye dönüyor. (58)

AWTA, Hüsniye ile olan evliliğini hiçbir zaman gerçekleştiriyor. Çünkü onun tarikat kurallarından birinin -değişmiş olmasına rağmen- bekarlık (60) olduğu anlaşılıyor.

Karısı ailesinin zoruyla ondan bir "erkek çocuğu" istediğinde, yeğeni Matar al-Badari'yi kendi takipçisi olarak atıyor. Bunun üzerine karısı kendini ibadete veriyor ve hayatını tanı adamlarına (Gottesmaenner) bakmakla geçiriyor. Bunun üzerine ona "Sitt al-Fukara" (61) ismi veriliyor.

5. Ün, etkilenme ve tesir

İlk zamanlar AWTA'ya topluluk önünde vaaz vermesi zor geliyor. Öyle görülmüyor ki, Kurt olan annesinin yanında büyüdüğünden, Arapçayı çok az biliyor. (63) An-

38- Juynboll'dan sonra (1910, s. 195). "Mumayız", iyiyi-kötüyü birbirinden ayırma yeteneğine sahip kişi. Çocuğun, bu yeteneği yedi yaşından sonra kazandığı kabul edilir. "Tamyiz", birbirinden ayırabilme yeteneği demektir.

39- Arapça elyazması 8 v, 18-9 r; OT 20 r, 20 v.

40- Nereye ait olduğu tesbit edilememiştir. Vasiti'ye göre (1305, Bölüm 1, s. 41, satır 8) Bağdat'a yakın küçük bir yer.

41- Sarani de verilen bu bilgileri doğruluyor. Usteler, inziva yaşamı için diğerlerini kazanmaya çalışıyorlar. Inziva yerine ve öğretmeye sadık kalacakları konusunda and içiyorlar. Tacü'l-Arifin, Şanbaki'nin eline yemin içer ve sonunda şunu açıklar: "Bugün yuvama bir kuş geldi, daha hiç bir üstadın yuvasına böyle bir kuş gelmemiştir." (Horten 1915, s. 75'de) Sarani kaynak olarak gösterilmiştir. Vasiti'ye göre (1305, Bl. 1, s. 41), Abu'l-Wefa Tacü'l-Arifin (AWTA) nın Şumbuki'ye dönmeden önce bir eşkiya olduğu söyleniyordu.

42- "Halva"ya ilişkin bkz. Hartmann 1914, s. 120-122, 145; Andrae 1913, s. 302.

44- Arapça elyazması, 5 v, 29-6 r; OT 13 r, 10, 13 r.

45- Buna ilişkin bkz. Loomis 1948, s. 54 f; Gros 1927, s. 40; Teufel 1962, s. 129.

46- Arapça elyazması, 5 v, 29-6 r; OT 13 r, 10, 13 v.

47- Sarani'ye göre (1355, Cilt I, s. 116), Abu'l-Wefa Tacü'l-Arifin (AVTA) bu unvanı Irak'ta ilk alanlardan biriydi. Bkz. Hartmann 1914, s. 43, s. 57; Andrae 1918, s. 306.

48- Dünyada Allah'ın gizli logesi gibi çeşitli sınıflardaki ululardan oluşmuş. En başta üstad (Qutb) gelmektedir. Bkz. Brauene.

49- Peygamberin koruyucu silahları tümüyle sufilerdi. Bkz. Gross 1927, s. 41, dipnot 2; İslam Ans. al-Qadir maddesi (Wensik).

50- Bkz. İslam Ans. Cilt II, Kalansuwa mad. (Björkmann) ve Menzel 1932, s. 174-199.

51- Arapça elyazması, 6 r; 22-6 v; Osmanlıca elyazması (OT) 14, 3-15 r.

52- "İlm" için bkz. İslam Ans. Cilt II (Macdonald).

53- Arapça elyazması 9 r, 10 f; Osmanlıca elyazması (OT), 20 v, 13-22 r, 1.

54- Arapça elyazması 9 v, 4-10 r, 23-10 v, 10 v; Osmanlıca elyazması 22 r, 1 ff, 10-24 r, 4.

55- Nereye ait olduğu tesbit edilememiştir.

56- Ali al-Hamadani'ye Allah'ın seslendiğini duyar ve Allah ona herhangi bir yere yerleşmesini, insanları doğru yola çekmesini yani Allah'a götürmesini ister (Teufel 1962, s. 122).

Ve "Abdülkadir al-Gilani'yi şehir hayatı sıkır, o kendisinin bozulmasından korkar (saflığından, temizliğinden kaybetmekten korkar) ve tekrar çöle dönmek ister. Şehrin çıkış kapısından çıkarken görünmez bir el tarafından tutulur ve bir ses onun şehirde kalmasını ister. Şehirde de inancını hiç bozmadan devam edebileceğine garanti verir". (Braune 1933, s. 14).

57- Bkz. Hartmann 1914, s. 121 f.

58- Arapça elyazması, 10 v, 10-11 r, 24; Osmanlıca elyazması (OT), 24 r-25 v, 2.

60- Andrae'ye göre (1931, s. 306, 309), Müslümanlar peygamberlerinin imajını ve Kur'an'da öngörülen biçimiyle gerçekleştirilen evliliklerde çiftlerin sevgilerini alçaltmamak için çaba göstermişlerdir. Buna rağmen birçok Zuhhad ve Zölibat'ı, tasvip etmedikleri halde seksüel sorunları çok gizli bir şekilde dile getirmişlerdir. (Goldziher 1961, Cilt II, s. 394).

61- Arapça elyazması 11 r, 24 v; OT 25 v, 3-26 r.

62- Arapça elyazması 34 v, 22 f; OT 76 v, 6 ff.

63- Arapça elyazması 30 r, 8 f; OT 65 v, 4.

cak bu durum değişiyor. Çünkü sonraları dinleyicileri, mükemmel Arapçasından dolayı hayretler içinde bırakıyor. (64)

Efsanede bunun sırrı kendisi tarafından açıklanıyor: Dedesinin babası olan peygamber, rüyasına girerek tükürüğünü (65) AWTA'nın ağzına üflemiş (tafala), (66) bu olaydan sonra Arapçayı anadili gibi konuşmaya başlamış. (67)

"Amsaitu ağamıyan wa- asbah-tu 'arabıy an" (Akşam bir yabancıydım (Kürt), ve sabah bir Arap oldum) (68).

İnsanlar üzerinde bıraktığı tesirden dolayı -toplantılarına gelenler çoktular- (69) onun vaazları birçok Müslümanı daha anlamlı bir yaşama ulaştırmıştır. Düşmanları ve kiskanıyanları onun dönemin halifesi olan Qa'im Bi'Amr Allah'a (70) şikayet ederler. AWTA ise insanların kalplerini çoktan fethetmiş ve kısa zaman sonra Husain'in devamcısı olarak kraliyet de ona ait olacak. (71) Bunun üzerine bilgi toplamaya başlayan Halife, AWTA'nın tesiri tasdiklendikten sonra, AWTA'yı Bağdat'a yanına çağırır. Efsaneye göre, onbinlerce insan Dicle'nin kıyısına kadar onu takip

etmiş. Ancak gemiciler bunları nehrin öte yanına taşımazlar. Sonunda AWTA ve adamları Utman al Muabbirani (72) isminde bir adam tarafından karşıya geçirilirler. AWTA'nın olağanüstü güce sahip müridleri, suyun üzerinden yürüyerek veya havada uçarak (73) onu takip ederler.

Nehrin diğer tarafında çok sayıda onun kutsallığına inanan insan onu beklemekteler. Her cuma akşamı vaaz verdiği Bağdat'daki camii tıklım tıklım dolar ve bunlar inançlarını değiştirirler. (74)

AWTA'nın kutsallığını denemek için önlemler alan Halife, Ahmad b. Handal'in (75) kabrinin batısında, AWTA, yanın kürsüye ona birşey olmadan oturur. (76) Daha sonraki münakaşada Abu'l-Hasan b. al-Gauzi (77) ve Asad b. Abu Nasr as-Safi'i Abu'l-Fath'i (78) yener. Din adamlarına -biri dışındatüm sorularını unutturur. (79) Karşıtları arasında Abu'l-Wafa b. Aqil al-Hanbali (80) ve İbn Hubaira (81)

vardır.

AWTA'nın konuşma gücü tüm izleyicileri o derece etkiler ki, al-Qaim Bi Amr Allah bile sonunda onun müridi olur. (82) Ve Khaled'in torunu Abdallah (83) hastalandığından ve hiçbir doktor onu iyileştiremediğinden, onu AWTA'ya gönderir.

Al-Mustazhir Billah (85) ismindeki Halife, AWTA'nın en inanan müridi olmuştur. Öyle ki AWTA'nın ölümünden sonra, onun ardından menâkıbnâmede de yer alan bir şiir ile yas tutmuştur. (86)

6- Adi b. Musafir ile Görüşme

Menâkıbnâmede yer alan AWTA'nın Adi b. Musafir al Hakkari (467h/1074 - 557h/1162) (87) yani Yezidi tarikatı kutsal kişisi ile buluşması ile ilgili haberin bir parça doğruluk payının olduğundan hareket edebiliriz. Yani ikisinin birbirini tanıdığı konusu doğrudur. Çünkü Adi b. Musafir AWTA'nın hocası Abu Muhammad Talha aş-Şunbuki'yi tanıtmaktaydı. (88) Bunun dışında AWTA'dan, Adi tarafından yazılmış iki **Qaside**'de bahsedilmektedir. Buna aşağıda değineceğiz. Böylece AWTA ile Adi b.

64- Arapça elyazması 14 r, 15 f, 49 v, 17 f; OT 33 v, 8 ff, 113 r, 6 ff.

65- Tükürükle ve sihirle iyileştirme bkz. Reinfried 1915, s. 39, dipnot 3; s. 59 a, dipnot 3 ve 5.

66- Goldziher 1872, s. 770, dipnot 3.

67- Arapça elyazması (AE) 14 r, 17 f, 50 r, 1 f; Osmanlıca elyazması metin (OT) 33 v, 12 f, 113 v, 3 f. Aynıısını Abdülkadir Geylani anlatmaktadır. Abdülkadir, bütün güçlü iç dürtülerine rağmen kitle önünde konuşmaya karar verememiş; bir İranlı olarak eğitimli Araplar'ın karşısında kendisini rahat hissetmemiştir. Daha sonra Muhammed ve Ali gelip, onun bu topluluğunda ilk konuşmasını yapması için ikna ederler (Braune 1933, s. 14; Horten 1915, s. 110). Sufi Koraşi, keramet göstererek bir İranlı'nın bir anda Arapçayı anadili gibi konuşmasını sağlamış. Bkz. Loomis 1948, s. 71.; Toldo 1901-1914, Cilt I, s. 350 f.

68- Arapça elyazması (AE), 14 r, 18; OT 33 v, 8 ff, 113 r; İslam Ans. Cilt IV, Baba Tahir maddesi (Minorsky).

69- AE, 14, 8-16 r; OT, 34 v, 8-37 v.

70- Abu Cafer Abdullah al-Qaim Bi Amrullah-Abbasi Halifesi, H. 391-M. 1001 yılında doğmuş.

71- AE, 13 v, 18 ff, 54 v, 24-46 r, 13 r, 11 f, 101 r, 8-102 r, 7.

72- Menâkıbnâme'ye göre, Bağdat'la Vasit arasında bulunan Cabbul yöresinde toprağa verilmiştir. Bkz. Sam'ani 1382-1386, Cilt III, s. 194.

73- Bkz. III. Bl. dipnot 14.

74- AE, 46 r, 13 f; OT, 102 r, 7 ff.

75- Bu konuda bkz. İslam Ans. Cilt I, Ahmed b. Hanbel mad. (Goldziher); İslam Ans. 2. bas. Ahmed b. Hanbal (Laoust). Ri-vayete göre Ahmed bin Hanbal, bir yangın sonucu yaşamını yitirmiştir. (Goldziher 1961; Cilt II, s. 257).

76- Bkz. III. Bölüm, dipnot 14.

77- Ali b. Muhammed al-Cavzi al-Kuraşi al-Bağdadi, Abdurrahman ibn al-Cavzi'nin babası. Bkz. Zirikli 1373-1378, Cilt IV, s. 89; İslam Ans. Cilt II, İbn al-Cavzi, Abdurrahman bin Ali maddesi (Brockelman).

78- Sözü edilen Asad Abu'n-Nasr B. al Fadl al-Mihani Mac-daddin Abu'l-Fath (H. 461-M. 1069; H. 527-M. 1133), Kah-hala 1376-1381, Cilt II, s. 250.

79- AE, 13 v, 18 ff, 48 v, 12-49 vr, 19; OT, 32 r, 11-32 v, 108 v, 13-111 r, 2. Bkz. Vasiti 1305, s. 543, s. 22 ff.

80- AE, 14 r, 13, 30 r, 7; OT, 33 v, 8, 65 v, 3. Abu'l-Wefa Ali b. Akil al-Hanbali al-Bağdadi için bkz. Zirikli 1373-1378, Cilt V, s. 129. O Abdülkadir al-Geylani'nin hocasıydı. (Braune 1933, s. 5, dipnot 4). Frank'ın belirttiği ölüm tarihi (H. 513-M. 1119)'dur.

81- Adı geçen Vazir İbn Hubayra değil, çünkü bu H. 499-M. 1105 yılında doğmuş. Bkz. Mason 1972.

82- AE, 52 v, 26; OT, 120 r, 11.

83- Abdullah b. Muhammed b. al-Qaim al-Muktadi Bi Amrullah Halife al-Qaim'in torunu. Tek erkek evlat, babası öldüğün-de daha doğmamış. Babası ise Muhammed Dahirat ad-Din, tek oğlu al-Qaim. O gençken ona tacı vermeyi kararlaştırmışlardı (Weil 1846-1851, Cilt III, s. 122 f).

84- AE, 27 v, 9 ff; OT, 59 v, 8 ff.

85- Abu'l-Abbas Ahmed b. al-Muktadi al-Mustazhir Billah. Abbasi Halifesi. H. 487-M. 1094 yılında babasının yerine geçmişti. Al-Mustazhir H. 512-M. 1118 yılında ölmüş. Bkz. İslam Ans. Al-Mustazhir Billah maddesi (Zettersteen).

86- AE, 53 v, 7 ff.

87- Bkz. Frank 1911.

88- İslam Ans. Cilt I, 2. bas., Adi bin Musafir maddesi (Trit-ton); İslam Ans. I. bas. Cilt I, (Huart) zikretmemiş.

Musafir'in görüştükları konusunun inandırıcı olmadığı doğrultusunda herhangi bir argüman yoktur.

Bu karşılaşmanın -ki menâkıbnâmeye göre bu karşılaşma olmuştur- ayrıntıları kısmen efsanevi olmalıdır. Adı b. Musafir zorla AWTA'nın Irak'taki etki alanına girmiştir. "Bir güvercin evini terk etmiş ve kendine vahşi kartalları (89) (ustasız müridler) tutmayı görev saymış", diyordu AWTA etrafındaki insanlara ve hizmetçisi Abdurrahman Tafıuncu'ye. Adı'yi yakalamasını buyurmuştu. Ve 7 yıl Adı, AWTA'nın tutsağı kalmış. Adı AWTA'nın su taşıyıcısıdır ve su kayışının (qirba) izleri onun sırtında kalmıştır. Bu dönemde Adı, mistik durumunu (91) kaybetmiştir. Bu arada AWTA'nın karısı Hüsnüye Adı'ye, AWTA'nın abdest alırken ağzından tükürdüğü suyu içmesini (92) tavsiye etmiştir. Böylelikle eski haline dönecek ve özgürlüğünü alacaktır demişti Hüsnüye.

Bunun üzerine AWTA, Adı'yi affediyor ve ona etki alanı olarak Hakkari'yi gösteriyor. Burada Adı onu keza büyüğü olarak tanıyor (93). Bu anlamda Adı, Hakkari'de etki gösterirken, şunu söylemiştir: *Hakkari de Tac al-Arifin'*indir. (94)

Adı b. Musafir'in yaşamıyla ilgili bilinmektedir ki, Şuriye'nin Baalbek yöresinden gelmekte ve Musul yakınlarında Lalis'e (95) yerleşmeden önce çok gezmiştir. Lalis'te kendi adıyla anılan Adawıya'yi kurmuştur. (96) Bu nedenle gezginlik yıllarında AWTA ile bu-

luşması ve yukarıda söylendiği gibi etkilenmesi ihtimali yok değildir. Ancak AWTA tarafından gerçekten de 7 yıl tutuklu bırakıldığı ispatlanamıyor. Adı'nın, AWTA tarafından Hakkari'ye gönderilmesi, böylelikle AWTA'nın etki alanından yeterince uzak oluşu nedeniyle tümenden yanlış değildir. Yezidiler'deki bir inanca göre, Şeyh Adı, kendisine gönderilen bir vahiy nedeniyle, Musul'dan Hakkari dağılık kesimine çekilmiştir. (97)

Bu sonuç, Adı'nın (98) AWTA'dan bahsettiği üç Qasidesinde tasdiklenmektedir. III. ve IV. Qaside'de Adı'nın AWTA'nın etkisi altında olduğu dönemi anlatmaktadır.

I. Qaside'de ise AWTA, onun "emrindedir":

Qaside III (99)

...

Laleş Dağları'nda ün ve mutluluk içinde yaşamaktaydım.

Al-Qadiri ve Ibn ar-Rifai (100) ve benzerleri gelmekteydi.

Ve Abu l-Wefa -o yürekli delikanlı!- aslanlar üzerinde geldi. Ancak ruhu ve gövdesi olan birşey binmedim, ama beni takip eden sağlam bir kaya üzerinde gittim.

Biz, ben ve ulular karşılaştığımızda, durdular ve üzerinde eğildiler, tıpkı bir babanın çocuğuna yaptığı gibi.

Qaside IV (101)

...

Bana bütün (?) adamlar gelmekteydi, beni ziyaret edip, halimi sormak için; bana gelmekteydiler

aslanlar üzerinde;

Ama ben, kaya parçası üzerinde adım atmaktaydım. Bunlar arasında, Qadiri ve ibn ar-Rifa'i (102) vardı.

Ve Abu'l Wefa da adamlar arasındaydı. Onları hücreye davet ettim, hepsini.

Bir Trinkgelage (?) tuttuk ve geçmiş ile gelecekte sınırlanamamıştım.

Bu insanlar beni denemek istemekteydiler, üzerime hızla gelen kızgın bir yılanla.

Ancak elimde bir kargı vardı, üzerine attığım.

...

Qaside I (103)

...

En yüksek gökтейdim ve Muhammed'in ışığında ve iki yayın üzerinde sevenlerin cemaati vardı.

Cennet bahçelerinin güzelliğinden yaşlar akmaktaydı.

Ve bağırdım: "Hey, ben ar-Rifa'i Ahmed'im!" (104)

"Senin emrinde, senin huzurundaki yaratıkların zirvesi (kutup) (Pol)!"

İkinci kez çağırdım; ve bilgelemin tacı Abu'l-Wafa (Tac al-Arifin) (dedi):

"Senin hizmetinde, kıyamet gününün sultanı!"

AWTA ölüm yatağındaiken, ölümden sonra onu yıkaması için Adı'yi çağırması.

Adı Hakkari'den geldiğinde, AWTA'ya onu karanlıktan aydınlı-

89- Bazi. Bazi kendini dünyanın önemli mistikçilerinin sembolü olarak görmüştür. Örneğin, Abdülkadir Geylani'nin takma adı "al-Bazi al-Aşhab" (Beyaz Atmaca), (Braune 1933, s. 6, dipnot 3). Irak'ta ilk olarak bu ünvanı Mansur al-Batahi almıştır. (Vasiti 1305, 2. Bl. s. 4). Abu'l-Vefa'nın daha sonraki öğrencisi Ali bin al-Hiti'dir. "Büyük kuşu yakalamanın zamanı gelmiştir, bırakın bizi onu tutalım." (AE, 139 v, 26-27 r). 90- Şarani 1355. Cilt I, s. 126. Abdurrahman el-Tafıuncu Mehmed'de ise (1938, s. 50) adı Abdurrahman Tafıuncu'dur. Büyük bir ihtimalle Abdurrahman al-Tafıuncu'den bahsedilmektedir. Tafıuncu adı, Dicle nehrinin doğu kıyısındaki bir yerin adıdır. Bağdat ile Vasit arasındadır. (Bkz. Yakut 1955-1957, Cilt IV, s. 35).

91- "Hal" ile ilgili olarak bkz. İslam Ans. 1. Bas. Cilt II (Macdonald); İslam Ans. 2. Bas. Cilt III (Gardet).

92- Jamama'dan gelen peygamber, geri kalan suyu talep etti, bu suyu daha önce kullanmıştı. Geri kalan suyu da alarak kendi temizliği için kullanmış. Bu suyla da fiçileri doldurarak onlara vermiş ve suyu götüren insanlara: "Bu suyu götürün, kiliselecinizi yıktıktan sonra, suyla yerlerini yıkayın ve yıktığınız kili-

senin yerine cami kurun." (Goldziher 1910, s. 33). Ayrıca Loomis'de birçok belgeler bulmak mümkün: 1948, s. 104, dipnot 12 ff.

93- AE, 41 r, 2-41 v, 168 r, 10 ff; Osmanlıca tekst (OT) 90 v, 6-92 r.

94- AE, 168 r, 18.

95- Bkz. Frank 1911, s. 45.

96- İslam Ans. Cilt I, Adı bin Musafir maddesi (Tritton, Hu-art).

97- Frank 1911, s. 7 f.

98- Frank 1911, s. 112, 113-125. Ayrıca s. 29 ff.

99- Frank 1911, s. 120 ff.

100- Frank'a göre 1911, s. 29. "Adı bin Musafir'in adı Ahmed İbn ar-Rifai takma adı verilmiş. Kaside-I de aynı şekilde değiştirilmiş.

101- Frank 1911, s. 125 f.

102- Frank 1911, s. 29 ff.

103- Frank 1911, s. 112 ff.

104- Frank 1911, s. 112, dipnot 5, s. 29 ff.

105- Arapça elyazması 16 v, 28-17 r, 38 v, 9-39 r.

ğa götüren kurtarıcı olduğunu söylemiştir.(105)

V- Abul-Wafa Tac al-Arifin'in ve tarikatının dini zinciri

1-Silsile

AWTA'nın başlangıç zinciri (silsile) (1) veya dini dayanağı-ki bu mistizmde hocaların Muhammed peygamberin direkt öğretimi-ne dayanıyor- iki türüdür:

- Dış yoldan (tarik zahir), şu yolla Peygambere ulaşır: 8- Abu Muhammad Talha as-Sunbuki. 7- Abu Bakr ibn al-Hauwari. 6- ahl at-Tustari. 5- Muhammad as-Sauwar (2) 4- Zun-Nun al-Mısri (3) 3- Abdallah b. Haiya (4), 2- Cabir al-Ansari (5) 1- Bilgisini Cabrail'den alan Hazreti Muhammed.

- Allegorik içsel (7) bir yol sayesinde (tarik batın), Hırqa'nın (8) sembolik örtüsünün (Gewand) soy-zinciri, Abu bakr İbn al-Hauwari üzerinden gitmekte. Bu, asıl rüyada Abu Bakr as-Siddiq (9) tarafından döndürülüyor, ona ahidde bulunuyor ve onun tarafından bir hırka (10) ile giydiriliyor. Abu Bakr al-Hauqari uyandığında, bu eşyaları üzerinde taşıyor. (11) Daha sonra

bu eşyalar Abu Muhammad Talha as-Sunbuki'nin mülkiyetine geçiyor. Bu da onları AWTA'ya veriyor. Eşyalar, AWTA öldükten sonra, öğrencisi Ali b. al-Hiti'nin (12) oluyor. O ise Ali b. Idris al-Baqubi'ye (13) veriyor. Ve daha sonra eşyalar kayboluyor. (14)

2. Abu l-Wafa Tac al-Arifin ve Ahmad ar-Rifai'nin Ortak Dini Zinciri

Rifaiya tarikatının kurucusu Ahmad ar-Rifai'nin (15) soy zincirinin ve silsilesinin -kimi farklar olmasına rağmen- aynı olduğu söylenmektedir. (16)

Bu anlamda Trimmingham (17) Ahmad ar-Rifai için üç silsile veren Wasiti'yi (18) göstermektedir. Bunlardan üçüncüsü önem taşımaktadır:

- Üçüncüsü ... olağan değildi. O Abu Bakr al-Hawazani (19) al-Bata'ih'i'ye gitmiş ve uykusunda Abu Bakr as-Siddiq tarafından hırkanın ona verilmesinin yanısıra öğrenim hattı arasında şunlara ulaşmıştır:

- Seyid as-Sufiyya Sahl at-Tustari, d. 886 veya 896

-Zun-Nun al-Mısri, d. 859

-İsrafil al-Maghribi

-Abu Abdallah M. Hubaisha at-Tabi'i

-Jabir al-Ansari as-Sahhabi

-Ali ibn Abi Talib, d. 661.

Bunun açıklaması menâkıbnâmede bulunuyor:

Abu bakr ibn al-Hauwari tal al-Iraqam (20) -ki bu haydut çetesinin başı al-Bata'ih (21) etkiliydi (22)- dönmek istediğinde, tüm Irak'da tarikatına (23) mensup olacağı bir şeyh bulamamış. Böylece Abu Bakr as-Siddiq'in rüyasına giriyor ve onun üstüne hırkayı geçiriyor ve böylelikle Abu bakr ibn al-Hauqari mistik zincirin (masyaha) Irak'taki kurucusu oluyor. (24)

Abu Muhammad Talha aş-Şunbuki de bir hayduttur -Abu Bakr İbn al-Hauwari'nin öğretisi- Abu bakr İbn al-Hauwari tarafından döndürülmeden. (25) Daha sonraları Şunbuki, İbn al-Hauwari'nin öğretisini yaymaktadır. Öğrencileri arasında AWTA'nın dışında Abu Said b. Magis, Mauhib, Mawahib ve Utman b. Merveze (26) vardır.

V. Bölümün Dipnotları

- 1- "Silsile"ye ilişkin bkz. İslam Ans. Cilt I, Derwish (Derviş) maddesi (Macdonald), İslam Ans. 2. Bas. Cilt II, Darwish (Derviş) mad. (Macdonald).
- 2- Hoca Sahl at-Tustari ve amcası için bkz. İslam Ans. Cilt IV, Sahl at-Tustari maddesi (Massignon).
- 3- Bu konuda bkz. İslam Ans. Cilt I, Dhu'l-Nun (Zunnun), Abu'l-Faid b. İbrahim al-Mısri maddesi (Carra de Vaux) ve İslam Ans. 2. Bas. II. Ciltte Smith tarafından kaleme alınmış yazılar.
- 4- Bkz. OT, 16 r "Hayyat". Abu Abdallah Muhammed Hubayşa at-Tabii için yukarıdaki metne bkz.
- 5- Peygamberin çağdaşlarından Cabir b. Abdullah b. Amr al-Hazraci al-Ansari (16 v, 607-78 h 697) için bkz. Zirikli 1373-1378, Cilt II, s. 92.
- 6- OT, 16 r, 10-16 v; Arapça elyazması (AE)--, Cebrail, Peygambere "qamış al-ilm, tac ve hırqa" giydirmiştir. (Thorning 1913, s. 67; Ritter 1920, s. 244 f).
- 7- Bkz. Horten 1926, s. 47.
- 8- Hırka'ya (Hırqa) ilişkin bkz. Cilt I, Abu Bekr Abdullah maddesi (Buhl).
- 9- İslam Ans. 2. bas. Cilt-I, Abu Bekr, İlk Halife maddesi (Montgomery Watt).
- 10- Pamuktan külah (başlık), Mısır'da "araqıya" olarak adlandırılır (Wehr 1956). Bkz. Dozy 1845, s. 280 ff. Aynı zamanda Morgoliouth 1907, s. 307, dipnot 1. Sufi dilinde "hırqa" anlamında; manto ve turban da denebilir (Mehmed 1938, s. 49).
- 11- AE, 7 r, 16-7 v; OT, 15 r, 3-16 r.
- 12- Irak'ta Fırat nehri kıyısında bulunan bu yere Hit adı verilmiştir. Bkz. Sarani 1355, Cilt I, s. 125; Mehmed 1938, s. 50, 85, 89 dipnotlar; Drewes 1938, s. 53, 71 (Ali b. al-Haiti). Ali bin al-Hiti, H. 564-M. 1168 yılının Şubat ayında öldü. Mezarı Zarıran'dadır. Bkz. Yakut, 1955-1957, Cilt III, s. 140. Bu kaynaklarda babasının adı Nasr olarak verilmektedir.

- 13- Margoliouth'un eserinde (1907, s. 290), onun biyografisine ilişkin notlar verilmektedir: O Bakuba yakınlarındaki Rauhah kasabasına nispetle Rauhani olarak adlandırılmaktadır. O, 619 H, 1222 M yılında öldü. Ayrıca bkz. Samani 1382-1386, Cilt II, s. 165.
- 14- Arapça elyazması (AE) 138 r, 2. s. ve devamı.
- 15- Buna ilişkin bkz. İslam Ans. Cilt III, al-Rifai maddesi (Margoliouth).
- 16- Bkz. Aidarus 1970, s. 58.
- 17- 1971, s. 263.
- 18- 1305, s. 6-7, 42.
- 19- Adı geçen Abu Bakr İbn-Hauwari'dir. Bkz. IV, 81. 22 nolu dipnot.
- 20- AE'na göre (100 v, 17) bu, Abu Bekr al-Hauwari'nin lakabıydı. Eski zamanlarda Kufe ve Basra, eski Irak'ın iki önemli şehriydi. Sonraki zamanlarda bu isim Irak ve Cibal olarak birlikte anıldı. (Bkz. İslam Ans. Cilt II, Irak maddesi. M. Hartmann).
- 21- Burası, Vasit ile Basra arasında nüfusun en yoğun olduğu bir yerdi. Ancak 7 ve 8. yüzyıllarda Hüsrev Perviz döneminde Fırat ve Dicle'nin taşmasıyla bu yerleşim birimi ortadan kalkmıştır (Yakut 1955-1957, Cilt I, s 450; Le Strange 1905, s. 26 vd.).
- 22- Ayrıca Vasti 1305, s. 42.
- 23- Bkz. Tarika maddesi, İslam Ans. Cilt IV (Massignon). Ayrıca bkz. Trimmingham 1971, s. 31-66, s. 103.
- 24- AE, 101 r, 6; aynı eserde 102 r, 9 vd. Sarani 1355, Cilt I, s. 114. Ayrıca bkz. Vasiti 1305, s. 44, 23 vd. Şunbukiye-Vefaiye dışındaki tüm hırkalar Cüneyd'e geri gitti.
- 25- AE, 91 v, 3 s. vd. Bkz. Sarani 1355, Cilt I, s. 114. Bkz. IV, 81. 41 nolu dipnot.
- 26- AE, 93 v, 7 f. Muhtemelen El-Murazi adından sözetmektedir. Bkz. Zirikli 1373-1378, Cilt VIII, s. 98.

Bunların hepsi, başta Rıfa'îya tarikatının kurucusu Ahmad ar-Rıfai'nin dayısı Mansur al-Bata'îhi (27) ar Rabbani (28) olmak üzere, "al-Bata'îhi" unvanını taşımaktalar. (29)

Ancak Rıfa'îya, Ahmad ar-Rıfa'î'nin kurucusu olduğu dini tarikat, o doğmadan önce de vardı ve başı Mansur al-Bata'îhi idi. (30) Mansur öldükten sonra, oğlunun değil (31), ancak yeğeni Ahmad ar-Rıfa'î'nin tarikatın başını çekmesini istemekteydi (masyaha). (32) AWTA ve Mansur al-Bata'îhi'nin aynı hoca (Şunbuki) ve aynı dini soy zincirine (silsole) mensup oldukları gerçeği, AWTA'nın Rıfa'îya ile ilişkilerinin bir açıklamasının olması gerek. Çünkü Trimmingham Mısır'daki Rıfa'îya -Tafesi için "Şunbukkiya-Wafa'îya"yı göstermektedir. (33). - Birleşik tarikat- Abu Muhammed Abdullah ash-Shunbuki; onuncu yüzyıl, Abu l-Wefa'Tac al-Arifin (m. ibm M.) ile, 417H/1026-501H/1107. Ahmad ash-Shunbuki'nin zaviyesi 933/1526'da Kahire'de kurulmuştu.

Böyle bir zaviyenin var oluşu

Mubarek (34) tarafından tasdiklenmektedir: Zawiye aş-Şunbuki buna göre Kahire'nin al-Azbakiya mahallesinde, Şunbuki-hara'dadır. Bu zawiye -Mubarek ve Trimmingham'ın verileri aynıdır -933/1526 yılında Ahmed b. Muhammad as-Şunbuki tarafından kurulmuştur.

Menâkıbnâme'de, AWTA'nın, yaşadığı dönemlerde Mansur al-Bata'îhi'nin tarikatına bağlı olduğuna dair hiçbir veri bulunmamaktadır. Hatta Mansur ve onun birbirinden ayrı olarak tesir gösterdiklerine dair işaretler vardır. AWTA ölümünden önce iki vasiyi, (35) Şeyh Mansur ve bunun o dönem henüz çocuk yaşlarda olan yeğeni Ahmad ar-Rifai'yi (36) kendisinin devamlıları olarak seçmiştir. Ancak Mansur'a sıfatlarını götüreceği olan dört kişi, Şeyh Adi b. Musafir, Ali b. al-Hiti, Matar al-Badara'i ve Şeyh Hivna, ne Mansur'un bulunduğu Nahr Dağla (37) bölgesini, ne de kendisini tanımaktalar. (38) Burada AWTA, onlara bu şeyhin tarikatını tanıtmakta; Mansur ve adamlarının gittiği yolun başlıbaşına bir yol olduğunu ve kendi kuralları bulunduğunu söylemektedir. (39)

Ve AWTA bir defasında şunu söylüyor: "Benden sonra, en önemli Hoca Mansur al-Bata'îhi'dir. Öne çıktığında onu izleyin, çünkü onun öğretisi doğru olandır." (40)

3. Kadiriya ile olan bağlantı

AWTA ve Mansur al-Bata'îhi etraflarına bir grup öğrenci toplayan hocalardı. Böylesi gruplardan birçok vardı ve bunlar muhtemelen tarikat kurucularının ölümlerinden sonra bir veya iki nesil en seçkin öğrencilerle yaşama devam etmek istiyorlardı. Ancak bunlar uzun süreli olmadı. "Ancak VI. yy'da Selçukular hareketinin sükenetsiz dönemlerinden kalmış örgütlenmeler yeniden belirtiler." (41) Bu eski örgütlenmelere Abdulkadir Al-Gilani'nin (42) kurduğu Kadiriya da (43) dahildir. Menâkıbnâme'de başlarda AWTA'nın tarikatı ve oluşmakta olan Kadiriye arasında belli bağlantıların olduğuna dair birçok ipuçları var. Bu anlamda AWTA'nın ölümünden sonra öğrencileri Baqa b. Batte (44); Abu Said al-Qailuwi (45); Abu Muhammed Macid al-Karwi (46); Abdurrahman el-Tafsunci (47); Ali b. al-

- 27- AE, 93 v, 10. Bu konuda bkz. İslam Ans. Cilt III, al-Rifai maddesi (Margoliouth); Şarani 1355, Cilt I, s. 115, 93 r, 95 r. Arapça elyazması, biyografisinden az sözedilen Şarani'ye ithaf edilmiştir.
- 28- Takma isimlerden birisi böyledir. Bkz. Aidarus 1970, s. 14.
- 29- AE, 90. varak vd. 8 ff; OT, --
- 30- İslam Ans. Cilt III, al-Rifai maddesi (Margoliouth). Mansur hırkayı, amcası Muizzaddin Abu Talha aş-Şunbuki İbn Musa Ahu Said al-Husayni al-Bataihi ar-Rabbani'den almıştır. Abu Muhammed Talha aş-Şunbuki'nin babası, aynı zamanda Abu'l-Vefa'nın hocasıydı. Rivayete göre, aş-Şunbuki bu hırkayı rüyasında gördüğü hocası İbn al-Havari'den almış (Vasiti 1305, s. 6, satır 23).
- 31- Vasiti 1305, s. 6. Bkz. Aidarus 1970, s. 14; Şarani 1355, Cilt I, s. 116.
- 32- Mistik tarikatın çeşitli kademelerde gelişmesine ilişkin olarak bkz. Trimmingham 1971, s. 103 (özet).
- 33- Trimmingham 1971, s. 281, Nr. 23, s. 49, dipnot 6. Trimmingham, bu "kökten dincilik" kavramının kaynağını belirtmiyor. Benim yazılı başvuruma karşın Trimmingham, bunun kaynağını açıklamak istemedi. Bunun, Sayyadı'ye (1306) ait olduğu sanılıyor. Ancak bu kaynağa ulaşmam mümkün olmadı.
- 34- 1306, Cilt VI, s. 33; Cilt III, s. 75.
- 35- Yemeni (na'l) ve seccade, dervişlerin yaşamında önemli bir rol oynuyordu. (Thorning 1913, s. 164 vd.).
- 36- AE, 17 r, 14 ff; OT, 39 r, 12 f 13 v. Bazı kaynaklar Ahmed ar-Rifai'nin doğum yılı olarak 505 H-1106 M. tarihini vermektedir (İslam Ans. Cilt IV, ar-Rifai maddesi). Ebu'l-Vefa'nın bu dönemde hala yaşıyor olması gerekiyor.
- 37- AE, 17 r, 20 ve 18 r, 25; OT, 39 r, 13, 39 v, 3, 41 v, 3. Nahr Dağla, Basra yakınındadır. İslam Ans. Cilt III, al-Rifai, Ahmed b. Ali Abu'l-Abbas maddesi (Margoliouth).
- 38- AE, s 17 r, 18 ff; OT, 39 v, 1f.
- 39- AE, 17 r, 24 ff; OT 9 v 8 f.

40- AE, 162 r, 3 ff.

41- İslam Ans. Cilt II, Derwish (Derviş) maddesi (Macdonald); Trimmingham 1971, s. 103.

42- Bkz. İslam Ans. 1. Bas. Cilt I, Abd al-Kadir al-Djili maddesi (Margoliouth); İslam Ans. 2. Bas. Cilt I, Abd al-Kadir Djilani maddesi (Braune).

43- İslam Ans. Cilt II, Derwish maddesi (Macdonald). Kadiriye'ye ilişkin olarak bkz. İslam Ans. Cilt III, Kadiriya maddesi (Margoliouth).

44- AE, s. 149 r, 9; Drewes (1938, s. 189). Mehmed (1938, s. 50); Margoliouth 1907, s. 270.

45- Margoliouth'ta olduğu gibi, 1970, s. 271 (Abu'l-Sa'd al-Qailavi); Mehmed (1938, s. 50); Keylevi. Sarani'de (1355, Cilt I, s. 127); Kuluri. OT'de (123 v, 2); Kayluri. AE (150 r. 24) Qilaviya yöresinin adı verilmiştir. Burası Distrikt Nahr Malik'e aittir. (Bkz. Yakut 1955-1957, Cilt IV, s. 423).

46- AE (s. 151 v, 21-156 v) ve OT (s. 123 r, 4); Drewes (1938, s. 53, 131) de; Macid al-Karwijoe. Sarani'de (1355. Cilt I, s. 128); Macid al-Kurdi. AE'na göre (156 v, 9 ff) 120 yıl yaşamıştır. Ömrünün 40 yılını Sultan Saif ad-Daula'ya hizmet ederek geçirmiştir. 40 yıl da Abu'l-Vefa'nın öğrencisi olmuştur. Geriye kalan 40 yıl ise Cabal Hamrin'de bir şeyh olarak yaşamıştır.

47- Bkz. IV. Bl, dipnot 90.

48- Menâkıbnâme'deki "Cakır" (AE, 159 r, 10 f) ile (156 v-159 r) bölümleri ona ithaf edilmiştir. Onun, ileri yaşlarda Samara'ya çok uzak olmayan Qantarar ar-Raşaş'ta (Irak'ta) öldüğü bilinmektedir. AWTA ile Ali b. al-Hiti'nin çağdaşı olduğundan, İbn al-Mulaqqin'in verdiği (1973 s. 425) ölüm tarihi 679 H-1280 M. doğru değildir. Ona göre, adı Cakır az-Zahid, Muhammed b. Desun al-Kurdi al-Cili'dir. Zahabi ise Zahabi ise (1960-1961, Cilt IV, s. 275), Muhammed b. Muhammed b. Rustem al-Kurdi al-Hanbali Çakır az-Zahid'den söz etmektedir. Kesin olmamakla birlikte 590 H-1193 M'de öldüğü bilinmektedir.

Hiti ve Muhammed Çakir (48), Abdulkadir al-Gilani'nin çevresindeydiler ve onun öğretisini bir sonraki nesile aktarmaktaydılar. Bunun açıklaması, Kadiriye'nin söylediği biçimiyle şöyledir: AWTA kendisinden sonra henüz tanınmayan Abdulkadir'in büyüklüğünü önceden görmüş. Bu nedenle AWTA, Abdulkadir'i başından beri kendisiyle aynı düzeyde değerlendirmiş ve bu nedenle öğrencisi yapmamış. (50) Var sayılabilir ki, AWTA Abdulkadir'i tanımıştır, çünkü o 18 yaşında (51) Bağdat'a okumaya gelmiştir. (52)

Ancak kesin olan -ki, menâkıbnâme bunu bizzat vurgulamakta-, Abdulkadir'in hiçbir kez AWTA'nın toplantılarına katılmadığıdır. (53) Ve Braune de (54) Abdulkadir'in öğretmenleri arasında, AWTA'nın ismini vermemektedir. Ve buna rağmen -Menâkıbnâmeye göre- AWTA'nın izleyicisi Matar al-Badara'i dahi, ölümünden önce, oğlu Şeyh Abu'l-Hair Karam b. Matar ona hangi tarikata mensup olması gerektiğini sorduğunda, Qadiriye'yi söylemiştir. (55) Çünkü Abdulkadir al-Gilani AWTA'dan sonra kutupların kutbudur (qutb al-aqtab). (56)

Yine de AWTA'nın geleneği yaşıyor gibiydi. Kadiriye'nin var olan bu geleneği gaspederek Abdulkadir al-Gilani'ye bağlanmalarını getirmiş ve böylelikle ikisi arasında bağ kurmaya büyük bir ihtimalle yol açmıştır.

Şimdi Kadiriye'nin temel efsanesinde, bu bağlantının yer aldığı bölümün içeriği aktarılacaktır. Bu efsaneyi Menâkıbnâmeye göre veriyorum. Aslında iki efsanedir ve bunlar içerik olarak birbirine çok benzemektedir. AWTA, Abdulkadir'in öğretmeni olmayı, kendisine eşdeğer bulduğu için reddetmektedir. Efsane I Drewes'de (57) de bulunmaktadır ve menâkıbnâme'nin versiyonundan sonra verilecektir.

Efsane I

AWTA hizmetçisi Ramadan al-Magnun'u (58) Abdulkadir'in yanına Gilan'a gönderir -o, meşhur olmadan önce burada yaşamaktadır- ve onu Bağdat'a getirmesini söyler. Ancak Abdulkadir'in kuşukları vardır, çünkü Gilan Bağdat'tan çok uzaktadır. İşte o an Ramadan al-Magnun parmağını gösterir ve Abdulkadir, AWTA'yı camide insanlara vaaz verirken görür. Ramadan Abdulkadir'i kucaklayarak, onun bayılmasını sağlar ve kendine geldiğinde, Bağdat sokaklarındadır. (60) Camiyi sorar ve ona cami gösterilir. Camiye girdiğinde, AWTA onu dışarıya çıkartır. Bir daha girmeye çalışır, ancak AWTA onu bir daha çıkartır. 3. denemenmeden AWTA kürsüden iner, Abdulkadir'e doğru gelir ve onu şu sözlerle kucaklar: "Bağdatlı insanlar, geleceğin kutsal adamı için ayağa kalkınız, çünkü onu yaralamak için içeriye girmesini önlemedim, ancak dikkatlerinizi ona çevirip, onu unutmamanız için yaptım. Kafası üzerinde bir sancak gö-

riyorum, doğu ve batıya (61) savrulan." Daha sonra AWTA Abdulkadir'e döner ve şunu söyler: "Şu an zaman (62) bizim zamanımız, ama bir gün senin olacaktır. Irak, senin için yaratılmış. Bir sefer öten her horozun sesi kesilmiş, ancak senin horozun her zaman, en yeni güne kadar ötecektir." Ve sonra kendisine güllerden bir çelenk (sibha), bir sopa (ukkaz) ve tesbih (64) verir. AWTA'ya bundan sonra, zorunluluk ve ahd alması önerildiğinde, bunu reddetmekte ve şunu söylemekte: "Bunu Dac al Muharrimi'ye (65) vereceğim. O, bunları alacaktır". Ve sonra AWTA, Abdulkadir'e şunu söyler: "Senin zamanın geldiğinde, kafasındaki bir beyaz saç göstererek (66)- bu beyaz başı aklına getir."

Efsane II

Muhammed Muzaffer al-Badari'nin rivayetine göre, dedesi şunları söylemiş:

Birgün AWTA Zawiye'de (68) bulunduğu, "genç bir yabancı (acami) (69) kendisi için geldiğinde ve içeriye girmek istediğinde, kapıyı açmalarını" söyler. Kısa süre sonra yabancı bir adam geldiğinde, AWTA onun girişine izin vermez. Ve nihayet onu kabul eder ve hatta birkaç adım ona doğru gider ve şunları söyler: "Allah için, seni yaralamak için reddetmedim, ancak öğrencim olmak için geldiğinden korktum."

AWTA o dönemler Abdulkadir ile bir rakabetten korkmuyordu,

49- AE, 145 r, 28-145 v, 10, 148 v, 23-149 r; 151 r, 17 ff-151 v; 154 r, 26; 158 v, 21 f. Bkz. Mehmed 1938, s. 50, 85, 88;

Drewes 1938, s. 72, 92, 135; Morgoliouth 1907, s. 270.

50- AE 67 v, 20; 68 v, 4 ff; OT 144 r, 8f; 146 r, 4 ff.

51- Bkz. İslam Ans. Cilt I, Abd al-Kadir al-Djili maddesi (Morgoliouth); İslam Ans. 2. Bas. Cilt I, Abd al-Kadir al-Djilani maddesi (Braune).

52- Drewes 1938, s. 53.

53- Trimmingham 1971, s. 49, dipnot 6.

54- 1933, s. 5.

55- AE, 131 v, 24 ff; OT,--

56- AE, 131 v, 29-132 r, 165 r, 16 f; OT,--

57- 1938, s. 53.

58- Kendilerine "kaçık Ramazan" ve benzeri sıfatlar yakıştırarak, dünyanın ilgisini çekmek istemişler. Bkz. Toldo 1901-1914. Cilt III, s. 93; Widdengreen 1935, s. 42-111.

59- Bkz. İslam Ans. 1 ve 2. bas. Abd al-Kadir Djilani (Abdulkadir Geylani) maddeleri (Braune, Morgoliouth).

60- Bkz. III Bl. dipnot 14.

61- Adi bin Musafir de Doğu ve Batı'ya karşı bayrak açtı (Frank 1911, s. 115).

62-

63- İslamda rosenkranzla ilgili olarak bkz. Goldziher 1890, s. 295-300; Kirfel 1949, s. 1-72.

64- AE, 16 v, 22 ff; OT, 38 v, 6 ff. Mansur al-Batahi ve Ahmed erifai'den başka Abdulkadir Geylani "Şeyhlik" ünvanı alır. Diğer bazıları ise değişik ünvanlar alır: Örneğin Ali b. al-Hiti, baston (ukkaz); Şeyh Hivena, ağaçtan yapılmış bir içki çanağı (qaş'a); Macid al-Karvi (Kurdi), "dilenci çanağı" adını almış. (Hartmann 1914, s. 130, dipnot 1. Aynı yazar, 1915-1916, s. 50. Yine sözgelimi Şeyh Bavlin "demir sopa" lakabı ile anılır (aş'a'l-hadid). (Bkz. Menzel 1932, s. 179, dipnot 2). Yine Ramazan al-Macnun'a "kılıç" lakabı verilir (Seyf).

65- Abu Said Mubarek al-Muharrimi de, ondan hırkayı almıştır. Bkz. Braune 1938, s. 50, dipnot 2; Mehmed 1938, s. 46, dipnot 1; İslam Ans. Cilt I, Abd al-Kadir Djilani maddesi (Braune).

66- AE, 67 r, 12-67 v.; OT, 142 v, 8-144 v.

67- Drewes 1938, s. 53.

68- "Zaviye", aslında bir binanın köşesi, açıdır. Hıristiyan din adamlarının hücreleridir. Sonra bir cami veya mesciddir. Bkz. İslam Ans. Zawiya maddesi (Levi-Provencal).

69- İslam Ans. Abd al-Kadir al-Djili maddesi (Morgoliouth).

çünkü o dönemler henüz tanınmıyordu ve büyüklüğü ve önemi ancak AWTA'nın ölümünden sonra kavrandı. Daha çok, Abdulkadir'in onu örnek olarak almak istediği için geldiğini zannetmiş (al-iqtida bihi). Ancak buna müsaadeli değildi. Daha sonra Abdulkadir'in ondan almak ve ona vermek için geldiğini öğrendiğinde (ta'hud minni wa-a hud minka), kuşkuları kaybolmuştur. Çünkü ancak böyle Abdulkadir günün birinde aynı düzeye olur. Tam da bunu kastediyordu.

AWTA, Abdulkadir'e şunları söyler: Senin vaktin geldiğinde, bu beyaz saçlı başı hatırla. Ve: Ben yaşarken, tüm büyüklüğünü elde edersen, sen benden ben de senden alırım. İkimiz eş değerli olurduk ve hiçbirimiz diğeri altına olmazdık. Ancak biri diğeri öğrenici olursa, o zaman birbirinden almazlar. Çünkü ustanın (üstad) gücüne mürid (murid) hiçbir zaman ulaşamaz. Tıpkı her zaman denizin bir parçası olarak kalan körfez gibi, ne kadar büyük olsa da. (70)

VI-Abu'l Wefa Tac al-Afirin'in mezhebi veya dini bir okula mensup oluşu

Sabri'si'ye göre, AWTA'nın mensup olduğu mezhep tartışma götürmez. Bazılarına göre "Ahl" veya "Ashab al-Hadi!"'e (1) (Hadit inançlısı) mensup imiş. Başkalarına göre Hanbeli (2), ama Şafii (3) imiş de. Ancak doğru versiyona

bakılırsa - Osmanlı Kısmi Tercüme göre - her dört mezhebe de mensup imiş. (4)

Ancak genelde konsensusa (5) bağlı ve doğru ve inanılır eserlere göre hareket edermiş. (6)

1. İmam'a yaklaşımı koyu bir Sünnilik teşkil etmekte: Bu konuda Abu Bakr as-Siddiq'in arkasındadır, çünkü bunu Allah ve peygamberi böyle istemişlerdir. Bununla Ali'ye haksızlık edilip edilmediği sorununa yönelik şunu söylemektedir:

Dedem Ali'ye göre, takipçiliğin hakka göre yapılması, iktidarın haksızlığa göre yapılmasından daha önemlidir. Peygamber Abu Bakr ve Ayşe'yi birinci takipçi olarak seçmiştir. Biz de aynıyız karşı onun sevdiğini sevmeliyiz. (7)

Bu sözlerle, Allahın tüm cezaları (9) öngördüğü Raifizileri (8) etkilemiş ve çevirmiştir. Ve yine de onu ziyaret eden Aleviye karşı anlayışlıdır. (10)

Efsaneye göre Ali, dua sırasında yüzünü mozelesinde bulunan AWTA'ya çevirip, mihraba (11) yönelmiştir. (12)

Ve Ali keza onun ve AWTA'nın kabrini ziyaret etmek isteyen iki adama da gözükmiştir. İlk kimin kabrine gideceklerine dair hemfikir olmayan adamlara, Ali, ilkin AWTA'nınkine gitmelerini emretmiştir, çünkü onu zaten gördükleri ve AWTA da onun bir par-

çası olduğu için. (13)

Hariciler'in (14) onun için ters bir inançları var. (15) Onları her zaman dönmeye davet ediyor. Ancak bunlar yarım gönüllü döndüklerinde, onlara lanet okuyor. (16)

İçinden geldiği Kürtlere karşı dini yükümlülüklerini yerine getirmemelerine rağmen anlayışlıdır. Onların çok Sırat'dan (17) geçtiğini görür ve onlar arasında lanetli yoktur. (18)

Bir sema (19) esnasında, Kürtler'le alay eden biri -beni sanki bir Kürdün oğluymuşum gibi dairede dönderdiler- AWTA tarafından istenmeyen biri ilan ediliyor ve bunun üzerine o kişi göz nurunu kaybediyor. (20)

Müridleri arasında hayretler bırakan şey ise, AWTA'nın basit yaşama kendini verenlere, şarap içen ve müzik yapanlara karşı anlayışlı olmasıdır. Onların cezalandırılması istendiğinde, ellerini gökyüzüne (21) çevirip, şunları söylüyor: "

Oh, Allahım, öbür dünyada, onlar yeryüzünde nasıl iseler, orada da öyle yaşat." (22).

70- AE, 68 r, 18-68 v; OT, 145 v, 7-146 r.VI. Bölümün Dipnotları
1- AE, 7 v, 11; 16 v, 13. Ashab al-Hadi ile ilgili olarak bkz. İslam Ans. Cilt II, (Goldziher), 2. bas. (Schacht).
2- AE, 7 v, 12; OT, 16 v, 13.
3- AE, 7 v, 12; OT, 16 v, 13. Vasiti 1305, s. 41.
4- OT, 17 r, 1.
5- Yanılmaz "doğru bir öğreti" olan "consensus ecclesiac" (mutabakat) bu öğretilerde yanlış yoktur. Bkz. Goldziher, 1910, s. 53. İslam Ans. Cilt II, Fikh maddesi (Goldziher).
6- AE, 7 v, 14. Bkz. İslam Ans. Cilt II, Hadith (Hadis) maddesi (Juybnoll).
7- AE, 29 v, 2 ff; OT, 64v 2 ff.
8- Rafizi Şiilerin genel adıdır. Çünkü onlar, Ebubekir'in, Ömer'in ve Osman'ın imamlığını kabul etmezler. Bkz. Watt 1964, s. 111-121.
9- AE, 29 v, 16, 40 r, 1 ff; OT, 64 v, 12-65 r, 87 r, 12-88 r.
10- AE, 28 v, 27-29 r; OT, 63 r, 5-63 v.
11- Mihrap, Caminin Mekke'ye dönük duvarında bulunur; yani imamin cemaate duvarı namaz kıldırırken bulunduğu yer.

12- AE, 30 r, 25 ff.
13- AE, 30 r, 29-30 v; OT, 66 v, 7-67 v.
14- En eski İslam tarikatı mensupları. Bu konuda bkz. İslam Ans. Cilt II, Kharidjiten (Haricilik) maddesi (Levi Della Vida).
15- AE, 26 v, 2-27 r; OT, 57 r, 2-58 v.
16- Bkz. Rudolph 1959, s. 152.
17- Cehennemde kurulan kıldan ince Sırat Köprüsü, ki bu köprüden geçenler Cennete gidebilirler. Bkz. Müller 1967, s. 201.
18- AE, 25 v, 14 ff; OT, 55 v, 1ff.
19- "Sama" (Sema), statik müzik kültürü (Kissling 1950, s. 150). Bkz. İslam Ans. Cilt IV, (Macdonald); Robson 1938.
20- AE, 38 v, 26 f; OT, 84 v, 10 f.
21- Jacob'da (1897, s. 8) şu ifade yer almaktadır: Çok az kişinin bildiğini sandığımız, bazı Araplar'ın namaz sırasında ellerini başlarının üstünde yukarıya doğru kaldırmalarının, aslında İslami kurallarla bağdaşmadığı görülür.
22- AE, 42 v, 15-43 r; OT, 95 r, 10-96 r.

Çıktı

Ahmedé Mirazi

Biranimêd
Mın

Wesamé
DENG

İsteme Adresi
Deng Yayınları
Tarlabaşı Cad. 232/4
Beyoğlu/İstanbul
Tel: 0 (212) 235 53 82

* DENG YAYINLARI * DENG YAYINLARI *

Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer/4. Baskı.....	Kamuran Ali Bedirxan.....	300.000
Dersên Zmanê Kurdi/5. Baskı.....	Baran.....	400.000
Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi.....	Rohat.....	350.000
Dawiya Dehaq/Tiyatro.....	Kemal Burkay.....	150.000
Diwana Yekan-Diwana Duduyan-Sewra Azadi..	Cigerxwin.....	750.000
Ferheng (Sözlük) Kürtçe-Türkçe/Türkçe-Kürtçe.	D.Izoli.....	1.400.000
Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan 3. Baskı		
Coğrafya-Tarih-Edebiyat -Cilt-1 (Toplatıldı)....	Kemal Burkay.....	750.000
Kürtler-1-2 Cilt-(Sosyolojik ve Tarihi İnceleme)	Bazil Nikitin.....	650.000
Ferheng (Sözlük) Zazaca-Türkçe.....	Malmisanj.....	500.000
Yakılan Şiirin Türküsü.....	Kemal Burkay.....	350.000
Azadi û Jiyan-Özgürlük ve Yaşam.....	Kemal Burkay.....	400.000
Diwana Sisêyan-Diwana Çaran (Toplatıldı).....	Cigerxwin.....	500.000
Em Bıwısın.....		300.000
Em Bıxwın - 1		300.000
Em Bıxwın - 2		300.000
Jiyana Bextewar.....	Ereb Şemo.....	400.000
Şivanê Kurd.....	Ereb Şemo.....	400.000
Kürt Sorunu Barış ve Demokrasi (Toplatıldı)....	Ali Dicleli.....	400.000
Kürtler	Zohoodi-El Dahoodi.....	400.000
Berf Fedi Dike (Şiêr).....	Kemal Burkay.....	350.000
Gula Çile.....	Ferhad Can.....	400.000
Seçme Yazılar -1 (Toplatıldı).....	Kemal Burkay.....	600.000
Seçme Yazılar -2	Kemal Burkay.....	600.000
Gülümse Ey Dersim -Cilt-1- (Toplatıldı).....	Munzur Çem.....	600.000
Mem û Zin (Toplatıldı).....	Ehmedê Xani.....	1.600.000
PSK 3. ve 4. Kongre Belgeleri (Tükendi).....		250.000
Gençlik Sorunu (Broşür Dizisi)-(Tükendi).....	Celal Özgür.....	200.000
Kadın Sorunu (Broşür Dizisi) - (Tükendi).....	Kemal Burkay.....	200.000
Sendikal Hareket(Brş. Dzs.) (Tükendi).....	İbrahim Metin.....	200.000
Din ve Siyaset (Broşür Dizisi) (Tükendi).....	Kemal Burkay.....	250.000
Alevilik... (Brş. Dz.) (Tükendi).....	Munzur Çem.....	250.000
Kırd,... (Brş. Dzs.) (Tükendi).....	Malmisanj.....	250.000
Evdalê Zeynikê.....	Ahmet Aras.....	400.000
Çarin (Rubailer)(Toplatıldı).....	Kemal Burkay.....	400.000
Hükümlü Yazılar.....	İbrahim Aksoy.....	400.000
Biraninêd Mın.....	Ahmedê Mirazi.....	400.000
İdyomên Kurdi.....	Ahmet Cengiz Çamlıbel.....	400.000
Ayak Topunun Sultanlığı(Türkçe-Kürtçe Mizah)	Cemali.....	600.000
Divana Pêncan-Divana Şeşan.....	Cigerxwin.....	750.000

TÜRKİYE GENEL DAĞITIM

DaDa Limited Şirketi

İstiklal Cad. İpek Sok No: 10

Beyoğlu / İSTANBUL

Tel : 0 (212) 249 51 11 - Fax : 0 (212) 251 44 49

DENG YAYINLARI

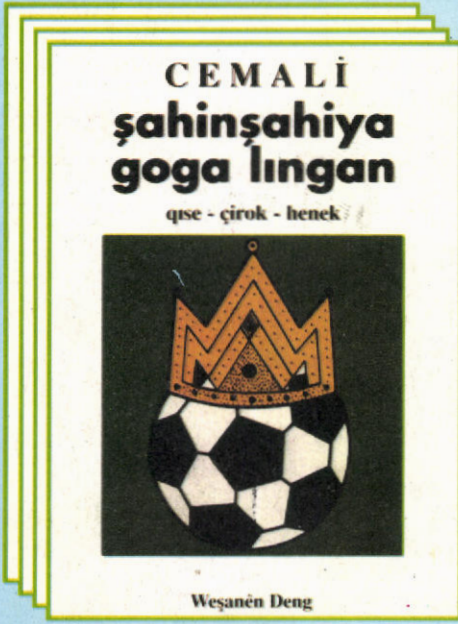
Tarlabaşı Cad. Kalyoncu Kulluğu Mah.

No: 232 D: 4

Beyoğlu / İSTANBUL

Tel: 0 (212) 235 53 82

DENG YAYINLARI

İsteme Adresi

DENG YAYINLARI
Tarlabaşı Cad. Kalyoncu Kulluğu Mah.
No: 232 Daire: 4
Tel-Fax: 0 (212) 235 53 82
Beyoğlu / İstanbul

Türkiye Genel Dağıtım
DaDa Limited Şirketi
İstiklal Cad. İpek Sok. No: 10
Tel: 0 (212) 249 51 11-
Fax: 0 (212) 251 44 49
Beyoğlu / İstanbul